

1. ÚVOD.....	8
1. 1. Cieľ práce	9
1. 2. Metodika práce	9
2. CHARAKTERISTIKA REGIÓNU PODPOLANIA	12
2. 1. História regiónu a jeho obyvateľstva	13
2. 2. Prírodné pomery	17
2. 3. Tradícia dreva.....	18
3. TRADIČNÉ VÝROBKY PODPOLIANSKEJ ĽUDOVEJ	
DREVOREZBY	19
3. 1. Drevené úžitkové predmety	20
3. 2. Drevo a architektúra	21
3. 3. Drevené umelecké predmety	23
4. KRÍŽ.....	25
4. 1. Historické vymedzenie	25
4. 2. Tvary krížov	28
4. 3. Prechod do umeleckej podoby.....	28
5. DETVIANSKY DREVENÝ KRÍŽ.....	29
5. 1. Základná charakteristika	29
5. 2. Delenie krížov	33
5. 2. 1. Náhrobné kríže	33
5. 2. 2. Prícestné kríže	37
5. 2. 3. Bytové kríže	39
5. 3. Majstri detvianskych drevených krížov.....	40
5. 3. 1. Prví známi tvorcovia.....	41
5. 3. 2. Súčasní tvorcovia	44
5. 4. Postup pri výrobe.....	51
5. 5. Ornamenty, symbolika, nápisy a maľba na krížoch.....	53
5. 6. Rozšírenie krížov	61
6. DETVIANSKY KRÍŽ A JEHO MUZEALIZÁCIA	62
6. 1. Detvianský kríž a jeho premeny z pohľadu ochrany kultúrneho dedičstva.....	67
7. ZÁVER.....	70
Zoznam použitých nákresov a fotografií	71
Použitá literatúra a premene.....	73
Prílohy	75

1. ÚVOD

Diplomová práca je pokusom o charakteristiku Detvianskych drevených krížov, ktoré patria medzi tradičné výrobky ľudovej drevorezby a svojim výtvarným prevedením sú príznačné len pre výrobcov z regiónu pod Poľanou a jej blízkych príľahlých obcí. Z toho dôvodu tu je rovnako charakterizovaný Podpoliansky región z historického, kultúrno-spoločenského, a hlavne z hľadiska prírodných pomerov, ktoré výrazne determinovali tunajšiu ľudovú tvorbu, hlavne z aspektu použitého materiálu. V práci sa ďalej rozširuje špecifickosť výtvarného prevedenia detvianskeho kríža, jeho delenie, prehľadnenie tvorby pôvodných majstrov, snahu o prechovávanie tradície súčasných tvorcov detvianskych krížov, jeho muzealizáciu a jeho premeny z hľadiska zachovávania týchto krížov ako kultúrneho dedičstva.

Detvianske drevené kríže, z ktorých sú najstaršie zachované z prvej polovice 20. storočia sú výrazným kultúrnym dedičstvom dokumentujúcim históriu vývoja krížov v podpolianskom regióne, no rovnako na Slovensku, ale aj v celej Európe, keďže v postavení kultúr v strednej Európe karpatská oblasť znamená isté rozhranie. Tu sa kultúrne vlny zo všetkých strán trieštili, zastavovali a zachovávali. Slovenské etnikum zachovalo mnohé celoslovenské i európske archaizmy, a preto objasňovanie jeho kultúry prispieva aj k poznaniu vývoja celoeurópskej ľudovej kultúry (BEDNÁRIK, 1972, 9).

Detvianske drevené kríže patria k najpozoruhodnejším prejavom Podpolianskeho ľudového umenia. Tieto kríže sú charakteristické svojim výtvarným spracovaním, keďže sú zdobené technikou hlbokého vruborezu, vegetatívnymi, geometrickými, predmetnými a vzácné aj s antropomorfnými ornamentami, ktoré najčastejšie vyjadrujú náboženskú symboliku. Rovnako sú známe aj svojim častým polychrómovým kolorovaním a používaním ochrannej striešky. Sú svedectvom šikovnosti a majstrovstva rúk Podpolianskych tvorcov, ich osobitého vzťahu k tunajšej prírode a prejavom ich výrazného výtvarného cítenia a zmyslu pre krásu.

1. 1 Cieľ práce

Cieľom mojej práce je zmapovanie výrazného a charakteristického ľudového prejavu v Podpolianskom regióne, ktorý je príznačný výrobou mnohých typických ľudovoumeleckých výrobkov. Z týchto sa viacero stalo výnimočným hmotným kultúrnym dedičstvom, ktorým sa nereprezentuje iba tento región, ale kultúra Slovenského ľudu vo všeobecnosti. Veď či už je to valaška, fujara, črpák, alebo drevený kríž všetky tieto predmety tradičnej ľudovej tvorby, patria ku klenotom našej ľudovej kultúry.

Cieľom práce je na príklade vybraného typického ľudovoumeleckého výrobku - detvianskeho dreveného kríža, uviesť čitateľa do problematiky ich celkového vývinu, ich naviazanosti na kultúrne, historické a prírodné pomery Podpolianskeho regiónu, poukázať na špecifiká ich celkového výtvarného riešenia, objasniť ich delenie, rozšírenie, prvých známych tvorcov a súčasných tvorcov, ktorí sa snažia nadviazať na tradíciu ich výroby. Práca má za cieľ poukázať na dôležitosť ochrany tohto výrazného kultúrneho dedičstva a možnosť ich muzealizácie. V práci sa nezmieňujem o motivácii pre vysádzanie týchto krížov, a celkovo sociopatickým javom spojenými s ich vysádzaním sa tu venujem len okrajovo, keďže som sa snažil zamerať hlavne na výtvarnú a kultúrnu hodnotu, a tiež vzhľadom k tomu, že táto téma je sama o sebe dosť obsiahla a priamo nesúvisí so samotnou drevorezbou.

Túto tému som si vybral pre aktuálnosť snahy o zachovanie tradičných detvianskych drevených krížov, čo samozrejme zahŕňa aj jej muzealizáciu, a to vzhľadom k tomu že má byť mojou záverečnou prácou na katedre ekomuzeológie, je myslím celkom oprávnený výber. Ďalším dôvodom je môj kladný vzťah k výtvarnému umeniu a snaha o rozvedenie témy výtvarného prejavu jednoduchého človeka.

1. 2. Metodika práce

Zdroje informácií som čerpal hlavne z terénneho výskumu, pretože nie je veľa autorov, ktorí by sa vo svojich dielach komplexnejšie zmieňovali o tvorbe detvianskych krížov. Prvým autorom, ktorý sa komplexnejšie venoval tejto problematike bol etnograf a rímskokatolícky kňaz Karol A. Medvedcký, ktorý vo svojom diele „DETVA monografia“ (Detva, 1905) spomína v časti venovanej tunajšej ľudovej tvorbe aj detvianske drevené kríže. Najmä však slovenský etnograf Rudolf Bednárík sa zaslúžil o čiastočné spracovanie tejto problematiky.

Výsledky svojej práce publikoval v knihách „Ľudové náhrobníky na Slovensku“ (Matica slovenská, 1949) a neskôr v diele „Cintoríny na Slovensku“ (VSAV, 1972). Z oboch jeho diel hovorí hlboký zápal pre tematiku ľudových náhrobníkov, pri čom detvianske náhrobné drevené kríže spomína v oboch týchto dielach, no rovnako ako K. A. Medvedcký, sa venuje hlavne náhrobným krížom. Ostatné odborné publikácie, noviny alebo časopisy, sa o tomto tradičnom ľudovom prejave zmieňujú len okrajovo. Detcvianskym dreveným krížom sa v nich venujú: Badániová¹, Fajčíková², Chuda³, Olejník⁴, Plandor⁵ a Sliacky⁶.

Svoj terénny výskum som rozdelil do viacerých fáz. V prvej fáze som realizoval prieskum tvorcov detvianskych krížov, pri ktorom mi pomohlo Podpolianske múzeum a jeho riaditeľka Tatiana Figurová, ktorá mi poskytla informácie o mieste bydlísk niektorých známych súčasných tvorcov z regiónu Podpoľania. Pri mojich cestách za materiálmi o detvianskych drevených krížoch som navštívil Podpolianske múzeum ešte niekoľko krát. Toto všetko mi však nestačilo k tomu, aby som dokázal komplexnejšie charakterizovať túto problematiku. A tak som v troch termínoch navštívil postupne troch súčasných majstrov, ktorí sa snažia nadviazať na tradíciu výroby detvianskych drevených krížov, pánov Jána Môťovského, Jozefa Krnáča a Štefana Ľuptáka. V rámci ďalšej fázy terénneho výskumu, som navštívil mnohé miesta pomerne rozľahlého Podpolianskeho regiónu, časti intravilánu obce Detva, rímskokatolíckeho cintorína v Detve a Podpolianskeho múzea v Detve kde som za pomoci fotoaparátu zaznamenal samotné drevené kríže. Ďalšou technickou pomôckou mi bol diktafón, na ktorý som nahrával všetko čo mi respondenti povedali. Pri samotnej návšteve som využil dve metódy terénneho výskumu, a to metódu zúčastneného pozorovania a interview. Metóda zúčastneného pozorovania spočíva v tom, že som sa ako výskumník zúčastňoval spoločenského života, pozoroval a pýtal sa, keď som niečomu nerozumel. Na margo toho môžem povedať, že som sa v dňoch 4. –5. októbra zúčastnil vedeckej konferencie v dome kultúry v Detve, na tému: **„Tradície, premeny a súčasnosť (Od rurálneho k urbánnemu)“**. Tu som mal možnosť vypočuť si aj dvoch prednášajúcich, ktorí sa témou svojich prednášok

---

¹ BADÁNIOVÁ, J.: *Ich kríže pripomínajú toho, kto vlastným krížom vykúpil svet*. “In:“ NV Žurnál, 2000, č. 45, s. 5.

² FAJČÍKOVÁ, K.: *Drevené kríže sa vracajú*. “In:“ Sme, 2002, č. 254, s.5.

³ CHUDA, M.: *Krásy slovenských ľudových náhrobníkov*. “In:“ Časopis Nové Línie, 1999, Leto, s. 48.

⁴ OLEJNÍK, J.: *„Budeme pyšní, že v tatranskom cintoríne i detviansky kríž bude vyčnievať...“*. “In:“ NV Žurnál, 1998, č. 44, s. 8.

⁵ PLANDOR, M.: *Vyrobil najväčšiu valašku na svete?*. “In:“ NV Žurnál, 2004, č. 25, s. 3.

⁶ SLIACKY, J.: *Dominovala tradícia, umelecké cítenie a remeselná zručnosť*. “In:“ NV Žurnál, 2000, č. 37, s. 4.

dotýkali aj tradičných detvianskych krížov. Vystúpila tu Anna Skelton, z krajského pamiatkového úradu v Banskej Bystrici na tému; Premeny ľudovej architektúry a výtvarného ľudového prejavu v regióne Detvy z pohľadu ochrany kultúrneho dedičstva, a Marián Paľaga, študent z katedry etnológie a kultúrnej antropológie FF UK Bratislava na tému; Detvianky kríž, pričom on sledoval hlavne sociopatické javy pri vysádzaní týchto krížov. M. Paľaga ma rovnako nasmeroval na niektorých zo súčasných tvorcov detvianskych krížov.

Ako ďalšiu metódu terénneho výskumu som použil interview. „*Vlastná technika interview väčšinou záleží na samotnom výskumníkovi a na tom ako hľadá informácie*“⁷. Niektorí výskumníci sa riadia presnými postupmi, iní zas nechávajú pri interview hovoriť respondenta voľnejšie. Pretože väčšina obyvateľstva v tomto regióne je bezprostredná a prirodzene veľmi zhovorčivá, zvolil som postup, kedy som sa svojho respondenta spýtal na nejakú konkrétnu otázku, a nechal som mu voľný priestor na odpoveď. Takýmto spôsobom som získal informácie, ktoré som použil v jednotlivých kapitolách svojej diplomovej práce.

Moja práca ja členená do siedmich kapitol. V prvej kapitole sa venujem uvedeniu čitateľa do problematiky, definujem cieľ práce a popisujem metódy, pomocou ktorých som robil výskum a samotnú prácu. Druhá kapitola všeobecne charakterizuje Podpoliansky región, jeho historický vývoj, geografickú polohu jej prírodné, kultúrne a spoločenské špecifiká, v súvislosti s tradíciou dreva, ktoré ako najintenzívnejšie zastúpená surovina tohto regiónu dominuje v tunajšej ľudovej tvorbe. Tretia kapitola čitateľa oboznamuje s tradičnými výrobkami Podpolianskej drevorezby, a je delená z hľadiska architektúry, úžitkových a umeleckých predmetov. Pri charakteristike umeleckých predmetov sa popri iných vyjadrujem aj k tradičným detvianskym krížom, ktoré sa stali ústrednou témou mojej práce, a na ktorých príklade sa snažím poukázať na špecifickosť Podpolianskej drevorezby. Štvrtá kapitola je zameraná na všeobecnú charakteristiku kríža, s pokusom o jeho historické vymedzenie, základné delenie tvarov a postupný prechod do umeleckej podoby. Piata kapitola tvorí jadro celej práce a je preto najviac členenou časťou práce. Tu sa postupne venujem charakterizovaniu detvianskych drevených krížov, ich základnému deleniu, majstrom detvianskych krížov, postupom pri výrobe, ornamentom, symbolike, nápisom, maľbou na týchto krížoch a ich rozšíreniu. V šiestej kapitole sa venujem muzealizácii takej formy zbierkových predmetov akými sú kríže, z hľadiska

---

⁷ MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1999, s. 221.

objektívnej skutočnosti, ktorú reprezentujú, rovnako sa tu venujem premenám Detvianskeho kríža z hľadiska ochrany kultúrneho dedičstva. Siedma záverečná kapitola, je pokusom o zhrnutie celej tejto problematiky.

2. CHARAKTERISTIKA REGIÓNU PODPOL'ANIA

Podpoliansky región je charakteristický čo už z jeho samotného názvu vyplýva, hlavne tým že sa rozkladá v okolí nášho najzachovalejšieho starovulkánu Poľana. Jedná sa teda o územie, ktoré sa rozprestiera **v oblasti CHKO Poľana a jej blízkych priľahlých obcí**. Územie CHKO Poľana sa nachádza z najväčšej časti v okrese Detva, no čiastočne zasahuje aj do okresov Brezno, Banská Bystrica a Zvolen (viď mapu, príloha A). Najcharakteristickejším centrom tohto regiónu je obec Detva, ktorá je známa svojimi bohatými ľudovými tradíciami a krásnou vrchnatou prírodou. Práve bohaté ľudové tradície a tunajšia príroda spojené hlavne s touto obcou a s celým dnešným okresom Detva sú často spájané s prívlastkom - podpolianske. Na príklad každoročným vyvrcholením tunajších ľudových tradícií sú; Folklorne slávnosti pod Poľanou v Detve, nazývané tiež Podpolianske slávnosti, ktoré patria k najcharakteristickejším oslavám ľudového folklóru a umenia na Slovensku vôbec.

Obec **Detva** sa rozprestiera vo východnej časti Zvolenskej kotliny a v doline Detvianskeho potoka, na úpätí tohto starovulkánu. Kataster obce Detva zasahuje do dvoch horských celkov s rôznymi prírodnými charakteristikami. To spôsobuje aj jeho veľkú plošnú a výškovú členitosť. Má značne deformovaný oválny tvar, ktorý je pretiahnutý v smere sever – juh. Jeho dve tretiny ležia na sever od riečky Slatina a hlavnou vodnou osou je Detviansky potok. Menšia časť leží na juh od Slatiny v širokej brázde Piešťá, ktorá je vhlbená do svahov Ostrôžok. Územie na západe hraničí s obcami Dúbravy, Očová, Vígľaš a Stožok, na juhu so Starou Hutou, s Abelovou a Budinou, na východe s Podkriváňom, Kriváňom a Hriňovou, na severe opäť s územím obce Očová. Zároveň sa na Juhovýchode dotýka hranice okresu Lučenec. Najnižšie, ploché terény sú v strednej časti územia na rovinatých nivách potokov. Nadmorské výšky sa tu pohybujú od 370 do 450 m. Vyššia časť medzi Detvou a Hriňovou na úpätí Poľany je súčasťou Detvianskej pahorkatiny. Jej nadmorské výšky sa pohybujú od 450 do 600 m. V západnej časti sa dvíhajú izolované, ostrovné kopce Kochlačka (624 m. n. m.), Ježová (620 m. n. m.) a Siroň (688 m. n. m.), ktoré sú súčasťou zvyšku veľmi starého, rozlámaného vulkánu

Rohov. Južný okraj vybieha na svahy Ostrôžky a dotýka sa Plutovho vrchu (741 m. n. m.). Severná časť leží v horskom celku Poľany a zaberá jej južné svahy. Najvyšším bodom územia je Drábovka na vrstevnici 1200 m. n. m. Charakteristický je vrch Detva (1062 m. n. m.), no v detvianskej oblasti dominuje Predná Poľana (1367 m. n. m.) a najmä Poľana (1458 m. n. m.) (ZEMKO A KOL. 1988,10).

„Poľana patrí medzi najväčšie vyhasnuté sopky v Európe a je najvyšším sopečným pohorím na území Slovenskej republiky. Od roku 1981 je Poľana Chránenou krajinnou oblasťou na výmere 20 079 ha a od roku 1990 biosférickou rezerváciou UNESCO.“⁸

2. 1. História regiónu a jeho obyvateľstva

V Katastri obce Detva sa objavovali archeologické nálezy z prehistorických období, až vzbudili pozornosť, napríklad aj **Andreja Kmeťa**, ktorý spolu s **K. A. Medvedckým** realizovali mnohé nálezy. Najznámejšou lokalitou, okolo ktorej sa sústreďoval záujem archeológov, je priestor na Chrapkovej neďaleko Kalamárky. Obe skalné vyvýšeniny, boli z troch strán neprístupné a tak poskytovali pravekému človeku vhodné chránené územie pre osídlenie (ŠVEHLÁK A KOL. ,1979, 31).

Kalamárku tvorí stĺpovitý andezitový výbežok (803-816 m n. m.) s vrcholovou plošinou (cca 0,9 ha) chránenou z troch strán 8-25 m vysokými zvislými skalnými stenami. Iba z východu bol vybudovaný približne 50 m dlhý val nad prirodzeným terénnym zlomom. Výskum potvrdil viacnásobné osídlenie lokality od neskorej doby bronzovej cez dobu halštatskú, laténsku, rímsku, obdobie sťahovania národov až po ranný stredovek. Strategicky výhodne situovaná Kalamárka sa stala predmetom pozornosti **Slovanov** už v období zániku avarského kaganátu a vzniku Nitrianskeho kniežactva a ťažisko jej osídlenia patrí do neskoro-veľkomoravského až poveľkomoravského obdobia. Ranno-stredoveký val bol vybudovaný na výrazných zvyškoch pravekého opevnenia a jeho celková dĺžka bola pravdepodobne 50 m. S pomocou väčšieho množstva keramických nálezov možno výstavbu valu datovať do neskorého až poveľkomoravského obdobia (kon. 9. - 10. storočie). Súbor ostatných nálezov tvoria zbrane, súčasti výstroja a odevu (hroty šípov, pracky, nákončie opasku, podkova), poľnohospodárske, remeselné nástroje a domáce potreby (kosák, žarnov, dlátka, kresadlá, osličky, prasleny, nožíky, sekera), stavebné a závesné kovania (klince, skoby, kľúč), ktoré možno rámcovo zaradiť do 9.-11. storočia. Kalamárka ako malé výšinné hradisko strážila v predsunutej strategicky výhodnej polohe horský priechod z Poiplia údolím Kriváňa do Zvolenskej kotliny, zrejme už od

---

⁸ SLÁVIK, D. A KOLEKTÍV.: *Chránená krajinná oblasť biosférická rezervácia Poľana*. Zvolen: MAB, 2001, s. 3 – 6.

počiatku 9. storočia, bezpečne však v období staro-maďarského ohrozenia a pravdepodobne aj v časoch českých a poľských zásahov a mocenského ovládnutia Slovenska (v 10. a prvej polovici 11. storočia). Po stabilizácii štátnej situácie v Karpatskej kotline stratilo hradisko pri Detve definitívne svoj strategický význam a nebolo už osídlené. Poveľkomoravská slovienska sídlisková oblasť na strednom Pohroní sa stala súčasťou Uhorska a jadrom neskoršieho Zvolenského kráľovského komitátu (FIGUROVÁ, 2006).

V povodí Slatiny bol pravdepodobne medzi rokmi 1380 - 1390 postavený gotický zámok ako nové správne centrum kráľovských majetkov v tejto časti Zvolenskej kotliny. Zámok viac ráz zmenil majiteľa, kým sa v roku 1636 nestal aj s celým panstvom majetkom **Ladislava Csákyho**. Na základe písomných prameňov vieme, že v tom čase boli z podpolianskej oblasti osídlené len najnižšie položené miesta v južnej časti Zvolenskej kotliny. Vznik Zolnej, Čerína, Hrochote, Očovej, Zvolenskej Slatiny, Sebedína, Čačina a pravdepodobne aj Vígľaša možno klásť už do 13. storočia. Okrajové časti kotliny v oblasti dnešnej Detvy, Detvianskej Huty a Hriňovej zostali ešte na sklonku stredoveku neosídlené, resp. nemáme o ich osídlení písomné pramene (FIGUROVÁ, 2006).

V 15. - 17. storočí územie Slovenska zasiahlo niekoľko vln **valašskej kolonizácie** a nevyhlo sa mu ani územie okolo Poľany. Valašské obyvateľstvo nebolo jednotné, okrem ukrajinského a rumunského etnika bolo i slovenského pôvodu. Valasi, nositelia osobitej kultúry, chovali horské stáda oviec schopné prežiť aj v tvrdých podmienkach tunajších lesov, čo bol prínos oproti dovtedy rozšírenému nížinnému chovu oviec. Valasi sa pravdepodobne pripojili k aktivite domáceho obyvateľstva z okolitých, už dávnejšie založených osád, ktoré prenikalo do hôr a kľčovaním získavalo drevo a novú pôdu. Najväčšiu časť panstva totiž tvorili lesy - ich bohatstvo umožňovalo páliť vtedy žiadané drevené uhlie. A tak, keď Ladislav Csáky vydáva príkaz na založenie novej obce v miestach, ktoré vígľašské panstvo už využívalo na majerské hospodárenie, vie, že mu ona veľmi skoro môže začať prinášať úžitok. Prvá písomná informácia o vzniku Detvy sa nachádza v správe baróna Prendeisa o troch bansko-mestských komorách z roku 1638, v ktorej sa hovorí o zakladaní novej obce na vígľašskom panstve grófom Ladislavom Csákyom. Detva vznikala v jednom z najnepokojnejších období - v období tureckých vojen a proti-habsburských povstaní uhorskej šľachty, ktoré charakterizujú celé 17. storočie (FIGUROVÁ, 2006).

Obec Detva bola teda založená v roku 1638, no začala sa budovať až v roku 1653. Detva má oproti iným mestám a obciam jednu významnú osobitosť, a to vlastnú monografiu z roku 1905 napísanú v slovenskom jazyku. Sú tu

zdokumentované jej vlastné dejiny, ľudový prejav, nárečie, pôvod obyvateľstva a pod. Túto napísal, monograficky spracoval, a na vlastné náklady vydal Karol Anton Medvedský. Do vtedy mala vlastné dejiny po slovensky napísané len Trnava, aj to spolu s Hlohovcom (ZEMKO A KOL., 1988 ,21).

Pre Detvu a okolité obce v Podpoľaní bolo a doteraz je charakteristické **laznícke osídlenie**. Po vzniku osady obyvatelia ďalej klčovali lesy, klčoviská osídľovali a zakladali nové laznícke usadlosti. Niektoré lazy, ktoré okolo mestečka rástli, sa časom odtrhli od materskej obce. Prvá sa, najprv od Detvy cirkevne, oddelila v roku 1804 Detvianska Huta a v roku 1891 sa oddelila Hriňová. V roku 1811 sa Detva stala mestečkom. Toto privilegium dostala od cisára Františka I. a odvtedy mohla usporadúvať

Obr. č.1. Erb mesta Detva.

štyri jarmoky ročne a týždenné trhy. V tom čase zrejme dostala aj erb, keďže prvá zmienka o ňom pochádza z roku 1813. Erbom mestečka Detva sa stali tri smreky (Obr. č. 1.). Do roku 1848 sa Detva vyvíjala ako poddanská obec víglašského panstva v rámci Zvolenskej župy. Po zrušení poddanstva patrila v rámci župnej administratívy, ktorá často prechádzala zmenami, striedavo pod okres Veľká Slatina (teraz Zvolenská Slatina) alebo Zvolen a po roku 1922, po župnej reforme patrila pod Pohronskú župu I., no župy v roku 1927 nahradilo krajinské zriadenie (FIGUROVÁ). Detva teda nepatrí medzi historicky najstaršie sídla bývalej Zvolenskej župy. Vznikla až v 17. storočí, v čase, keď napríklad Zvolen, alebo Banská Bystrica, ako významné kráľovské a banské centrá mali za sebou už 400-ročnú históriu. No malá poddanská obec pod majestátnou Poľanou rýchlo vstúpila do historického povedomia slovenského národa vďaka svojráznej ľudovej kultúre jej obyvateľov. Už **Matej Bel** o nej hovorí ako o "*chýrečnej dedinke Detve*". Originalitou detvianskej ľudovej kultúry sa zaoberali a dali sa ňou inšpirovať viacerí predstavitelia nášho umenia a vedy ako **A. Sládkovič**, **K. A. Medvecký**, **M. A. Bazovský** a mnohí ďalší (FIGUROVÁ). Máloktorý kraj sa môže pochváliť takou pestrosťou folklórnych prejavov svojho obyvateľstva ako práve Podpoľanie. Folklórne tradície Podpoľania pretrvávajú dodnes a uchovávajú sa z generácie na generáciu. Ich najvýznamnejšou prehliadkou je bezpochyby festival - Folklórne slávnosti pod Poľanou v Detve, ktorý sa koná každoročne, a kde sa stretávajú folklórne súbory a ľudoví umelci z celého Slovenska, ale aj mnohých iných krajín

Pôvodní obyvatelia Detvy, rovnako ako obyvatelia širokého podpoľianskeho regiónu, majú čiastočne iný pôvod ako starousadlí obyvatelia Zvolenskej stolice. Vzhľadom k tomu, že celú oblasť už od konca 15. storočia zasiahla spomínaná

valašská kolonizácia. Prúd kolonistov predstavoval etnicky pestré obyvateľstvo, zložené z Rumunov, Ukrajincov, ale aj Slovákov z východného Slovenska, ktorí prijali určité zásady, zvyklosti, ale najmä silný pocit voľnosti, a nespútanosti (ZEMKO A KOL.,1988, 30 – 31).

Prevažná časť obyvateľov Podpoľania, bola a je **katolíckeho** vierovyznania a prvá zmienka o rímsko-katolíckej cirkvi v Detve sa spája už s rokom 1644, kedy v Detve podľa cirkevných prameňov pôsobil jezuita Michal Luczicz, avšak okrem jezuitov tu pôsobil aj františkánsky rád. Základy prvého, pôvodného kostola sv. Františka z Assisi, v renesančnom slohu, boli preto položené už v roku 1662 a tento kostol bol na začiatku 19. storočia prestavaný do dnešnej klasicistickej podoby. Rímskokatolícka cirkev má teda v Podpoľaní dominantné postavenie aj keď ešte pred druhou svetovou vojnou žila v Detve aj početnejšia židovská obec, ktorá mala vlastnú synagógu na dnešnej Partizánskej ulici (FIGUROVÁ, 2006).

Hlavným zamestnaním Podpoľianskeho obyvateľstva bola **tŕažba dreva, chov oviec a roľníctvo**, pretože sa tunajší ľud až do polovice 20. storočia nemohol pochváliť väčším priemyslom. Roľnícky spôsob života dopĺňala malovýroba zručnejších gazdov - debnárov, mäsiarov, murárov, kováčov, kožušníkov, obuvníkov, krajčírov, kolárov a pod., ktorých produkciou zaujímavejšou i pre širšie okolie prevyšovali modrotlačiar. Na začiatku 20. storočia sa ešte spomína aj chýrna výroba kolovrátkov. Detva sa môže pochváliť svetovým prvenstvom v oblasti potravinárskeho priemyslu, keďže tu od roku 1787 pôsobila prvá bryndziareň. Založil ju Ján Vagač zo Starej Turej, a bola to chýrna bryndziareň známa svojimi kvalitnými výrobkami, ktoré vyvážala aj za hranice. Okrem týchto výrobcov pôsobilo v Detve niekoľko menších vlastníkov obchodov a početných detvianskych krčiem. Postupne, od začiatku 20. storočia sa v Detve ujímala družstevná myšlienka ako spôsob spoločného efektívnejšieho hospodárenia. Významným medzníkom vo vývoji podpoľianskej oblasti bolo postavenie železnice v smere Lučenec - Zvolen a vznik železničnej stanice. V prvej polovici 20. storočia sa v Detve pravidelne konali dobytárske jarmoky, ktoré prinášali so sebou nemalé organizačné, estetické, no hlavne hygienické starosti. Okrem nich sa v Detve uskutočňovali aj tradičné jarmoky a trhy. Jarmoky sa konali štyri krát do roka - 24. apríla, 26. júna, 24. septembra a 24. novembra. V druhej polovici 18. storočia vznikla v Detvianskej Hute skláraň, ktorá využívala miestne náleziská kryštálového kremeňa. Vlastníkom sklárni, ktoré sa na začiatku 19. storočia presunuli do Hriňovej bolo víglašské panstvo, ktoré ich prenajímalo až do ich zániku začiatkom 20. storočia sklárskym majstrom. V hutách sa vyrábalo tabuľové sklo, jemnejšie sklo, duté, lisované, brúsený krištál a maľované žatevné fľaše (FIGUROVÁ, 2006).

Až v období industrializácie v druhej polovici 20. storočia sa oblasť Podpoľania stávala regiónom s veľkým rozvojom priemyslu. Od roku 1950 sa v Detve začala výstavba strojárneho závodu, paralelne začala prebiehať aj výstavba strojárneho závodu v Hriňovej a v roku 1955 sa zriadil národný podnik Podpolianske strojárne (ZEMKO A KOL., 1988, 155 – 156). Z nášho pohľadu je však zaujímavá hlavne ťažba dreva, ktorá bola v minulosti dominantnou v tomto regióne a súvisela s tunajšími špecifickými prírodnými pomermi.

2. 2. Prírodné pomery

Rozptýlený laznický charakter osídlenia Detvy, masívu Poľany a jej okolia patrí k najväčším a najzaujímavejším hodnotám Podpoľania. Je to vrchársky kraj s množstvom oblastí nezasiahnutých kolektivizáciou so zachovalými tradičnými spôsobmi obhospodarovania pôdy. Vznikli tak jedinečné úzke terasovité švíky políčk, roztrúsené v kopcovitom teréne po úpätiach masívu Poľany, z ktorých najzachovalejšie a najpôsobivejšie sú Hriňovské lazy.

Podpoliansky región sa vyvíjal v rámci väčšieho celku **Zvolenskej kotliny**, ktoré predstavuje široké územie medzi **Slovenským Rudohorím, Poľanou, Kremnickými vrchmi a Javorím** (ZEMKO A KOL., 1988 ,11). Geologickú stavbu vo východnej časti územia Poľany tvoria veporidy, centrálnu a západnú časť mladotretohorné vulkanity. Vulkanická stavba územia sa prejavuje striedaním odolných andezitových príkrivov a prúdov s vrstvami menej odolných tufov a tufitov. Územie vzniklo v štyroch etapách vulkanickej činnosti pred 13 – 15 miliónmi rokov. V najmladšej etape vznikol vulkán, ktorý prekryl všetky predchádzajúce jednotky a vytvoril konečnú podobu Poľany. V dôsledku poklesu priľahlých častí Zvolenskej kotliny a intenzívnou erozívno–denudačnou činnosťou sa vytvorila v okolí Kysliniek kotlovitá prehĺbenina kaldera. Najvyššia nadmorská výška Poľany je 1458 m., najnižšia 460 m. Toto takmer 1000 – metrové výškové rozpätie a vysunutie horstva z hlavného karpatského oblúka na juh spôsobili prelínanie teplomilných a horských až subalpínskych druhov rastlín a živočíchov (SLÁVIK A KOL., 2001 ,9 – 10).

*„V minulosti pokrýval značnú časť tohto tretohorného starovulkánu rozsiahli **komplex lesov**, ktoré aj dnes zaberajú približne **90 % územia**. Pôvodná druhová skladba bola na mnohých miestach pozmenená intenzívnou činnosťou človeka najmä do 17. storočia. V súčasnosti sa tu môžeme stretnúť s lesnými spoločenstvami 2. až 7. lesného vegetačného stupňa. Z pomedzi nich sa na juhozápadnom úpätí*

fragmentálne môžeme stretnúť dubovo-bukovými a bukovo-dubovými lesmi, s dubom cerovým (*Quercus cerris*), dubom zimným (*Quercus petraea*), dubom letným (*Quercus robur*), bukom lesným (*Fagus sylvatica*). Uplatňujú sa aj Hrab obyčajný (*Carpinus betulus*), lipa malolistá a veľkolistá (*Tilia cordata*, *T. platyphyllos*). Na ne nadväzujú plošne najrozšírenejšie lesy bukové a jedľovo-bukové. Okrem hlavných porastotvorných drevín je v týchto primiešaný aj smrek obyčajný (*Picea abies*), javor horský (*Acer pseudoplatanus*), alebo jarabina vtáčia (*Sorbus aucuparia*).⁹

Vysokéj diverzite flóry územia Poľany, ktorá zahŕňa okrem spomínaných drevín aj bohaté krovinové, bylinné a nízko-rastlinné etáže, zodpovedá aj pestrosť jej fauny s výskytom mnohých zoograficky a biocenologicky významných druhov. Z nášho pohľadu sú však zaujímavý hlavne bohaté komplexy lesov v tomto regióne, ktoré v minulosti výrazne zasiahli do ľudovej tvorby Podpolianskeho obyvateľstva.

2. 3. Tradícia dreva

Najväčšiu časť víglašského panstva tvoril lesný majetok, ešte na začiatku 20. storočia z 24 334 ha pripadalo na lesné hospodárstvo 19 880 ha. Územie Podpolianskeho regiónu bolo intenzívnou činnosťou človeka ovplyvňované najmä od 17. storočia, kedy boli značné rozlohy svahov odlesnené a osídlené lazníkmi. Vznikali tak drobné pásiky polí, ktoré využívali miestni obyvatelia ako poľnohospodársku pôdu, alebo ako pasienky pre dobytok. Rovnako už od 13. storočia zvýšený príliv osadníkov, ktorý súvisel s rozvojom ťažby rúd, drahých kovov a hutníctva v celom stredoslovenskom regióne mal za dôsledok zvýšenú ťažbu dreva v okolí Poľany. S baníctvom a hutníctvom spojený neustály dopyt po dreve si vyžiadala ťažiť aj v odľahlejších oblastiach regiónu, kde sa páľilo drevené uhlie. Drevo sa tu najprv zväžalo záprahmi, alebo sa dopravovalo plavením, no začiatkom 20. storočia, vznikli dve **úzkokolejné železnice** - vo **Vígľaši** a v **Hriňovej**, ktoré sa tiahli dolinami v dĺžke niekoľkých desiatok kilometrov, a takto podpoliansky región vedel uspokojiť aj zvýšený dopyt po dreve. Kombináciou s dômyselnými lanovkami Lasso – cabel sa ťažilo aj v najneprístupnejších terénoch. Časť vyťaženého dreva sa spracovávala aj na tunajších vodných a parných pílach - v Hriňovej, Očovej a v Detve (SLÁVIK A KOL., 2001, 17).

Rovnako spôsob života usadlíkov v Podpolianskom regióne, ktoré nežilo sústredene v dedinách, ale bolo široko rozptýlené po lazoch, nútilo produkovať

---

⁹ SLÁVIK, D. A KOLEKTÍV.: *Chránená krajinná oblasť biosférická rezervácia Poľana*. Zvolen: MAB, 2001, s. 10.

tunajšie obyvateľstvo všetko vlastnou prácou, aby bolo v každom smere sebestačné. Išlo nielen o stravu, ale aj odev, obuv, hospodárske náradie a predmety dennej potreby. Pre tieto potreby obyvateľstvo, ako materiál rovnako využívalo aj veľký potenciál tunajších lesov. A tak na tomto území vytvoril ľud umelecké hodnoty v mnohých odvetviach ľudovej výroby, ktorých krásu neobdivujeme len my, ale aj návštevníci zo zahraničia (ŠVEHLÁK A .KOL., 1979, 53).

3. TRADIČNÉ VÝROBKY PODPOLIANSKEJ ĽUDOVEJ DREVOREZBY

Ľudové umenie v Detve a v jej blízkom okolí je celkovo veľmi dobre známe a to nielen v odborných kruhoch, ale aj v širokej verejnosti. Jeho charakter vychádza z historicky úzkej spätosti života ľudu tohto regiónu k prírode. Pastiersko - roľnícky spôsob života na lazoch a osadách Detvy a jej okolia dával dosť možností tunajšiemu človeku na realizáciu, keďže si tu v minulosti musel väčšinu predmetov pre praktický život vyrobiť sám. Nielen Detvania, ale aj obyvatelia z celého Slovenska si preto v minulosti zhotovovali úžitkové predmety z ľahko dostupných surovín. Prístup k miestnym prírodným materiálom a ich uplatnenie v tvorbe patrí vôbec medzi základné znaky ľudového výtvarného umenia. Na tieto účely sa v minulosti spracúvalo drevo, textilné vlákna, koža, vyšívало sa, teda vykonávala sa činnosť, ktorú dnes označujeme ako ľudová výroba. Tá často odzrkadľovala nielen hospodárske pomery a spôsob života, ale aj jeho majstrovstvo, zručnosť, um a estetické cítenie.

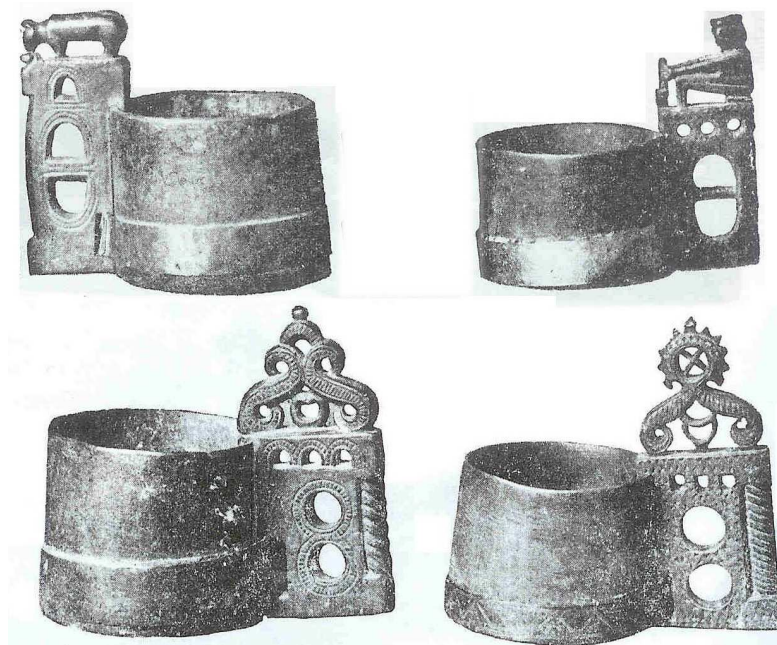
Podpoliansky región je, ako sme už spomenuli, charakteristický veľkým podielom lesného porastu, ktorý aj napriek značnej rozlohe pastvín na svahoch Poľany zahŕňa veľké komplexy lesov, ktoré sú v najnižšej úpätnej polohe tvorené prevažne dubohrabinami, na ktoré nadväzujú jedľobučiny. V najvyšších polohách sa zachovalo aj pôvodné smrekové spoločenstvo (ZEMKO A KOL., 1988, 18). Hlavným zamestnaním Detvanov bola preto hlavne ťažba dreva. Popri ňom sa tu dobre darilo ešte pastierstvu, a roľníctvu. Vzhľadom k izolovanosti územia Podpoľania a odľahlosti jednotlivých obcí a lazov, bolo však tunajšie **obyvateľstvo nútené k sebestačnosti**. Ľudia si tu preto všetko potrebné pre život vyrábali svojpomocne z prírodných materiálov a vzhľadom k spomínanej ťažbe dreva sa táto surovina stala dominantnou v ich živote.

Z dreva si tunajší človek vyrobil všetko potrebné a nevyhnutné pre život v tomto regióne. Jeho obydlie, rovnako ako aj hospodárske budovy sa tu v minulosti stavali zrubovou technikou z dreva. Rovnako väčšinu úžitkových predmetov si tunajší ľud vyrobil z dreva, ako napr. pastierske riady, palice, praslice, črpáky, kolísku, vchody do domov a väčšinu vnútorného zariadenia svojho obydla vôbec. Ľudia v tomto regióne, tiež mali a dodnes majú prirodzenú potrebu vyjadrovať svoje umelecké cítenie. Pre tieto účely si vyrezali píšťalu, fujaru, sošku, alebo hračku pre svoje deti. Podpoliansky ľud preto sprevádzalo drevo po celý ich život, od narodenia (kolíska), cez detstvo (hračky), po dospelosť (dom), zábavu (hudobné nástroje), až po smrť (kríž).

3. 1. Drevené úžitkové predmety

Drevo bolo dôležitou surovinou pri výrobe úžitkových predmetov v Podpoľaní. Používalo sa pri výrobe **riadu**, **náradia**, od vahancov, cez lyžice, varechy a poľnohospodárske náradie (kosiská, hrable a iné), v tomto sa však tunajšie rezbárstvo v podstate v mnohom neodlišovalo od iných krajov na celom Slovensku.

Špecifikom detvianskej drevorezby, čo sa týka úžitkových predmetov je však **črpák**, ktorý slúžil na konzumáciu tekutých najmä mliečnych produktov. Črpák rovnako slúžil ako miera pre žinčicu prideľovanú valachom a tak bola

pri jeho výrobe dodržiavaná

Obr. č.2 Detviansky črpák začiatok 20. storočia

vždy rovnaká veľkosť nádoby (KOVAČEVIČOVÁ, 1974, 58). Za vrchol rezbárskeho majstrovstva sa považuje ucho črpáka. Ucho črpáka, na ktoré sa sústreďuje drevorezba, je hore s črpákom spojené zúbkom a dolu drevenou, alebo mosadznou

obrúčkou. V Detve a jej okolí sa vyskytujú dva základné spôsoby rezbárskych stvárnení ucha črpáka. Starší spôsob je početnejší a pestrejší, geometrický, tordovaný stĺpik, ktorý mal na vonkajšom okraji komplex architektonických prvkov, ktoré boli esovito pospájané (oblúky, vežičky), a symbolických motívov (solárny kruh, kalich, kvet, srdce), a novší typ, ktorý je charakteristický použitím figurálnych motívov, ktoré predstavujú najmä baču, pastiera pri práci, alebo ovečku. V obidvoch typoch boli v strednej vertikálnej časti ucha otvory pre prsty, ktoré bývali pozdĺžne, alebo okrúhle. Horné zakončenie malo tvar korunkových kombinácií, niekedy zložitých, ako ukazujú fotografie Pavla Sucháňa v monografii Detva z roku 1905 obr. č. 2. (ZEMKO A KOL., 1988, 234 – 235).

S precíznosťou sa v Podpolianskom regióne zdobili a dodnes zdobia aj poriská na dnes už úplne nefunkčnej **valaške**. Výzdobu na nich tvoria vbíjané plieškové vzory, figurálnych, rastlinných, alebo zriedka aj krajinných motívov. Kovová časť valašky sa zdobí leptaním. Valašky sa v súčasnosti predávajú v Podpoľaní, už len ako spomienkový predmet, vzhľadom k tomu, že už stratili svoju pôvodnú funkciu a dodnes ich vyrezávajú súčasný majstri ako napr. Jozef Krnáč z Detvy - Krné vid'. obr. č. 3.

Obr. č.3. Detvianske valašky, vyrobil J. Krnáč.

Spomenúť môžeme ešte napr. **piesty**, **praslice**, a všetko **hospodárske náčinie**, rovnako používané aj v ostatných krajoch Slovenska, ktoré sa v tomto regióne ešte začiatkom 20. storočia podobne charakteristicky zdobilo ako to môžeme vidieť u črpákov, alebo valašiek.

3. 2. Drevo a architektúra

Spôsob osídlenia a života na lazoch bol základom osobitej sprvoti zrubovej architektúry obydlí so slamenou, neskôr šindľovou strechou. „K typom ľudovej stavby tejto oblasti patril stredoslovenský **drevený zrubový dom**, rozšírený v strednej časti stredného Slovenska. Ide hlavne o okolie Poľany, Veporu, Zvolenskej panvy, Slovenského rudohoria, Javoria a severných svahov Krupinskej vrchoviny.¹⁰“

¹⁰ ŠVEHLÁK, S., A .KOLEKTÍV.: *Podpoľanie tradície a súčasnosť*. Bratislava: Obzor, 1979, s. 43.

Konštrukcia drevených domov bola zrubová a pôvodne sa trámy zrubu zakresávali iba z dvoch strán. Škály medzi trámami boli vyplnené machom, alebo tenkými guľatými tyčami a hotové steny sa tu jednoducho nalíčili vápnom. Uhly domov boli rovnako spílené na úroveň steny, okrem horných väzných trámov, ktoré nezakresávali a ich konce – hlavice prečnievali za úroveň steny, aby lepšie spevňovali zrub (ZEMKO A KOL., 1988, 234 – 235). Takmer v celej oblasti je preto táto základná drevená konštrukcia málo viditeľná, pretože ako kamenné tak aj zrubové steny sú omazané hlinou a vybielené vápnom. Iba na lazoch bolo možné nájsť jednoduchú úpravu stien, keďže hlinou tu boli zatreté len škály medzi drevenými trámami, a potom sa zrub vybielil vápnom. V celej oblasti tu dominovala krovová konštrukcia, iba výnimočne sa používala stolicová. Postupne sa začal používať ohňuvzdornejší materiál – kameň, keď už v 19. storočí mal kameň, ako pevný nehorľavý stavebný materiál prevahu v obciach na severných svahoch Krupinskej vrchoviny a v juhozápadnej časti Zvolenskej panvy. Drevo sa však na lazoch pod Poľanou ako základný stavebný materiál používalo do prvej tretiny 20. storočia. Usadlosti v týchto oblastiach boli stavané do tvaru L alebo U (ŠVEHLÁK A KOL., 1979, 44).

„V oblasti pod Poľanou prevláda sedlová (dvojodkvapová), zriedka sa stretáme aj s valbovou (štvorodkvapovou) strechou. Slamená krytina, ktorá sa tu na zrubové domy používala spolu so šindľovou, bola ťažšia ako krytina šindľová (hlavne v zimných mesiacoch a v čase dažďov), potrebovala pevnejšiu konštrukciu krovu, a preto sa takéto krovy spevňovali pántami. Sedlové strechy tu boli ukončované štípmi, ktoré boli debnené doskami. V Detve a Hriňovej, často mala horná zvislá plocha štípu upravené dosky do tvaru vychádzajúceho slnka.¹¹“

Odlesnené lokality masívu Poľany boli a dodnes sú obhospodarované tiež kosením trávy, ktorá sa sušila a priamo tu aj uskladňovala v **drevených senníkoch**, v minulosti stavaných podobne zrubovou technikou. Vznikal tak jedinečný komplex podhorských lúk s husto posiatymi zrubovými senníkmi vid' obr. č. 4..

Obr. č.4. Zrubový senník, CHKO Poľana - nedatované.

¹¹ ŠVEHLÁK, S., A .KOLEKTÍV.: *Podpoľanie tradície a súčasnosť*. Bratislava: Obzor, 1979, s. 45.

K ľudovej architektúre Podpoľania patrilo ešte niekoľko objektov ľudovej architektúry, ktoré špecificky dotvárali prostredie tunajších obcí, lazov a usadlostí. Boli to napríklad **hospodárske stavby**, ktoré sa pôvodne situovali na konci dvora, kolmo na dom, takže uzatvárali dvor z jednej strany. Materiál a konštrukcia, ktorá sa bežne používala na ich stavbu bola podobná ako pri domoch. Ďalej to boli **drevené brány**, so segmentovým zakončením a drevenou strieškou, ktoré z oboch strán uzatvárali dvor, a ktoré sa v oblasti Poľany začali osádzať hlavne koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Tieto brány bývali často ornamentálne zdobené, polychrómovaným vruborezom, a najvyššiu úroveň estetického stvárnenia dosahovali v Podpoľianskych obciach – v Detve, Očovej a v Hrochoti, keďže na lazoch sa uzatvorené dvory nenachádzali. Najčastejšie sa na ne vyrezávali rastlinné a solárne motívy a často sa vyskytoval aj štylizovaný strom života. Najviac takýchto drevených brán bolo v Detve v 19. storočí, no v roku 1883 veľký požiar zničil viac ako polovicu Detvy a nová výstavba, ktorá tu následne prebehla, pre zníženie možnosti požiarov a podľa regulačných opatrení požadovala nové domy stavať z kameňa (ZEMKO A KOL., 1988, 228 - 229).

3. 3. Drevené umelecké predmety

Drevo bolo aj v ľudovej umeleckej výrobe jedným z najviac používaných materiálov v Podpoľianskom regióne. Charakteristických drevených predmetov z tohto odvetvia vyrábaných v Podpoľaní je preto hneď niekoľko. Z hľadiska najsvojráznejších drevených umeleckých predmetov tohto regiónu dominujú vzduchozvučné hudobné nástroje. Sú to napríklad dlhé **pastierske píšťaly**, ktoré stoja v bezprostrednom vývoji spolu s **detvianskou fujarou** – ako najtypickejším podpoľianskym ľudovým nástrojom.

Vývin fujary, ktorej výroba a výskyt je charakteristický len pre Podpoľiansky región prebiehal integráciou viacerých prvkov. Na jednej strane predlžujúca sa vzduchová trubica hlboko ladených píšťal s tromi hmatovými otvormi nevyhnutne vyžadovala technické riešenie pre uľahčenie hmatovej techniky; riešenie našiel podpoľiansky ľudový výrobca pridaním vzduchovodu. Vzormi pre takéto riešenie mohli byť historické basové píšťaly, hranové a jazýčkové nástroje. Ich technická realizácia je však na detvianskej fujare osobitá, originálna ako konštrukčne, tak aj použitím dreveného materiálu. Vznik fujary spadá približne do 17. storočia, na čo poukazujú tak hudobno–stylistické znaky valašsko–zbojníckej melodiky, ako aj

tematika zbojníckych piesní, formujúca sa v tomto období, s ktorými je fujara organicky spojená (ŠVEHLÁK A KOL., 1979, 77).

Na to aký veľký význam mala fujara pre Podpoliansky ľud poukazuje aj to, s akou láskou, vynaliezavosťou, fantáziou a starostlivosťou sa ľudoví tvorcovia

Obr. č.5. Jozef Krnáč z detviarskou fujarou, ktorú sám vyrobil.

venovali a dodnes venujú jej výzdobe (viď obr. č.5). Povrch fujary je zdobený ornamentami, ľudovo nazývanými „kvety“; ide o štylizovaný rastlinný ornament, ktorý zväčša dopĺňa geometrický ornament (KOLTON, 2004, 44). Najcharakteristickejším postupom pri jej výzdobe je vypaľovanie kyselinou dusičnou, ale stretnúť sa môžeme aj s vbíjaním cifraliek (zvlnených ozdobných plieškov), ktoré sa podobne ako do fujár v tomto regióne vbíjajú aj do píšťal alebo valašiek. Tieto nástroje sa po takomto postupe výzdoby, ešte zvykli moriť, napúšťať olejom a lakovať polytúrou. Detviarska fujara je natoľko osobitý a originálny nástroj charakteristický len pre Podpoliansky región, že sa na začiatku 21. storočia zapísala do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

K ďalším charakteristickým dreveným ľudovým hudobným nástrojom, ktoré sa v Podpoľaní vyrábali patrí napríklad **6 – dierková pastierska píšťala**, vyskytujúca sa aj v rozšírenejšej forme dvojky, resp. **dvojačky**. S týmito nástrojmi sa však môžeme stretnúť aj na ostatnom území Slovenska, keďže boli v minulosti najrozšírenejšími pastierskymi hudobnými nástrojmi. Pastierska píšťala, fujara a dvojačka sú dodnes najpopulárnejšími podpolianskymi hudobnými nástrojmi s homogénnym nástrojovo–technickým, akustickým, výtvarno–umeleckým a interpretačno–technickým vývinom (ŠVEHLÁK A KOL., 1979, 78).

Počet drevených ľudovoumeleckých výrobkov, ktoré sa v Podpoľaní vyrábali a dodnes vyrábajú, čím sa ľudoví tvorcovia snažia o zachovanie a rozvíjanie kultúrneho dedičstva v tomto regióne je väčší než sme uviedli. Z mnohých ďalších môžeme spomenúť napríklad **ľudové sakrálné plastiky, ľudové sošky, zdobené drevené trámy zrubovej architektúry** a pod. Avšak k najtypickejším

ľudovoumeleckým dreveným predmetom Podpolianskej oblasti patria, vysoké, formou umeleckej drevorezby zdobené, **náhrobné a prícestné kríže**. Zdobili ich štylizované geometrické, rastlinné, a predmetné, hlavne cirkevné ornamenty, zriedka sa môžeme stretnúť aj s figurálnym antropomorfnými motívami, ktoré miestami prechádzali až do poloreliéfov. Ich výzdobu často doplňovalo farebné kolorovanie. Stĺp ukončoval kríž s plošne alebo poloreliéfom zhotoveným korpusom, s polooblúkovým zastrešením. Na spodnej časti dreveného stĺpa kríža, boli vyrezané nápisy, zväčša len údaje o zomrelom, (meno, dátum narodenia a smrti), alebo o dátume osadenia kríža. Tento druh krížov sa rozšíril aj do väčšiny okolitých obcí pod Poľanou, ale aj v Javorí a príležitostne sa osádzal a dodnes osádza aj na území celého Slovenska.

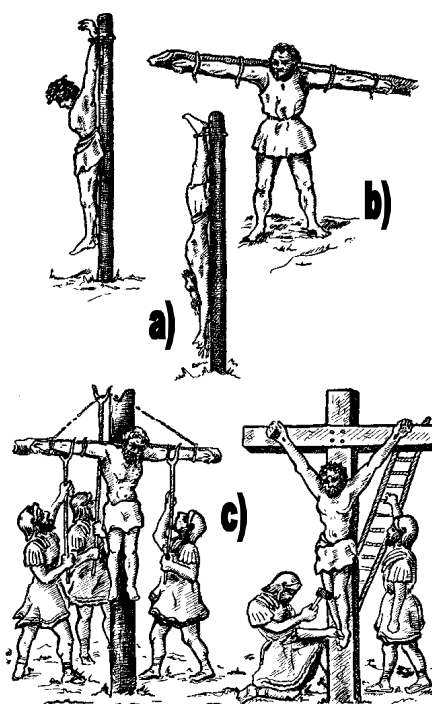
4. KRÍŽ

„Z latinčiny Crux – predkresťanský solárny a astrálny symbol; znak večnosti, nekonečnosti, kresťanský symbol ľudskej obete ukrižovaním.“¹²

4. 1. Historické vymedzenie

Kríž nevznikol s kresťanstvom, ale bol známy už dávno pred ním v Oriente. Keď si **Alexander Veľký**, ktorý žil v rokoch 356 – 323 p. n. l. (ANDRAS A KOL., 2002, 10), podmanil Týros, dal ukrižovať asi 2000 ľudí. Kríž sa rozšíril najmä v posledných troch storočiach pred našim letopočtom, keď tento spôsob popravy prebrali Rimania. Tí mu dávali mu zmysel potupnej smrti, ktorú si zasluhujú bezprávni otroci, vrahovia, buriči a pod (BEDNÁRIK, 1949, 70).

„Trest na kríži – ukrižovanie – sa vyvinul z troch druhov telesných trestov. Previnilca trestali najprv tak, že jeho telo,

Obr. č.6. Postupný vznik trestu na kríži.

¹² BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: SAV, 1995, s. 276.

ktoré nadvihli nad zem, priviazali o strom (podobne trestali vojakov za prvej svetovej vojny). Neskoršie mu skrížené ruky pribili v zápästí nad hlavou. Visel nohami buď nadol alebo nahor. Iný spôsob trestu používali Rimania, tzv. *patibulus*, spočíval v tom, že previnilcovi priviazali na upažené ruky zozadu haluz, menšie brvno, latu a pod. Pri treťom spôsobe trestu vinníka nabodli spredu pod rebro.¹³ Spojením týchto troch trestov, z ktorých prvé dva môžeme vidieť na obr. č. 6. „a)“ a „b)“, vznikol trest ukrižovaním vid' obrázok „c)“.

Kríž a potupná smrť sa začala šírením kresťanstva chápať celkom inak. Stáva sa **symbolom večného života, symbolom nekonečnej lásky a utrpenia**. Už v prvých storočiach nášho letopočtu sa začína kríž používať v kresťanskom obradosloví. Tak ako najskôr ryba, sa stal znakom príslušnosti ku kresťanstvu. Kríž bol prostriedkom žehnania a šťastia a nastupuje namiesto predkresťanských amuletov (BEDNÁRIK, 1949, 83).

Z tohto vychádzala aj myšlienka u **Konštantína Veľkého**, ktorý žil v rokoch 287 – 337 n. l. (ANDRAS A KOL., 11), zvíťaziť nad Maxentiom, keď na bojové zástavy rímskych légii dával raziť znak kríža. Žiara slov „*In hoc signo vinces*“ („V znamení kríža zvíťazíš“) vytvorila aj obrat v spôsobe smrti ukrižovaním. Konštantín Veľký, zakázal smrť na kríži a trest kríža bol zamenený za trest pracovať v mlynoch, v baniach a pod. Od času vládnutia Konštantína Veľkého kríž dostával stále väčšiu sakrifikačiu; začalo sa pátrať po pôvodnom kríži Ježiša Krista, kostoly boli stavané v smere ku Kalvárii a ich pôdorysy v znaku kríža, a to aj kostoly románske a gotické (BEDNÁRIK, 1972, 80).

„Kresťanstvo ovplyvňovalo stredoveký život a človeka svojimi prostriedkami pripútavalo ku kostolu a sprevádzalo ho od rána do večera, od narodenia až po smrť - ktorej venovalo značnú pozornosť. Krížom boli označované verejné a súkromné budovy, verejné a súkromné miesta a miesta, odkiaľ sa očakávalo nebezpečenstvo. Tu sa dostával podiel aj cintorínu. K rozšíreniu znaku kríža nemalou mierou prispeli krížové výpravy. Procesie a iné cirkevné sprievody niesli na čele kríž. Už v dobe rozvinutej kresťanskej mystiky, v čase, keď sa kresťanstvo začínalo upevňovať práve v našich krajoch, môžeme hovoriť priamo o kulte kríža. Kríž sa v 10. až 13. storočí stával prostriedkom asketického rozjímania v kláštoroch, ktoré vychádzalo z hĺbky citovo rozochveného stredovekého človeka.“¹⁴

„V 15. a 16. storočí niektoré reformované cirkvi nepripúšťali do svojich obradov znak kríža. Videli v ňom rozvetvený kult, obdobný ako pri obrazoch

¹³ BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 83.

¹⁴ tamže, s. 84.

svätých. Anglikánska cirkev ho prestala používať, kalvínska miesto kríža zaviedla iné znaky, blízke k životu Krista, zavádza kalich, kohúta a pod. Evanjelická cirkev ho pripustila iba vo svojich sviatostiach, až neskôršie ho pripúšťa na vežu, pred pohrebný sprievod, na ktorého čele sa dodnes nesie miestami iba stĺp ako náhrobný pomník.¹⁵

Proces očistenia kresťanstva od symboliky a znakov spojených s predkresťanskými obdobiami histórie ľudstva sa začal triedentským koncilom v polovici 16. storočia, ktorý odsúdil niektoré znaky za herézu. Neskôršia pápežská bula z roku 1628 vyslovene zakazovala používanie niektorých symbolov, hlavne znaky alegorického a antropomorfného charakteru a Trullský koncil na konci 17. storočia zakázal používať niektoré symboly, napríklad Krista ako Baránka Božieho (MEŠŠA, 2005, 51).

Tieto protireformačné tendencie 17. storočia mali, vplyv na zvýšený počet krížov po celej Európe a aj na Slovensku, hlavne z iniciatívy jezuitov. Totomalo vplyv aj na kríže, ktorými Slovensko oplývalo v 18. a 19. storočí. Staváním drobných sakrálnych objektov sa vôbec symbolicky zviditeľňovalo víťazstvo katolicizmu. Kríže sa začali rozširovať mimo kostoly, čo zodpovedalo hlbokšej zbožnosti neskorého staroveku a ranného novoveku. Dovtedy kríže stáli na verejných cintorínoch okolo kostolov, obkolesených múrom ako memento smrti. Časom sa **náhrobným krížom** začalo označovať miesto, kde bol pochovaný kresťan. Koncom 18. storočia sa kríže umiestňovali na námestia, pozdĺž komunikácií, na začiatkoch a na koncoch dedín, na križovatky, na rázcestia a pod. Tieto dnes nazývame **prícestné kríže** a mali odlišnú funkciu ako náhrobné – dosiahnutie požehnania, dobra, spokojnosti, odvrátenie zla a v neposlednom rade boli silným symbolom viery. Od 19. storočia pribudli prícestné kríže na cestách a chodníkoch, ktorými sa uberali procesie na odpustenie, alebo púte. V 20. storočí sa začali tieto kríže objavovať na súkromných pozemkoch aj na verejných priestranstvách, pred školou, pred domom richtára, notára, alebo bohatých gazdov. Slúžili ako ukazovateľ cesty, orientačný bod, cestný míľnik, svedčili o obývanej, civilizovanej časti krajiny a pod. (BUGANOVÁ, 2002, 8).

V 20. storočí sa aj u evanjelikov dostáva kríž ako náhrobný pomník na cintorín (BEDNÁRIK, 1949, 72).

---

¹⁵ BEDNÁRIK, R.: *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 72.

4. 2. Tvary krížov

Ako kresťanský symbol sa kríž kodifikoval za vlády už spomínaného Konštantína Veľkého a vyvinul sa do viacerých podôb. „Podoba kríža vychádza z troch základných tvarov – rovnoramenného gréckeho kríža, latinského kríža s predĺženým zvislým brvnom a kríža v tvare písmena T – tav kríž, alebo Antonov kríž. Z nich vychádza vyše **štyridsať podôb krížov** s ustálenými názvami.“¹⁶ R. Bednárík¹⁷ rovnako ako J. Botík¹⁸ poukazuje na 12 druhov krížov. (viď obr. č. 7).

V našich podmienkach sa výber základného tvaru kríža zužuje hlavne na jeden typ, **latinský jednoramenný kríž** – *crux immisa quadraxta*. Jeho všeobecná forma je rozvinutá do rôznych variantov. Základný typ latinského kríža vytvára dlhá zvislá priamka, ktorá vytvára stĺp. Túto v hornej časti pretína kratšia, vodorovná, ktorá

	KRÍŽ GRÉCKY		KRÍŽ SV FILIPA
	KRÍŽ EGYPTSKÝ		KRÍŽ SV ANDREJA
	KRÍŽ LATINSKÝ		KRÍŽ SV ANTONA
	KRÍŽ NADEJE		KRÍŽ APOŠTOLSKÝ
	KRÍŽ SV PETRA		KRÍŽ PÁPEŽSKÝ
	KRÍŽ SV PETRA		KRÍŽ PRAVOSLÁVNÝ

Obr. č.7. Jednotlivé tvary krížov.

vytvára rameno. Svojim tvarom naznačuje kríž štyri smery: v hornej časti otvorenie nebeskej brány, v dolnej zničenie pekla, na pravej strane koncentráciu milosti, na ľavej odpúšťanie kajúcnikom. Pozdĺžne rameno symbolizuje pozemskosť, zvislé v smere vertikálnosti - božskosť. Súčasťou kríža je aj korpus Krista – tzv. *umučenie*, alebo *krucifix*. Ide o postavu ukrižovaného Ježiša Krista, ktorá sa upevňuje na zvislí kôl kríža s natiahnutým telom, a na ramená kríža s rozťahnutými rukami (BUGANOVÁ, 2002, 16).

4. 3. Prechod do umeleckej podoby

Kríž nielenže si podržal svoje doterajšie funkcie v živote ľudu a v rímskokatolíckej a pravoslávnej cirkvi, ale zavádzal sa aj tam, kde sa zo začiatku nevyskytoval. Sú to predovšetkým misijné kríže, stavané na cintorínoch, pri kostole, na rázcestí a pod.

¹⁶ MEŠŠA, M.: *Kované kríže*. "In:" časopis RUD – remeslo, umenie, dizajn, 2005, č. 3, s. 52.

¹⁷ BEDNÁRIK, R.: *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 57.

¹⁸ BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: SAV, 1995, s. 276.

Na stavbu krížov na Slovensku sa využíval ľahko dostupný materiál, vzhľadom k prírodným zdrojom, toho ktorého regiónu, ktoré boli, a dodnes sú pre ľudovú tvorbu určujúce. Pre produkciu krížov sa využívali materiály, ako hlina, kameň, drevo a spracovaná železná ruda vo forme liatiny.

Renesančné hnutie oproti reformačnej jednoduchosti kríž umelecky ozdobovalo. Ozdoboval ho aj pompézny barok. A nikde v strednej Európe, sa kultúrny, cirkevný a **umelecký barokový prúd** tak výrazne neprejavil v ľudovej tvorbe na krížoch cintorína, ako je tomu v podpolianskom regióne (BEDNÁRIK, 1949, 72).

Ľahko zhotoviteľný tvar kríža sa tu stal formou, rozlične ozdobovanou, za použitia materiálu, ktorý je k tomuto regiónu príznačný a a vzhľadom k veľkému podielu lesov a stromov vôbec pre podpoliansky kraj charakteristický. Preto sa tu stretávame z jedným **z najprenikavejších štýlov zdobení** drevených krížov **na Slovensku, a v Európe** vôbec.

5. DETVIANSKY DREVENÝ KRÍŽ

5. 1. Základná charakteristika

Detvianske drevené kríže sú najčastejšie definované ako **ľudové rezbárske práce s plochou, alebo plastickou reliéfnou rezbou, s polychrómovaným geometrickým a rastlinným ornamentom**. Kríže detvianskeho typu tiež charakterizuje aj drevená strieška v podobe trojuholníka, neskôr plechová v tvare poloblúka, tá je však rovnako charakteristická pre drevené kríže vyrábané na celom území Slovenska, a na kríže bola osádzaná v prvom rade z dôvodu praktického, a to ochrániť drevený materiál čím najdlhší čas proti prirodzenosti jeho zániku, až v druhom rade z estetických dôvodov. Takmer na každom kríži sa tiež nachádzal korpus Krista, tiež nazývaný krucifix, alebo umučenie. Ten má buď plnoplastickú, alebo reliéfnu podobu, vo forme kovových odliatkov, alebo plochú podobu vo forme vystrihnutých plechových umučení. Na kríže tohto typu umiestňujú aj plechové tabuľky obdĺžnikového tvaru s titulom INRI.

Detviansky drevený kríž patrí k najcharakteristickejším ľudovo umeleckým predmetom Podpolianskeho regiónu. Ale prečo sa tak výrazne tieto artefakty prejavili práve v podpolianskom regióne? Odpoveď môžeme nájsť napríklad v tom ako

opisoval umelecké nadanie Detvanov K. A. Medvedcký vo svojom diele monografia Detvy; „*Detvan je dľa výpovedi básnikov, maliarov sochárov sám nevyčerpatelným predmetom umeleckého štúdiu, tak aj on sám má zvláštne umelecké nadanie. On okrášľuje všetko čokoľvek má z ruky vypustiť svoje šatstvo, svoje domáce hospodárske nástroje. Chlapci vyrezávajú si a ozdobujú svoje píšťale, mládenci fujare a valašky vylievajú a vykladajú končiare, vybíjajú prstene limbačkami, pletú päť-sedem pásmové retiazky kolo klobúkov. Dorastajúci zas vyrezávajú črpáky, lyžičníky. Starci ozdobujú náhrobné kríže a hospodárske náčinie: kosiská, hrabliská, dvorové brány; pre nevesty piesty, pre „školiarov“ rafiky, pre ovčiarov zbieračky, geletky a črpáky.*“¹⁹

Bol to však pravdepodobne aj strach z nepoznaného a snaha čo najlepšie zabezpečiť život po smrti, ktorú tunajší ľud svojsky prezentoval, a tieto faktory, v spojení z jeho citom, umom, a zmyslom pre detail, najskôr spôsobili tak výrazný prejav zdobenja tunajších náhrobných krížov. Monumentálnosť smrti akoby inšpirovala ľudového tvorcu, ktorý za pomoci svojej zručnosti, prenášal na drevenú plochu svoju predstavivosť a výtvarné cítenie. A vzhľadom k tomu, že väčšina obyvateľstva tohto regiónu bola a je katolíckeho vierovyznania, sa toto všetko prenášalo a dodnes prenáša práve na kríž. Či už na kríž náhrobný, prícestný, alebo bytový. Kríže tu zhotovovali **tesári**, **stolári**, alebo **rezbári samoukovia**, pričom im pravdepodobne pri najväčších z nich pomáhalo viacero mužov.

V Podpoľaní sa v minulosti najčastejšie používal, tento kríž ako náhrobník. Náhrobný kríž sa v tomto regióne začal vyrezávať hneď po úmrtí zosnulému, či už jednoduchý bez ozdôb, iba meno a dátum narodenia a smrti, ktorý mohli vyhotoviť aj menej šikovní gazdovia, alebo ozdobnejší, ktorý spravidla vyrezávali zručnejší majstri. „*Obyčajne príbuzný precízne vyrezával ornamenty a symboly do dreva, s ktorým žil od mala a ktoré mal jednoducho rád. A keď sa pretrhol posledný letokruh blízkeho človeka, živý zveroval živému drevu živé posolstvo o mŕtvom*“²⁰. Dekoratívne a symbolické motívy prikrášľil farbou, obyčajne žltou, ale aj červenou, modrou, alebo zelenou. Ornamentálna výzdoba jednotlivých častí kríža tu pôsobí v jednotlivých častiach kríža veľmi precízne, no rovnako celý kríž pôsobí nie menej výrazne ako celok. Detvianske drevené kríže sú preto monumentálne nielen svojimi rozmermi, ale aj svojským poňatím. Z ornamentálnej stránky bolo na niektorých detvianskych krížoch zvlášť charakteristické to, že boli vyrezávané zo všetkých

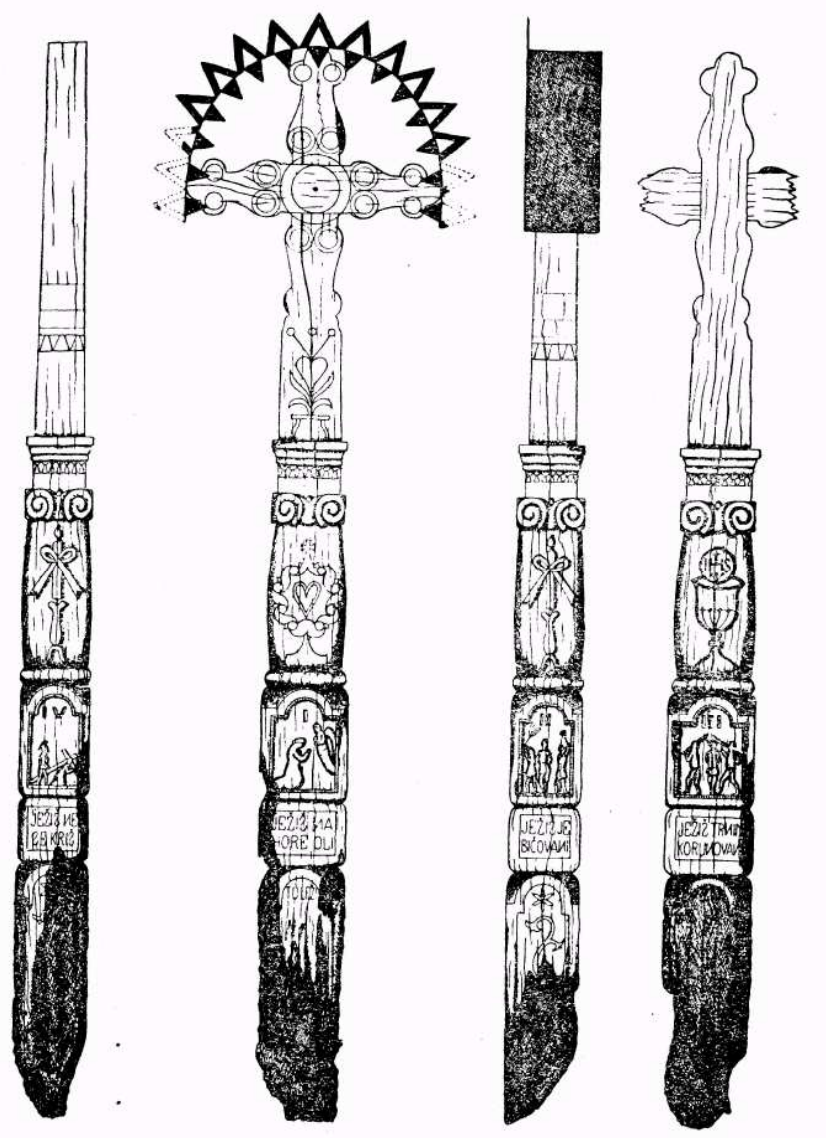
¹⁹ MEDVEDCKÝ, K. A.: *Detva monografia*. Ružomberok, 1905, s. 224

²⁰ CHUDA, M.: *Krásy slovenských ľudových náhrobníkov*. “In:” Časopis Nové Línie, 1999, Leto, s. 48.

štyroch strán. Toto nám dokumentuje náčrt detvianskeho kríža v Bednárikovom diele (Ludové náhrobníky na Slovensku), obr. č.8. Avšak takéto kríže detvianskeho typu sa v pôvodnom prostredí už nepodarilo dochovať a v Podpoľaní sa najčastejšie stretávame s krížmi vyrezávanými z troch strán.

Vzhľadom k tomu, že v Detve bolo zvykom, že zosnulému zhotovoval kríž niektorý z jeho príbuzných, stával sa tento výtvar celkom zvláštnym

Obr. č.8. Detviansky drevený kríž vyrezávaný zo štyroch strán z konca 19. stor.

putom spätým so svojím tvorcom, ktorý udržiaval osobitný sloh, a ktorý sa snažil prenášať svoj um a zručnosť na ďalšie generácie svojich potomkov. Na túto tradíciu úspešne nadväzovali tvorcovia z rodu **Melichovcov**, **Fekiačovcov**, alebo **Sekerešovcov**.

Detvianske drevené kríže boli teda v minulosti používané hlavne ako náhrobníky na cintorínoch, no rovnako sa osádzali ako prícestná forma, ktorú dnes definujeme, ako prícestné kríže. A vzhľadom k tomu, že prví známi tvorcovia, ku ktorým sa viažu nejaké konkrétne historické informácie, a ku ktorým sa zachovala aj väčšina najstarších krížov, ktoré vyrobili, a z ktorých sa len malá vzorka vôbec

zachovala v pôvodnom prostredí, sú z prvej polovice 20. storočia, je len veľmi ťažké presne vymedziť, či sa výroba drevených krížov v tomto regióne začala prícestnými, alebo náhrobnými krížmi. *„Aj keď sa pohľady historikov rôznia, podľa názoru A. Skelton z pamiatkového úradu v Banskej Bystrici sa začala výroba detvianskych krížov takmer pred tristo rokmi, a to výrobou veľkých prícestných krížov. Podľa jej názoru najprv vznikali veľké prícestné kríže na krížnych cestách, na miestach, kde sa stali mimoriadne udalosti, častokrát tragédie, a až potom ľudia začali kríže osadzovať aj na cintorínoch.“*²¹

R. Bednárík rovnako pripúšťa že, na Slovenských rímskokatolíckych cintorínoch, podobne ako v Detve, bol spočiatku iba jeden vyvýšený kríž, ktorý môžeme chápať v podstate tiež ako prícestnú formu kríža. Ten slúžil všetkým neskorším funkciám kríža na hroboch, a bol pre celý dedinský kolektív. Nasvedčoval by tomu aj zvyk pobožností pri tomto kríži, zvyk páliť sviečky alebo dávať oferu atď. (BEDNÁRIK, 1972, 87).

*„Prvé svedectvá o používaní krížov ako náhrobných pomníkov v Uhorsku sa vyskytujú v spise belgického cestovateľa Dousu z roku 1504. Pravdepodobne sa tak stalo až vo vare reformačného hnutia a zintenzívneného náboženského života v 15.—16. storočí, keď veriaci aj týmto znakom chceli dokumentovať svoju náboženskú príslušnosť.“*²²

Tvorbu krížov detvianskeho typu značne ovplyvnil neskorobarokový klasicizmus 18. — 19. storočia. Z čoho tiež možno vychádzať aj pri zadefinovaní začiatkov ich výroby. Príznačný znakom baroka je veľký záujem o ozdobu ,a o ornamentálnu dekoratívnosť. A ozdobnosť ako môžeme vidieť na detvianskych drevených krížoch, je typická pre všetky ľudové výrobky na Detve. Prejavuje sa na ľudových stavbách, na bránach, stĺpoch, prasliciach, črpákoch atď.

„Tým, že sa ľudová kultúra orientovala na podobné zdroje, snažila sa vymaniť aj z rámca etnickej uzavretosti. Preberanie už hotových schém a typov a ich pretvorenie na nové umelecké hodnoty bol jav veľmi zložitý ,kedy kultúra „vysokého“ umenia vstupovala do sveta ľudového umelca ako integrujúca súčasť, ako objekt tvorivého umeleckého prisvojenia. Prijímali sa totiž zložky, „cudzieho“ umenia, primerané zvláštnej estetickému dispozícii tvorcov a s ňou príbuzné. Ľudový umelec pri preberaní umeleckých slohov narúšal ich pravidlá podľa svojich potrieb. Vytvoril

²¹ BADÁNIOVÁ, J.: Ich kríže pripomínajú toho, kto vlastným krížom vykúpil svet. "In:" NV Žurnál, 2000,č. 45, s. 5.

²² BEDNÁRIK, R.: Cintoríny na Slovensku. Bratislava: VSAV, 1972, s. 83 - 84 .

už svojrázne ornamenty, ktoré veľmi rád používal. Dekoratívne prvky ho niekedy natoľko zaujali, že boli neraz na ujmu obsahu.²³ „

5. 2. Delenie krížov

Väčšina autorov, ktorí sa venovali problematike krížov, tieto delia, podľa materiálu, ktorý bol použitý pre ich výrobu. Napríklad Buganová²⁴ kríže delí na liatinové, kamenné a drevené. Bednárík²⁵, ktorý sa však vo svojich dielach venoval celkovo náhrobníkom, tieto rozdeľuje rovnako aj podľa materiálu na náhrobníky drevené, kamenné, železné a ojedinelo aj keramické, pričom ako najstaršie uvádza prvé dva druhy. Vzhľadom k tomu že detviarsky kríž je charakteristický práve, použitým materiálom; a to drevom, musel som zvoliť pre jeho delenie rozdielne kritériá, ako spomínajú autori.

Drevený kríž detviarskeho typu som na základe rozhovorov so súčasnými rezbármi rozdelil z hľadiska spôsobu jeho využitia, teda funkčného a z hľadiska miesta jeho využitia, alebo jeho výskytu na tri základné druhy - na **náhrobný**, **prícestný** a **bytový**. Sú to tri druhy krížov, ktoré dodnes vyrezávajú aj súčasní majstri.

5. 2. 1. Náhrobné kríže

Kríže na cintorínoch patria medzi znaky, ktorých používanie zaviedla jednak cirkev, najmä katolícka a pravoslávna, a jednak vplyvom ich učenia ľud (BEDNÁRIK, 1972, 83).

Asi najpočetnejšiu „zbierku“ detviarskych drevených náhrobných krížov môžeme nájsť práve preto na **rímskokatolíckom cintoríne v Detve**. Tieto kríže sú vzácné okrem svojich estetických hodnôt hlavne preto, že sa zachovali dodnes vo svojich pôvodných funkciách a pôvodnom prostredí. Zhruba do polovice 20. storočia bol tento cintorín tvorený typickým lesom týchto krížov, ale v už priebehu 20. storočia cintorín výrazne menil svoju tvár. Drevené kríže vytlačali nové moderné náhrobníky z mramoru, kameňa a pod., a niektoré z týchto vzácných drevených krížov sa dostali rôznym spôsobom do rúk národopisných zberateľov (SLIACKY, 2000, 37), alebo jednoducho rokmi odhnili. Tieto kríže sú často až presýtené motívmi náboženského charakteru.

²³ KÁLLAY, K., TKÁČ Š.: *Len kameň a drevo*. Bratislava: Pallas, 1977, s. 6

²⁴ BUGANOVÁ, K., ŠANGALA, M.: *Kríže Košíc a okolia*. Bratislava: LÚČ, 2002, s. 16 - 23.

²⁵ BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 35.

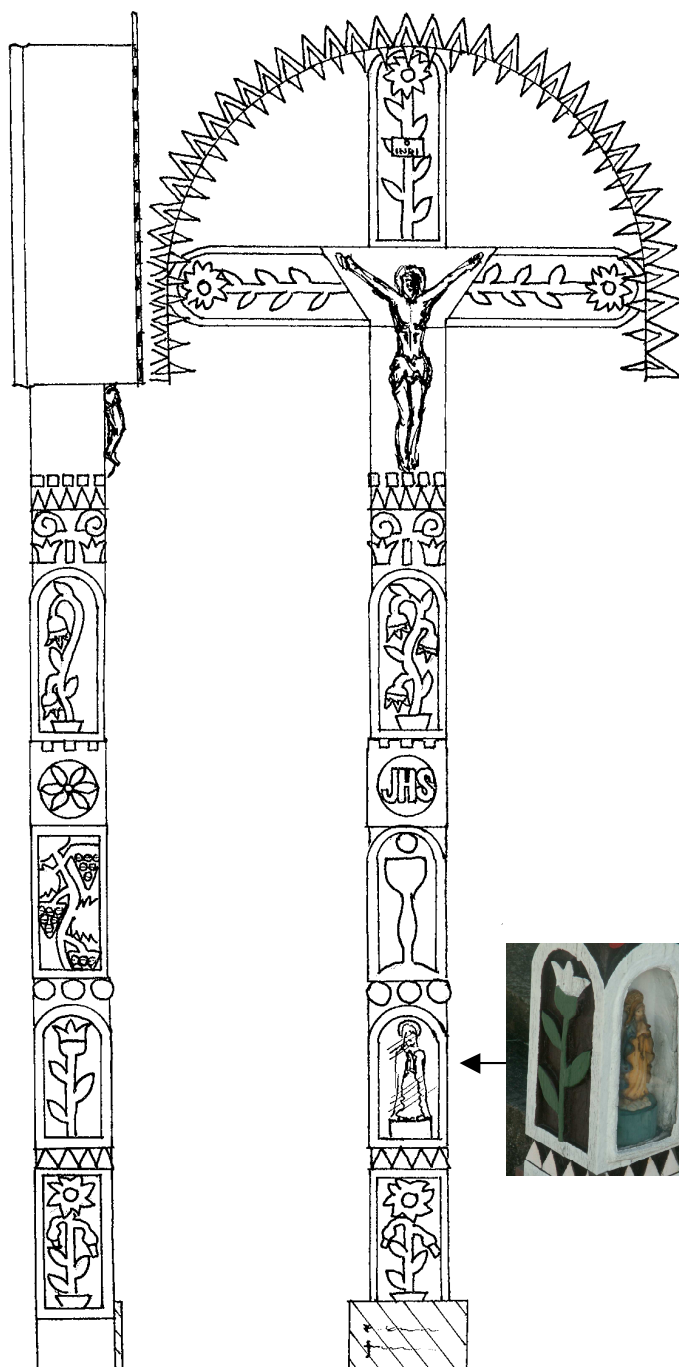
Náhrobné kríže na cintorínoch sú menšie v porovnaní s prícestnými krížmi, pretože bolo zvykom stavať tieto kríže tak aby veľmi neprevyšovali veľkosť človeka. Vyskytujú sa tu jednoduché malé kríže, sotva 1m vysoké, z ktorých niektoré, nie sú ani ornamentálne vyzdobené, ale ornamentami vyzdobené kríže, sú niektoré vysoké až 2,5m. Tieto rozdiely mohli mať viacero príčin. Pravdepodobne súviseli s tým, čo sme už spomínali; a to, že aj menej zruční majstri vyrezávali kríže pre svojich príbuzných, keďže chceli aj takýmto spôsobom vyjadriť svoj hlboký žal a tí, ktorí takí šikovní neboli oslovovali zručných a chýrnych majstrov vo svojom okolí, ktorý vyrezávali kríže. Traduje sa tiež, že prvé kríže boli natreté len čiernou farbou. *„Aj dnes, keď sa prejdeme po starej časti rímskokatolíckeho cintorína v Detve, nájdeme kríže, ktoré mali základnú farbu čiernu, alebo tmavohnedú. Až postupne, vzhľadom k tomu, že sa ľudia v tomto regióne zaoberali spracúvaním dreva, začali používať im najprirodzenejší spôsob skrášľovania – rezbu, a vždy sa našiel niekto kto vedel túto rezbu kolorovaním prizdobiť.“*²⁶

Náhrobné kríže sa vyrábali a dodnes vyrábajú spolu s prícestnými výlučne z **dubového dreva**, ktoré je materiálom zaručujúcim dlhšiu trvanlivosť a aj napriek tomu je pomerne dobre opracovateľné. Na cintorínoch sa stretávame hlavne s náboženskými motívami vyrezanými do krížov, ako sviatosť oltárna, kalich s hostiou, výjavy z krížovej cesty, trňovú korunu srdce opletené trnami. Pri ramenách kríža sa často vyskytujú štyri srdcia a v strede znak IHS, časté sú aj úponky viniča, ktoré vychádzajú zo srdca, alebo z kvetináča. Niektorí rezbári vyrezali na kríži sviatosť oltárnu a vedľa nej sviece. Inicialy IHS stoja často osamote podobne ako aj solárna rozeta v kruhu. Ľud tu aj takýmto spôsobom stvárňoval v podobe ornamentálnych znakov svoju vieru v učenie katolíckej cirkvi. Rezbársku dominantu však tvorí predná časť kríža, ktorá býva na zdobnejších náhrobných krížoch až preplnená ornamentami. Pre nápis z menom a dátumom narodenia a smrti o zosnulom, je ponechaného iba málo miesta (BEDNÁRIK, 1972, 88). Pôvodne sa tieto kríže kolorovali farbami s prírodných materiálov, no v dnešnej dobe tieto nahrádzajú syntetické farby, tie často uberajú týmto krížom na ich autentickosti. To je spôsobené tým, že o kríže na cintoríne sa starajú ich pôvodný majitelia, ktorým nie vždy záleží na ich historickej hodnote.

---

²⁶ BADÁNIOVÁ, J.: *Ich kríže pripomínajú toho, kto vlastným krížom vykúpil svet*. "In:" NV Žurnál, 2000, č. 45, s. 5.

Na niektorých náhrobných krížoch môžeme vidieť aj búdku so soškou. S používaním tejto na náhrobných krížoch sme sa stretli pri krížoch z rukopisom jedného zo súčasných rezbárov Štefana Melicha na detvianskom rímskokatolíckom cintoríne, viď obr. č. 9. Tento zvyk je podobný so staro-ruskými znakmi označovania hrobov, kde sa používali tzv. **golubce**. Boli to prístrešky, búdky nad hrobmi, do ktorých sa dávali ikony a v ktorých podľa ľudovej viery prebývali duše zomrelých. V literatúre sa často uvádzajú z 13. storočia. Tento druh náhrobníkov sa zakázal stavať až pred prvou svetovou vojnou (BEDNÁRIK, 1972, 92). „V tomto prípade šlo jednak o vonkajšie označenie hrobov, jednak o náhrobník, ktorý slúžil za príbytok, odpočinok dušiam zomrelých. Na tento zvyk a vieru poukazuje rad analógií na celom svete a možno ho vysvetľovať z animizmu - teda z viery stavať pre dušu príbytok.

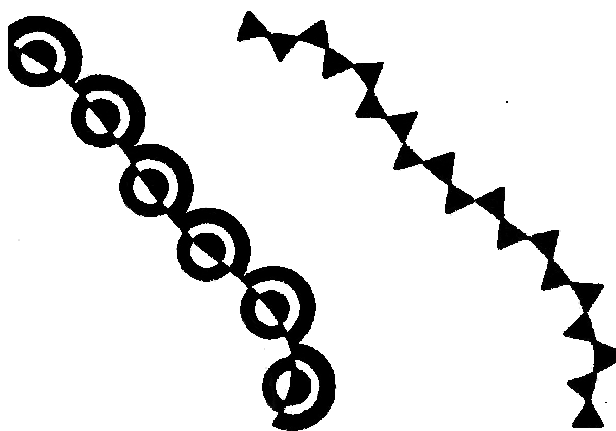

Obr. č.9. Náhrobný kríž z konca 20. storočia, vyrobil Š. Melich.

Takéto náhrobníky sa stavali aj v kresťanskej dobe so znakmi kríža. Na krížoch na detvianskom rímskokatolíckom cintoríne sú v spodnej časti vyrezané malé výklenky a v nich sú umiestnené kúpené sadrové sošky, zväčša Panny Márie. Nemožno však tento úkaz porovnávať s golubcami. Socha vo výklenku kríža je tu preto, aby umocňovala a **zvýrazňovala katolícke vierovyznanie** pozostalých. Ide teda o jav novodobého dáta.²⁷

²⁷ BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 92.

V hornej časti kríža sa nachádza **plechová oblúková strieška**, ktorá býva vyrobená z pozinkovaného, alebo medeného plechu. Tá má na týchto krížoch ozdobnú, ale hlavne praktickú funkciu, pretože chráni kríž pred nepriaznivosťou počasia. Vzor je aplikovaný na jej prednom okraji z vyhnutých trojuholníkových zubov avšak tento býva na niektorých krížoch nahradený polooblúkovým vzorom. Na zdobnejších detvianskych náhrobných krížoch

Obr. č.10. Štúdia vzorov na strieškach náhrobných krížov.

je jeden z týchto dvoch najčastejšie aplikovaných vzorov (obr. č. 10.) , vyhnutý aj z oboch strán plechovej striešky a stáva sa že sú tieto vzory aj navzájom kombinované. Na starších krížoch sa však nachádzala drevená trojuholníková strieška. Tá sa prestala používať na prelome 19. – 20. storočia. Toto nám dokumentuje aj **prícestný drevený kríž z Detvianskej Huty**, na ktorom sa nachádza ešte drevená strieška. Tento sa datuje zhruba na koniec 19. storočia, a nachádza sa v skladových priestoroch Podpolianskeho múzea (Obr. – príloha B). Rovnako nám to potvrdzuje aj K. A. Medvedcký, ktorý vo svojej monografii Detvy z roku 1905 medzi iným spomína aj že; „*Najnovšie kryjú takéto kríže bl'achou, s ktorého potom umne porobia krajkové cikády, áno i malé vežičky a pod.*²⁸.“

Nie na všetkých týchto krížoch sa nachádza umučenie Krista. Umučenie sa zväčša nachádza len pri zdobnejších a vyšších náhrobných krížoch. Sú to zväčša kovové odliatky, ktoré si pravdepodobne majstri rezbári kupovali, no zriedka sa môžeme stretnúť aj z kolorovanými umučeniami z plechu. Ak nie je nápis o zosnulom na kríži priamo vyrytý, tak sa na spodnú časť nohy kríža pribíjala malá obdĺžniková plechová tabuľka z pozinkovaného, alebo medeného plechu, na ktorej boli tieto údaje jednoducho vyryté. Náhrobný kríž je zložený z dvoch častí. Pritom horizontálne rameno kríža, je vdlabané do vertikálneho ramena z prednej časti. Pri tomto type kríža sa niekde používa aj kovový spojovací nit, ktorý upevňuje rameno a nohu kríža. Náhrobné kríže boli pôvodne len jednoduchým spôsobom zapichnuté do zeme, ale môžeme sa stretnúť aj

²⁸ MEDVEDCKÝ, K. A.: *Detva monografia*. Ružomberok, 1905, s. 225.

s krížmi, zaistenými nitmi, na malom betónovom podstavci, čo pri starších krížoch pravdepodobne súvisí s tým, že spodná časť nohy kríža tu odhnila a takýmto spôsobom ho zaistili jeho novodobí majitelia, čo môžeme datovať pravdepodobne až niekedy do druhej polovice 20. storočia.

5. 2. 2. Prícestné kríže

„Prícestné kríže sa stavali na celom Slovensku z rôznych dôvodov. Na posvätných cintorínoch a pri kostoloch výrazne symbolizovali katolícku vieru. Na kalváriách sa osadzovali ako pamiatka na opätovné získavanie odpadlíkov. Na krížnych cestách ukazovali pocestným smer. Pred vstupom do obcí ich vztyčovali na ochranu pred nešťastím a odvrátenie škodlivých, nečistých síl. V strede námestia, hlavnej ulice, pred rodným domom našli miesto kríže postavené na počesť významnej osobnosti, alebo jubilea cirkevného hodnostára.²⁹“

V dnešnej „modernejšej“ dobe začiatkom 21. storočia sa už detvianske drevené kríže na cintoríne umiestňujú len sporadicky, pretože ich tam nahradzujú moderné náhrobníky, avšak popularita tohto kríža spôsobila, že sa jeho zväčšené formy (vysoké od 2,5 m až do 8,5 m) začali stavať pri kostoloch, cestách, a pri mnohých aj svetských objektoch (napr. pred budovou pošty v Detve, pred budovami škôl, alebo pred obydliami samotných rezbárov), v celom podpolianskom regióne, a príležitostne aj na celom území Slovenska. Dôvody pre ich osádzanie sú rôzne, ako slávnostné udalosti, pohromy, tragédie, výročia a pod. Príkladom môže byť prícestný kríž, ktorý stojí na začiatku obce Detva, zo strany od Zvolena, a ktorý bol venovaný na pamiatku obetiam zastreleným pri vpáde okupačných vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968 a tiež ostatným vtedy zavraždeným v tomto okolí. Kríž bol symbolicky venovaný občanmi Detvy a vyrezal ho Štefan Melich koncom 20. storočia (Obr. príloha C).

Prícestné kríže sa v podpolianskom regióne v minulosti vyrezávali menej ako tie náhrobné. To bolo spôsobené väčším dopytom po náhrobných krížoch, pretože tie sa tu ešte do druhej polovice 20. storočia v podstate používali ako jediný možný náhrobník tunajšieho katolíka, ktorý tu svojim spôsobom schválil dedinský kolektív. Avšak zriedkavejšie vyrezávanie prícestných krížov, rovnako ako ich monumentálna veľkosť a vysádzanie na frekventovaných miestach, mohli inšpirovať tvorcu k ich väčšej zdobnosti, pričom chcel čím najviac poukázať na svoju zručnosť, ktorá mu neskôr mohla slúžiť ako dobrá reklama práve pre vyrezávanie náhrobných krížov.

---

²⁹ BUGANOVÁ, K., ŠANGALA, M.: *Kríže Košíc a okolia*. Bratislava: LÚČ, 2002, s. 9.

Preto sa na nich narozdiel od náhrobných vyrezával skoro vždy plastickejší, zdobnejší ornament. Jednotlivé ornamenty sa veľmi nelíšili od ornamentov na náhrobných krížoch, rovnako sa využívala hlavne náboženská symbolika, doplnená o vegetatívny a rastlinný ornament.

Pri týchto krížoch sa rovnako ako pri náhrobných zriedka vyskytuje presklenná búdka so soškou. Tá má pravdepodobne rovnakú funkciu, ako je tomu u náhrobných krížov. Je to teda hlavne prostriedok na umocnenie a zvýraznenie katolíckeho vierovyznania. Vyskytuje sa napríklad na už spomínanom prícestnom kríži, ktorý je osadený na začiatku obce Detva v smere od Zvolena a v ktorého výklenku sa nachádza soška Panny Márie a podobne až dva takéto výklenky nad sebou sa nachádzajú na kríži **pri rímskokatolíckom kostole Svätého Františka z Assisi** v starej časti Detvy, ktorý **vyrezal Ján Fekiač – Surovec** a bol osadený v roku 1977 (Obr. príloha D). V jednom z nich je soška Panny Márie, a v druhom sú tri klince, ktoré majú symbolizovať tie, ktorými bol ukrižovaný Ježiš Kristus. Tieto výklenky sú v podstate vytvorené vydlabaním hlbšieho otvoru v kríži, sú umiestnené v spodnej časti zvislého ramena kríža, a bývajú presklenné. Sošky bývajú aj tu sadrové a tvorcovia krížov si ich rovnako s najväčšou pravdepodobnosťou kupovali a kupujú.

Plechové pozinkované, alebo medené striešky krížov, tu majú podobné vzory ako je tomu u náhrobných krížov, teda sa tu opakuje tvar z vyhnutých trojuholníkových zubov, ktorý je na niektorých krížoch nahradený polooblúkovým vzorom. Na niektorých prícestných krížoch, je rovnako vyhnutý aj z oboch strán plechovej striešky. Používanie umučenia, alebo krucifixu je tu v podstate pravidlom, ale na rozdiel od predchádzajúcich krížov sa tu okrem odliatkov z kovov, častejšie používa vystrihnuté a kolorované umučenie s plechového materiálu. Takmer na každom prícestnom kríži je v hornej časti zvislého ramena umiestnený titul **INRI**, ktorý je vyrytý, alebo namaľovaný na plechovej tabuľke obdĺžnikového tvaru, ktorá býva umiestnená v pozdĺžnom smere a pripomína stuhu, drapériu, alebo zvitok (BUGANOVÁ, 2002, 24). Samotný kríž sa skladá rovnako ako náhrobný z dvoch častí, rameno kríža je z prednej strany vdlabané do nohy kríža. Kríž je zväčša inštalovaný v betónovom podstavci, v ktorom je jeho noha zaliata. Pri niektorých s týchto krížov sa môžeme stretnúť s kovovou, alebo drevenou ohradou (cca 1m vysokou), ktorá pôvodne slúžila na chránenie krížov pred potulujúcou sa domácou zverou a pred dobytkom idúcim na pašu.

5. 2. 3. Bytové kríže

Ide o najmenšiu formu dreveného detvianskeho kríža, ktorý sa vyrezáva v podobe malých krížov, ktoré sa, ako ich samotný názov naznačuje, využívajú ako **interiérový prvok** v domácnostiach, ale aj v kostoloch. Ich funkcia je dekoratívna a slúžia ako kresťanské amulety, ktoré zvyrazňujú katolícke vierovyznanie. Tieto kríže sa vyznačujú veľkou podobnosťou k svojim prícestným, alebo náhrobným formám a jedná sa v podstate o model týchto krížov v mierke cca 1:10. S ich výrobou som sa stretol hlavne u súčasných rezbárov, z čoho možno usudzovať že ich vyrezávanie je novodobý jav, no vzhľadom k celkovej zručnosti rezbárov je pravdepodobné, že podobné kríže vyrezávali aj pôvodní majstri. Tomuto nasvedčuje aj zachovalí bytový kríž, ktorý **je v zbierkovom fonde Podpolianskeho múzea** (Obr. príloha E). Tento vyrezal niekedy v prvej polovici 20. storočia Štefan Melich–Klimo, ktorého ďalej uvádzam ako jedného z prvých známych tvorcov detvianskych krížov. Ostatné bytové kríže, ktoré som mal možnosť vidieť môžeme datovať na koniec 20. a začiatok 21. storočia. Keďže sa jedná o zmenšený model detvianskeho prícestného kríža, alebo náhrobného kríža, jeho ornamentálna výzdoba je rovnaká ako u týchto krížov na všetkých troch stranách. Ornamenty, symboly, alebo nápisy na týchto krížoch sú preto diferencované iba rukopisom samotného majstra rezbára. Na bytových krížoch, ktoré vyrezáva Jozef Krnáč (obr. č. 11.), alebo Ján Môťovský je hlavným rozdielom to, že na kríž, neaplikujú ornament polychrómovým kolorovaním, ale ten je aplikovaný už samotnou plasticitou rezby. Stretnúť sa však môžeme aj z

Obr. č.11. Bytový kríž, vyrezal J. Krnáč.

formou, malých bytových krížov, ktoré majú ornament aplikovaný polychrómovým kolorovaním. Takéto kríže je možné si zakúpiť ako suvení, napríklad v horskom hoteli Poľana, za 400,- Sk. Na kríže tohto typu sa **nepoužíva dubové drevo**, ale ľahšie opracovateľné ako **javor, jaseň, alebo lipa**.

Pri vyrezávaní tohto druhu detvianskeho kríža je podľa slov samotných rezbárov oveľa dôležitejšia precíznosť rezby, pretože na rozdiel od väčších krížov sa

tu len veľmi ťažko zakrývajú drobné chyby spôsobené rezbou. Precíznosť rezby je vôbec charakteristickou črtou Podpolianskych rezbárov, ktorá vyplýva z už spomínanej odľahlosti tunajších lazov a osád v minulosti, a z nej vyplývajúcej nutnej sebestačnosti tunajšieho ľudu. Tá ovplyvnila výtvarné cítenie a zručnosť rezbárov, ktoré sa rokmi neustále zdokonaľovali, výsledkom čoho je množstvo už spomínaných osobitých ľudových výrobkov v tomto regióne.

Rozdiel pri tvare tohto kríža od prícestného a náhrobného je v tom, že sa pri krížoch, ktoré nie sú určené na zavesenie na vertikálnej ploche, ale na horizontálne uloženie vyrezáva tiež podstavec, ktorý je rovnako z dreva a má tvar štvorca, kvádra, alebo rovnostranného kríža. Ďalším rozdielom je vo väčšine prípadov, nepoužívanie striešky nad krížom, ktorá by z hľadiska funkčného ani nemala žiadne opodstatnenie. Kríž sa rovnako ako náhrobný a prícestný skladá z dvoch hlavných častí kríža – nohy a ramena kríža. Rameno kríža je tu rovnako ako u ostatných dvoch druhov detvianskych krížov vdlabané do nohy kríža. Celkovo pri detvianskom type kríža pritom platí že sú „ruky kríža“, alebo jeho ramená zadlabané v nohe kríža z prednej strany.

Umučenie ktoré sa niekedy nachádza na týchto krížoch si rezbári buď na bytové kríže kupujú, alebo si ho sami z dreva vyrezávajú. Pri ich vyrezávaní sa postupuje rovnakým spôsobom ako pri vyrezávaní ľudových sošiek a je tu preto veľmi dôležitá zručná a precízna rezba majstra. Na týchto malých krížoch sa však osádzajú hlavne kovové odliatky, zriedka aj pozlátené umučenia, ktoré si rezbári kupujú v špecializovaných obchodoch zameraných na kresťanské potreby. Pri bytových krížoch, ktoré sú nekolorované, sa na ich povrchovú úpravu zriedka používa len priehľadný lak na drevo.

5. 3. Majstri detvianskych drevených krížov

K prvým známejším výrobcom detvianskych drevených krížov patria **Štefan Melich-Klimo, J. Sekereš, Ján Fekiač-Surovec** a **Jozef Fekiač-Šumný** všetci detviansky rodáci, dnes už sú všetci zosnulí. Ja ich vo svojej práci uvádzam ako prvých známych rezbárov, tradičných detvianskych krížov, pretože sa k nim viažu historicky najstaršie informácie, ktoré sa mi v rámci výskumu a spomínaných písomných zdrojov k tejto tématike podarilo získať.

Na tradíciu týchto tvorcov nadväzuje asi desiatka súčasných rezbárov ako **Jozef Krnáč, Ján Môťovský, Štefan Ľupták, Štefan Melich** a ďalší, s ktorých som všetkých menovaných v rámci svojho terénneho výskumu navštívil, pretože sa ich mená najčastejšie objavujú v súvislosti s oživovaním tradície výroby

detvianskych drevených krížov. Týchto, ktorí sa takýmto spôsobom snažia nadviazať na tradíciu výroby drevených krížov v Podpoľaní, ja uvádzam ako súčasných tvorcov.

5. 3. 1. Prví známi tvorcovia

Šikovní gazdovia v podpoľianskom regióne si kedysi pravdepodobne vedeli drevené kríže vyrobiť sami, no tí menej zruční oň radšej požiadali miestnych rezbárov. Z nich vynikali hlavne tvorcovia z rodu Melichovcov, Fekiačovcov a Sekerešovcov. Spomedzi nich sa ako prví známi rezbári tradičných detvianskych krížov najčastejšie spomínajú - Ján Fekiač-Surovec, Jozef Fekiač-Šumný a Štefan Melich-Klimo. R. Bednárik spomína tiež **J. Sekereša**, ako; „*autora kríža postaveného roku 1903, známeho tvorcu krížov na lazoch Piešť južne od Detvy. Menovaný si rozriešil bohatú ornamentiku detvianskych krížov, pripomínajúcich byzantinizmus. V dielni mal farebný litografovaný obraz z púte k P. Márii Čenstochovskej s podobnou ornamentikou. Povedomú inšpiráciu prehodnotil jeho tvorivý duch do plastiky na iné použitie. Aj pre cintoríny vyhotovil viacej krížov*³⁰“; mne sa o tomto tvorcovi nepodarilo získať, žiadne ďalšie informácie, ani nájsť konkrétny kríž, ktorý vyrobil.

Začiatok tvorby týchto majstrov na vyrezávaní drevených krížov sa datuje zhruba v začiatku 20. storočia a končí približne v 90. rokoch 20. storočia, teda tesne po revolúcii, kedy zomrel posledný z nich Ján Fekiač-Surovec (1992). Avšak aj keď máme o týchto autoroch nejaké historické informácie, často nie je možné presne zaradiť toho, ktorého z týchto autorov ku konkrétnym krížom, ktoré vyrobili. Toto je možné skôr pri prícestných krížoch, ktoré stoja pri kostoloch, domoch, cestách atď., kedy farské úrady, alebo ľudia, ktorý bývajú v okolitých domoch vedia kto tieto kríže vyrezal. Ťažšie je to už však pri náhrobných krížoch, kedy sa pri zadefinovaní ich autorov, ak to vôbec je možné, môžeme pridržovať len použitého rukopisu, ktorý mohol byť rovnaký s použitým rukopisom na kríži, ktorého autora sme dokázali zistiť.

Avšak napríklad už spomínaný zhruba 120 – ročný kríž, ktorý pochádza z Detvianskej Huty, a ktorý sa nachádza v skladovom priestore podpoľianskeho múzea nenesie typické ornamenty a výzdobu charakteristickú pre žiadneho konkrétného zo známych pôvodných tvorcov a preto je viac než pravdepodobné, že títo tvorcovia, ktorých uvádzam ako prvých známych, neboli jediní a ani prví ktorí

---

³⁰ BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 29.

vyrezávali kríže v regióne Podpoľania. Tento kríž je zároveň najstarším krížom, ktorý sa mi pri výskume tejto tématiky podarilo vidieť.

Asi najznámejším z detvianskych rezbárov sa stali bratia Fekiačovci. **Jozef Fekiač-Šumný a Ján Fekiač-Surovec.** Ján Fekiač-Surovec sa narodil 27. marca 1908 v Detve v rodine roľníka. Prežil ťažké detstvo, otec mu padol v I. svetovej vojne, a tak spolu so starším bratom Jozefom (1897) už od útleho detstva pomáhali matke živiť päťčlennú rodinu. Pracovali pri oprave poľnohospodárskeho náradia, vyrábali kolesá na gazdovské vozy a neskôr robili náročnejšie tesárske práce. Práca s drevom ich zaujala natoľko, že jej do konca života venovali všetok svoj voľný čas. Začali vyrábať drevené vyrezávané kríže, na ktorých uplatňovali rastlinné a geometrické motívy, pričom ich výzdoba odzrkadľovala katolícku vieru prenášanú do rozličných kresťanských symbolov (ZEMKO A KOL., 1988, 306). Desiatky týchto krížov zdobia dodnes detviansky cintorín, a niektoré sa stali súčasťou symbolického cintorína pod kalváriou, na rímskokatolíckom cintoríne v Detve .

Ich najväčšou zákazkou bolo však **60 krížov pre symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách**, ktoré spolu vyrezávali. Tento ich čin podľa môjho názoru do značnej miery ovplyvnil dnešnú popularitu detvianskeho dreveného kríža.

Pôvodcom myšlienky vybudovať vo Vysokých Tatrách symbolický cintorín bol akademický maliar Otakar Štáfl, ktorý bol pôvodom z Prahy. O. Štáfl vedel už predtým o takomto špeciálnom cintoríne v Zermatte vo Švajčiarskych Alpách. Tu pochovávali horolezcov, ktorí zahynuli v horách. Podobný cintorín bol aj v Platta de Rosse v Talianskych Alpách. Cintorínov s výtvarnou umeleckou hodnotou bolo neúrekom v každej Podtatranskej obci. Po domácky vyrobené kríže sa už nachádzali v Javorine, Ždiari, Lendaku, Rakúsoch, Veľkej Lomnici, Starej a Novej Lesnej atď., ktoré boli často umelecky vyzdobené rezbou a plastikami. Myšlienka postaviť symbolický cintorín pri Popradskom plese našla svoju realizáciu v rokoch 1932 – 1938. Táto mala, a dodnes má okrem prvotného významu v sebe aj veľkú národopisnú hodnotu, vzhľadom k tomu že detvianske kríže, sú typickým dedinským prvkom a svojim spôsobom dokumentujú ľudový výtvarný prejav, jednej časti Slovenského národa v minulosti. V Detve, ktorej duchovnú a hmotnú kultúru v tom čase objavoval aj prof. Plicka, zberateľ a pracovník Matice slovenskej v Martine, vzbudil záujem o kríže veľký ohlas. Sám vedúci notár z Detvy vtedy napísal Kuratóriu pre výstavbu cintorína v liste aj toto „Budeme pyšní, že v tatranskom cintoríne i detviansky kríž bude vyčnievať“. Prvá objednávka adresovaná rezbárovi Jozefovi Fekiačovi-Šumnému (vtedy 38 – ročný) bola na dva kríže, ktoré zhotovil v roku,

1935. Kríže potom vzbudili veľký ohlas u turistov, preto kuratórium objednalo ďalších päť kusov. Tieto v porovnaní s prvými boli pestro sfarbené, čím sa zvýraznila ich plastická ozdoba a tak podľa týchto predlôh objednali ešte 50 krížov. Aby rezbár Jozef Fekiač-Šumný mohol bez problémov pracovať dostal 2500,- korún ako zálohu. Takáto pozornosť kuratória vzbudila v Detve rozruch keďže „páni“ s Vysokých Tatier poslali Fekiačovi na tú dobu taký veľký obnos peňazí, bez toho aby ho predtým poznali. Vtedy netušili, ani sa nespoliehali, že si detviansky rezbár svoju spoľahlivosť dal potvrdiť na notárskom úrade a poslal ju Kuratóriu do Vysokých Tatier. Keď boli kríže osadené, na pozvanie Kuratória prišiel sa sám majster pozrieť na svoju prácu na cintorín pod Ostrvou. Členovia kuratória na čele s Otakárom Štaflom, očakávali muža okolo šesťdesiatky. Namiesto takého vystúpil z vlaku statný muž vo sviatočnom detvianskom kroji, v širokých konopných gatiach dolu so strapčekmi, v košeli s okrajom rovno nad pupkom, v kožuštku bez rukávov, kabanici nedbalo visiacej na pleti a s klobúčikom na hlave. Keď uvidel svoje kríže na cintoríne, ako sa vypínajú pomedzi balvany a ihličnaté dreviny, bol nadšený a dojatý. Cestou hore a späť sa stal najväčšou atrakciou na magistrále (OLEJNÍK, 1988, 8).

*„Jozef Fekiač-Šumný zomrel 21. apríla 1944. Predlohy k ornamentálnej výzdobe svojich krížov bral jednak z podpolianskych krojov, a jednak zo zbierok Slovenského národného múzea. Z týchto predlôh vyzdobil kríž, ktorý je v zbierkach Slovenského národného múzea, kríž, ktorý bol pred detvianskym kostolom, a tiež kríže na tatranskom symbolickom cintoríne a na okolí Detvy asi 10 kusov. Zhotovil kríž i na hrob spisovateľa Jozefa Korbačku, pochovaného vo Zvolene, podobne na hrob Júliusa Erharta na bratislavskom cintoríne. Na hrobe Fekiača vidieť na štyroch stranách vyrezané štyri motívy z krížovej cesty s príslušnými nápismi, čo zjavne ukazuje na kostolnú predlohu. Zhruba v rovnakej dobe ako Jozef Fekiač vyrezával kríže aj **Štefan Melich-Klím** z Detvy, ktorý si motívy sám kombinoval.³¹ Táto zmienka v Bednárikovom diele o tvorcovi s menom Štefan Melich-Klím, je jedinou, ktorú sa mi podarilo získať. O jeho živote a tvorbe teda toho nevieme veľmi veľa, no zachovali sa po ňom niektoré z jeho krížov. Už spomínaný bytový kríž, ktorý je súčasťou zbierkového fondu Podpolianskeho múzea, a ďalší, prícestný kríž, ktorý síce nie je súčasťou zbierky, ale nachádza sa v skladových priestoroch tohto múzea. Na základe jeho rukopisu môžeme spoznať na rímskokatolíckom cintoríne v Detve, alebo pod kalváriou v symbolickej časti tohto cintorína zhruba desiatku jeho krížov. Jeho tvorba je charakteristická dynamicky štylizovaným rastlinným ornamentom, ten*

³¹ BEDNÁRIK, R.: *Ludové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 83.

v porovnaní s napr. rastlinným ornamentom Jána Fekiača – Surovca pôsobí odlišne. Pretože základné kompozície pre aplikovanie týchto ornamentov sú centrálne osi, ku ktorým sa zbiehajú vetvy. Tieto osi sú pri florálnych ornamentoch Štefana Melicha-Klima viac vlnkovité a jednotlivé vetvy s nich nevychádzajú až tak symetricky ako pri krížoch od Jána Fekiača–Surovca, ktorý často používal ako os len rovnú čiaru, takže tieto pôsobia menej naturalisticky.

„V detvianskom amfiteátri sa tiež nachádzajú diela Jána Fekiača - Surovca typické detvianske vyrezávané brány a drevené zdobené stĺpy.

V roku 1985 vyrobil pre Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitre 6 m vysoký kríž.³²

Ján Fekiač–Surovec (obr. č. 12.) bol ešte dlho pokračovateľom svojho brata Jozefa. Jeho neskoršia tvorba je však podľa súčasných rezbárov trochu nevýrazná, keďže aj vzhľadom k svojmu vysokému veku, a ťažkému životu ku koncu svojej aktívnej činnosti nerobil veľmi hlbokú drevorezbu. Jeho neskoršia menej výrazná rezba môže byť podľa môjho názoru tiež ovplyvnená ťažšou ekonomickou situáciou v podpolianskom regióne a snahou o čo najväčšiu produkciu

Obr. č.12. Ján Fekiač – Surovec.

krížov. Dva párové náhrobné kríže - mužský a ženský, ktoré tento rezbár vyrobil pre istý pár z Detvy, ale ktoré nikdy neboli osadené na cintoríne, sú inštalované vo vstupných priestoroch podpolianskeho múzea v Detve. Múzeu ich venoval jeho zať. Ján Fekiač – Surovec zomrel v roku 1992.

5. 3. 2. Súčasní tvorcovia

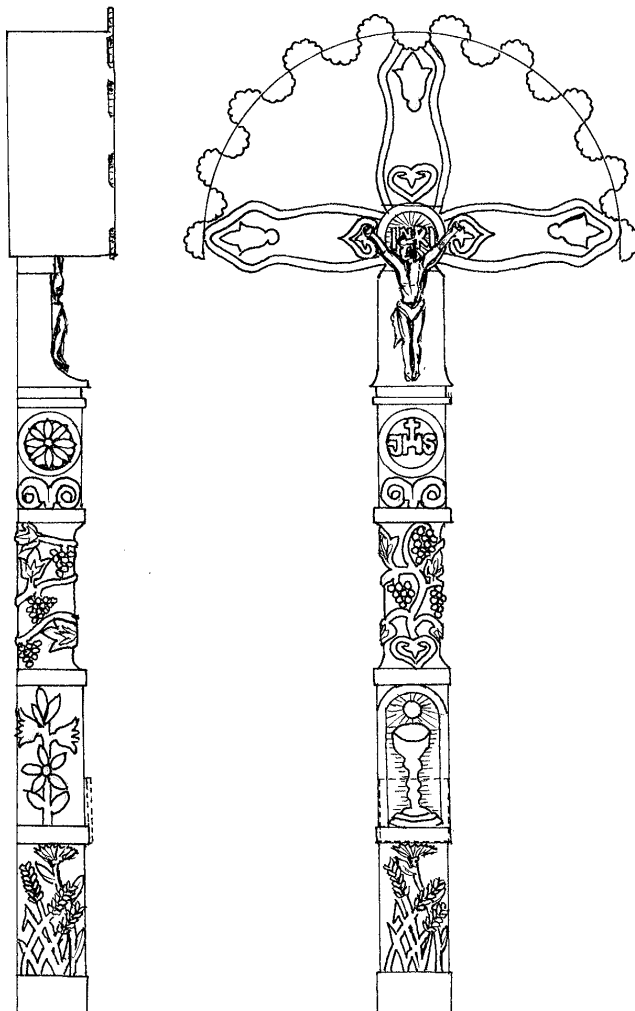
Pri vymedzení súčasných majstrov rezbárov tradičných Detvianských krížov som vychádzal so svojho terénneho výskumu, v rámci ktorého, som navštívil štyroch rezbárov. Ich výber som nerobil náhodne, ale snažil som sa navštíviť takých rezbárov, ktorých mená sa v oblasti obnovy tradície vyrezávania detvianských krížov vyskytujú najčastejšie, a ktorí kríže stále vyrezávajú.

³² ZEMKO, J. A KOLEKTÍV.: *Detva*. Martin: Osveta, 1988, s. 306.

Prvým, ktorého som navštívil bol **Ján Môťovský** z Detvy – Novej Vsi, ktorý mal v čase mojej návštevy v októbri 2005, 70 rokov. Rezbárstvu a reštaurátorstvu sa tento dnes už dôchodca venuje od roku 1968, vtedy ešte ako pracovník Pamiatkостavu v Žiline. „Vzťah k tomuto remeslu som zdedil po svojich predkoch, keďže môj starý otec vyrezával pastierke riady, otec vyrezával tradičné detvianske brány, rovnako sa rezbárstvu venovali aj moji traja strýcovia a brat Jozef, ktorý pracoval ako stolár v závode Bučina Zvolen.“³³

Ján Môťovský sa začal venovať vyrezávaniu tradičných detvianskych krížov po tragickej smrti svojho syna, a s jeho krížmi som sa asi preto stretol najmä na rímskokatolíckom cintoríne v Detve, kde sa nachádza asi desiatka jeho krížov. Všetky majú podobný rukopis ako kríž na obr. č. 13.

Ján Môťovský stále verí, že sa ľudia z podpolianskeho regiónu budú ešte v budúcnosti vracáť, k náhrobným dreveným krížom

Obr. č. 13. Náhrobný kríž z konca 20. storočia, vyrezal J. Môťovský.

typickým pre tento kraj, aj napriek rozmachu modernejších foriem náhrobníkov. Pre jeho kríže, podobne ako pre väčšinu krížov súčasných majstrov, je charakteristický „hlboký rez“, ktorý dosahuje hĺbku 6 až 8 mm. Pri svojich náhrobných krížoch aj preto najčastejšie nevyužíva žiadne kolorovanie, pretože ornament na nich vyniká samotnou plasticitou rezby. Jeho náhrobné kríže dosahujú veľkosť 2m, no prícestné formy až 8,5m. Takýto vysoký prícestný kríž (8, 5m), ktorý je mimochodom asi najväčším spomedzi všetkých zachovaných detvianskych krížov, vyrezal spolu so Štefanom Ľuptákom v roku 2005, a tento kríž bude osadený v roku 2007 na pamiatku obetiam tragédie v Černovej pri Ružomberku, ktorá sa stala v roku 1907 a tak je jeho účel symbolické

³³ interview s Jánom Môťovským, 1. október 2005 – Detva - Nová Ves.

pripomenutie tejto tragédie po 100 rokoch. Výzdoba jeho krížov je založená hlavne na rastlinnom, geometrickom a predmetnom ornamente, a pre jeho rukopis je charakteristické naturalistické poňatie rastlinného ornamentu. Do spodnej časti kríža vyrezáva obilné klasy, čím chce zdôrazniť kresťanskú symboliku chleba, ako tela Kristovho. Z týmto ornamentom som sa stretol len pri jeho tvorbe. Z pôvodných ornamentov využívaných na detvianskych krížoch, vyrezáva solárnu rozetu, iniciály IHS v kruhu, srdcový motív na ramenách kríža, a rovnako využíva rozvetvený vinič ako centrálny prvok svojich krížov. Popri vyrezávaní náhrobných a prícestných foriem krížov, vyrezáva aj bytové kríže, ktoré spolu s ľudovými soškami niekoľkokrát v Detve vystavoval.

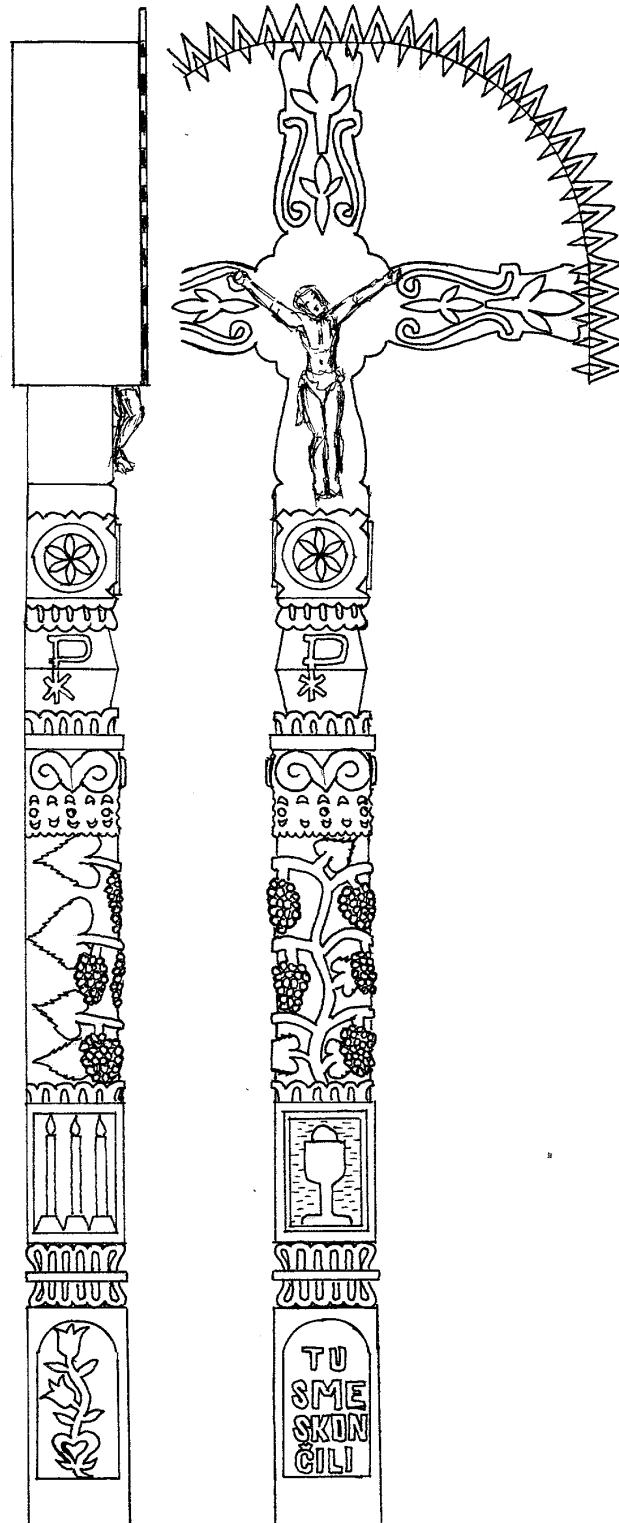
Ján Môťovský sa popri vyrezávaní detvianskych krížov venuje aj vyrezávaní ďalších typických ľudovumeleckých predmetov tohto regiónu. Dodnes vyrába aj valašky, ozdobné črpáky, alebo drevené sošky. Tento rezbár sa môže popýšiť unikátmi, ktoré nenájdeme nielen na Slovensku, ale ani na celom svete, pretože dokázal vyrezať dva z typických predmetov podpolianskeho regiónu, monumentálnych rozmerov. Bola to valaška, ktorá je dlhá až 170 cm, jej váha je niečo cez 4 kilogramy (PLANDOR, 2004, 3), a vyrezal ju ešte v roku 1989, a črpák, ktorý vyrezal v roku 2005 za pomoci ďalšieho z detvianskych rezbárov Štefana Ľuptáka a ktorý je cca 1m vysoký. Obidva tieto predmety sa podarilo zapísať do Guinnessovej knihy rekordov, a majster Ján Môťovský sa aj takýmto spôsobom snaží upozorniť na bohaté kultúrne dedičstvo podpolianskeho kraja. *„Denne sa mojej záľube venujem niekedy aj osem hodín. Chce to veľa trpezlivosti a zručnosti* ³⁴*“* dodáva Ján Môťovský ku svojej životnej záľube, ktorou je drevorezba.

---

³⁴ PLANDOR, M.: Vyrobil najväčšiu valašku na svete?. "In:" NV Žurnál, 2004, č. 25, s. 3.

Ďalší drevorezbár, ktorého som navštívil bol **Jozef Krnáč**, z Detvy Krné. K drevorezbe sa dostal už v detstve, keď ho jeho otec, ktorý pracoval ako poľnohospodár, učil robiť z drevom. „Keď som išiel s otcom do hory ako 15-ročný tak mi padajúci strom zlomil nohu. Obával som sa, že o nohu prídem, alebo budem mať s ňou ťažkosti do konca života, a tak som si zaumienil, že ak budem znovu chodiť vyrežem drevený kríž.“³⁵ Po tom ako sa uzdravil začal pracovať s drevom spolu so svojim bratom Ondrejom. Mali okolo 16-rokov, keď si vyrobili prvé valašky. No brat v roku 1972 odišiel do Ameriky. Aj pre toto bol Jozef Krnáč spolu z rodinou v minulom režime viac pod dohľadom, a svoj prvý prícestný kríž spravil až po novembrovej revolúcii v roku 1989. Ten dodnes stojí neďaleko miesta jeho bydliska v Detve Krnom. Predlohu na tento svoj prvý kríž, zobral zo starého

kríža z Detvy Piešť z konca 19. storočia, ktorý sa však už nepodarilo dochovať. Jozef Krnáč sa venuje hlavne vyrezávaniu veľkých detvianskych prícestných krížov a jeho najväčšie kríže majú výšku až 6 metrov. Do času mojej návštevy, v januári 2006, vyrezal asi desiatku týchto krížov, ktoré sa nachádzajú pri kostoloch v Stožku, na Bzovej, na Ružinej,

³⁵ interview s Jozefom Krnáčom, 10. december 2005 – Detva – Krné.

v Banskej Belej atď., a ktoré sú charakteristické podobným rukopisom a výzdobou ako kríž na obr. č. 14. Tento rezbár podobne ako Ján Môťovský svoje kríže nekoloruje, a rovnako ornamenty vynikajú už plasticitou samotnej rezby, keďže používa „hlboký rez“ až do hĺbky 1 cm. Na ochranu drevenej časti používa lodný lak, čo môžeme chápať ako nóvum pri tvorbe detvianskych krížov, keďže sa na ich povrchovú úpravu používali nátery z prírodných materiálov. Rovnako ako predchádzajúci respondent využíva hlavne rastlinný, geometrický a predmetný - cirkevný ornament. Pri jeho prícestných krížoch sa stretávame po prvý raz aj z náznakmi poézie, keď do spodnej časti vyrezáva nápisy ako: „*Kto stratil život, pre mňa nájde ho*“, alebo „*Bože žehnaj slovenský národ*“. Jozef Krnáč do času mojej návštevy, vyrezal ako jediný zo súčasných rezbárov aj prícestný kríž, ktorý bol inštalovaný na symbolickom cintoríne pri Kalvárii rímskokatolíckeho cintorína v Detve, tento venoval pamiatke už nežijúcich majstrov detvianskej drevorezby, a do spodnej časti kríža tu vyrezal nápis „*Tu sme skončili*“, viď obr. č. 14. Tento rezbár vyrezáva aj bytové kríže, ktoré sú zmenšenou kópiou jeho prícestných krížov, viď obr. č. 11.

Jozef Krnáč sa popri vyrezávaní detvianskych krížov venuje rovnako aj tvorbe ďalších ľudovomeleckých predmetov podpolianskeho kraja, pretože narozdiel od krížov je o ne väčší záujem. „*Viac ako kríže robím valaštičky a fujary, pretože keď dnes človek niečo robí, musí hľadiť aby aspoň nejakú korunu zarobil*“³⁶, vraví majster rezbár, vzhľadom k tomu, že súčasní ľudoví tvorcovia sa tiež musia prispôsobovať trhu.

Jedným z ďalších ľudových rezbárov, ktorý sa snaží nadviazať na tradíciu vyrezávania tradičných detvianskych krížov je aj **Štefan Ľupták** (1948), z osady Zlatnô v Korytárkach v okrese Detva. Tento rezbár, vyrezáva detvianske prícestné kríže za pomoci svojho brata **Jána Ľuptáka** (1939). Kríže začal vyrábať pomerne nedávno, keď svoj prvý kríž spolu s bratom Jánom spravil v roku 1999. Tento kríž sa dodnes nachádza v blízkosti jeho obydľia v osade Zlatnô. Okrem neho vyrezal aj kríž, ktorý sa nachádza na sídlisku v Detve, neďaleko budovy pošty, a ktorý je vysoký 7 metrov a spolu s Jánom Môťovským vyrezal už spomínaný 8, 5m kríž pre obeť v Černovej. Na svojich prícestných krížoch využíva hlavne rastlinný geometrický predmetný - náboženský ornament, ktorý často čerpá z K. A. Medvedckého Monografie Detvy. Pri tomto tvorcovi sa môžeme stretnúť aj s vyrezávaním svojských ornamentov, nie veľmi charakteristických pre podpoliansky región. Na kríže napr. vyrezáva **Štátny znak Slovenskej republiky**, alebo **modlitbu za Veľkomoravskú**

---

³⁶ (m.s.): *So starším drevom sa majstroví horšie robí*. “In:“ Nový Vpred Žurnál, 2005, č. 2, s. 6.

ríšu v staroslovanskom jazyku (Obr. príloha F). Na povrchovú úpravu drevenej časti svojich krížov používa transformátorový olej, ktorý podľa jeho slov čiastočne zabraňuje vytváraniu puklín na dreve, no rovnako ako u Jozefa Krnáča toto môžeme pokladať za nówum v tvorbe Detvianskych krížov, keďže sa jedná o syntetický náter.

Ján Ľupták sa popri vyrezávaní týchto prícestných krížov venuje aj vyrezávaniu tradičných detvianskych drevených brán. Jednu takú vyrezal aj v s bratom Jánom. *„Túto bránu sme vyrezávali dva roky a chceli sme aj takýmto spôsobom spoločne nadviazať na tradíciu vyrezávania pôvodných detvianskych brán.“*³⁷ Bránu vyrezali a ornamentálne zdobili podľa zachovaných dokumentov, a obohatili ju aj o prvky vlastnej tvorby. Na bráne boli použité rôzne prvky a symboly, ktoré v minulosti zabraňovali

Obr. č.15. Štefan Ľupták pri drevenej reťazi s ktorou sa zapísal do Guinnessovej knihy rekordov.

vstup zlým silám, ako napríklad tzv. svastika – grécky znak vychádzajúci z tvaru kríža so zahnutými ramenami. Tento motív bol známy v Európe už v mladšej dobe kamennej (BOTÍK, 1995, 220 – 221). Na tejto bráne je vyrezaný aj nápis „Život pre Slovensko“, no autori sa neuspokojili len z vyrezaním tohto nápisu v Slovenskom jazyku a rovnaký nápis vyrezali z vnútornej strany tejto brány aj po japonsky, arabsky, indicky, akatsky, rusky a egyptsky. *„Brána bola slávnostne prenesená na konskom záprahu z osady Zlatnô do Detvy 1. júna 2002. Bránu osadili pri rímskokatolíckom kostole svätého Františka z Assisi, a jej slávnostné otvorenie sa uskutočnilo 14. septembra 2002 za účasti veľvyslanca Indickej republiky Upendra Chandra Baro, autorov brány a detvianskej verejnosti.“*³⁸

³⁷ interview so Štefanom Ľuptákom, 7. január 2006 – Korytárky – osada Zlatnô

³⁸ NÔTA - MICHALOV, J.: Oživovanie dedičstva. “In:“ Národná Osveta, 2003, č.3, s. 19.

Podobne ako Ján Môťovský aj Štefan Ľupták sa snaží upozorniť na detviansku drevorezbu vyrezávaním predmetov monumentálnych rozmerov. Spolu s Jánom Môťovským vyrezali už spomínaný gigantický črpák, a sám Štefan Ľupták v roku 2004 vyrezal najdlhšiu ručne vyrobenú, drevenú reťaz z jedného kusu topoľového dreva, ktorá merala 31, 62 m vid' obr. č. 15. Dlhšiu už vyrezal len istý rezbár v Nemecku, ale za pomoci elektromechanických zariadení.

Posledným zo súčasných tvorcov, ktorého spomeniem a, ktorého som sa pokúsil počas svojho terénneho výskumu navštíviť je **Štefan Melich**, ten však v čase mojej návštevy v októbri 2005 nebol zdravotne spôsobilý, k interview, preto som jeho tvorbu mohol zmapovať len na základe krížov, ktoré vyrezal a článkov, ktoré sa o ňom zmieňujú. Tento rezbár vyrezal desiatky krížov na rímskokatolíckom cintoríne v Detve, no rovnako vyrezal aj prícestné kríže napr. už spomínaný kríž na začiatku obce Detva v smere od Zvolena, či prícestný kríž, ktorý má pred svojim domom v starej časti Detvy. Na svoje kríže aplikuje podobne ako všetci rezbári hlavne náboženský, rastlinný, či geometrický ornament. Pre jeho tvorbu je charakteristické idealizované štylizovanie rastlinného ornamentu, ktorý tak pôsobí minimálne naturalisticky a používanie už spomínaných výklenkov pre sošky na svoje náhrobné, ale i prícestné kríže (vid' obr. č. 9., alebo Príloha C.) Svoju tvorbu detvianskych krížov Štefan Melich niekoľkokrát prezentoval napr. v septembri roku 2000, na prehliadke ľudových remesiel na Zvolenskom zámku. Tu aj v interview J. Sliackemu vyložil svoje pre národopis Podpoľania bijúce srdce; *„Zozbieral desiatky predmetov, ktoré výrečne hovoria o každodennom i sviatočnom živote Detvanov, no akosi nenachádza pochopenie pre to, aby sa stali súčasťou muzeálnych expozícií. Pôvodne sa tento rezbár venoval aj výrobkom z kože, no postupne prešiel k drevu a napokon ku krížom. Vysokým ocenením jeho práce je tiež fakt, že už jeho 23 krížov našlo miesto na symbolickom cintoríne vo Vysokých Tatrách a podľa projektu k nim pribudnú ďalšie. V návrhu na rekonštrukciu tohto pietneho miesta sú aj dve vstupné brány a vstupný, päť až šesť metrový kríž.*³⁹ “ Tento rezbár podľa slov riaditeľky Podpoľianskeho múzea Tatiany Figurovej nie je v priamom príbuzenskom vzťahu k majstrovi detvianskych krížov, ktorého ja uvádzam ako jedného z pomedzi prvých známych tvorcov, jeho menovcovi Štefanovi Melichovi-Klimovi.

---

³⁹ SLIACKY, J.: *Dominovala tradícia, umelecké cítenie a remeselná zručnosť*. “In:“ NV Žurnál, 2000, č. 37, s. 4.

5. 4. Postup pri výrobe

Vzhľadom k tomu, že som logicky nemal možnosť sa stretnúť s prvými známymi majstrami rezbármi z Detvy, pretože sú už dnes všetci zosnulí, musíme sa pri predstave postupu ich výroby pridržiavať ich konkrétnych, zachovaných detvianskych drevených krížov. Podobne môžeme vychádzať aj s postupom pri výrobe súčasných majstrov rezbárov vzhľadom k tomu, že sa snažia udržiavať tradície spojené s celkovou výrobou kríža.

Pri výrobe tradičných detvianskych drevených krížov, či už náhrobných, alebo prícestných sa používalo vždy a zásadne dubové drevo. Rovnako tak sa vždy kríž skladal z dvoch základných častí (nohy a ramena kríža), ktoré boli v určitej časti kríža vyhlbované a vdlabané do seba, niekde sa na upevnenie tohto spoja používali aj kovové nity. Ako sme už spomínali na pôvodných detvianskych drevených krížoch, bola drevená, trojuholníková striedka, ktorá sa zamenila za plechovú a poloblúkovú, až niekde na prelome 19. a 20. storočia. Ďalším znakom ktorý môžeme považovať za tradičný je výroba kríža do „zbežista“. To znamená že noha kríža na začiatku (pri podstavci) má menší obvod, ako je tomu na konci nohy, teda tam kde kríž vystupuje do výšky. Toto pravidlo sa uplatňuje hlavne pri väčších prícestných krížoch a dôvodom pre takýto postup je pravdepodobne to aby kríž nevyzeral opticky širší pri jeho vrchole v porovnaní s jeho spodnou časťou. Ďalšími dôvodmi pre takýto postup môže byť aj samotný tvar stromu, a to že sa výzdoba na tradičných detvianskych krížoch smerom k ramenám kríža postupne vyrieduje.

Na začiatku každej výroby kríža bolo treba najprv **vyrúbať vhodný strom**. Z vysušeného dreva sa vypílili dva hranoly rozličnej dĺžky na horizontálne a vertikálne ramená. Do pozdĺžneho hranolu sa z prednej časti vydlabal obdĺžnikový otvor – *karb*, kam sa osadilo zvislé brvno, a toto sa niekedy ešte upevnilo klincami a stiahlo skrutkami (BUGANOVÁ, 2002, 18). Tvorca, keďže podpoliansky ľud bol ako som už uviedol spätý s prírodou, sa najskôr stretol s pôvodnou podobou dreva, ktorá ho už svojou štruktúrou a prasklinami mohla inšpirovať a napomáhať myšlienke diela. Vzhľadom k tomu, že v minulosti nedisponovali rezbári a celkovo ľud elektromechanickými strojmi, alebo motorovými pílmami, drevo pretváral ľudový autor v umelecké dielo prostriedkami, ktoré mu boli prístupné, sekerou, kladivom, pílkou, dlátom, či nožom. Po odpílení samotného stromu si ho rezbár musel nechať odstáť aj niekoľko rokov.

„Takýto oblý kmeň sa otesával na 4 hranách. Hlavným nástrojom boli tesárske sekery rôznych druhov – hlavatka, širočina (tešla), pobíjačka, teslica (kresačka), dlátovka. Hrubé záseky na kmeni sa robili hlavatkou, na hladko sa kresalo širočinou.⁴⁰“ Súčasní rezbári si po doschnutí odpílenej časti stromu, určenej pre

obr.č.16.

Detviansky náhrobný kríž
z prelomu 19. a 20. storočia.

nohu kríža túto zarovnajú na dlhé rovné štvorstranné hranoly a takýto postup sa zrejme používal už na krížoch, ktoré vyrobili bratia Fekiačovci, pretože podobne na ich krížoch sú nohy kríža tvorené najmä so štvorstranných hranolov. No podľa niektorých nákresov, ktoré môžeme napr. vidieť, v Medvedckého Monografii Detvy (Obr. č.16.), sa v minulosti tiež využíval aj **kruhový pôdorys** samotného stromu, a majster rezbár vyhladil časti nohy kríža na plochu blízku štvorstrannému hranolu len na miestach, určených na nejaký konkrétny motív. Takto vznikali aj súdkovité poschodia na jednotlivých častiach detvianskych krížov.

Pred samotným zdobením kríža, si musel rezbár **rozvrhnúť** aké **ornamenty** chce na ten ktorý kríž aplikovať, a načrtnúť si ich na samotný materiál. Je pravdepodobné, že aj prvý známi majstri si pre tieto účely vyhotovovali rôzne nákresy, alebo šablóny jednotlivých, hlavne najčastejšie používaných ornamentov, pretože to tak robia aj tí súčasní. Tieto však nie vždy boli aplikované takou hlbokou rezbou, aká sa používa napr. u súčasných majstrov, čo bolo zrejme spôsobené tým, že drevený kríž bol v podpolianskom regióne pôvodne hlavným a najčastejšie používaným náhrobníkom. Preto majstri rezbári museli tieto kríže pravdepodobne vyrezávať omnoho rýchlejšie ako tí súčasní. A tak sa pri jednoduchších náhrobných krížoch, ktoré môžeme datovať až do 80. rokov 20. storočia, rezbá často aplikovala, len jemnými zárezmi po jednotlivých líniách ornamentu, robenými najskôr, len nožom. Zárezy, ktoré po tomto vznikali mali aj svoj praktický význam, pretože pri následnom kolorovaní kríža, zabraňovali farbám rôznych odtieňov zatekať mimo ornament. Tomuto dnes hovoríme polychrómový ornament a je typickým znakom detvianskych krížov či už náhrobných, alebo prícestných. Na prícestné kríže sa samozrejme na rozdiel od menších náhrobných muselo spotrebovať omnoho viacej dreva. No práve ich monumentálna veľkosť, ako

⁴⁰ BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava: SAV, 1995, s. 256.

sme už spomínali, mohla viesť tvorcu k tomu, aby na nich vytváral precíznejšiu reliéfnu rezbu, ktorá pôsobí plastickejšie ako pri náhrobných krížoch.

Ľudový tvorca si dal záležať aj pri **tvorbe striešky**, nad krížom, ktorá patrila a patrí na detviansky kríž, podobne ako malý klobúčik k detvianskemu kroju. Či už drevená, alebo neskôr plechová strieška, boli na kríž jednoducho pribité, podobne ako kúpené umučenia.

Pri tvorbe plechovej striešky, ktorá sa začala na detvianskych krížoch používať začiatkom 20. storočia sa najčastejšie používal pozinkovaný plech, príležitostne medený. Striešky mali chrániť kríž pred nepriaznivou počasiou, avšak niekedy sa stávali jeho najdekoratívnejšou súčasťou. Vyrábali si ich buď samotný rezbári, alebo klampiari, ktorý ich strihali nožnicami, alebo rezákom. Striešky mali podobu oblúka, zriedka trojuholníka z vyhnutou prednou, alebo obidvomi pozdĺžnymi stranami. Najjednoduchšou formou ozdoby boli zúbky, v kombinácii s poloblúkmi, niekedy môžeme vidieť aj lístky napr. na náhrobnom kríži J. Môťovského obr. č. 13. *„Tento dekor sa robil pomocou rôznych razidiel. Prelamované ozdoby sa na plechu vytvárali pomocou rôzne tvarovaných dlát.“*⁴¹

Na tých detvianskych krížoch, na ktorých sa osádzali **korpusy Krista** išlo zvyčajne o plnoplastické, alebo reliéfné odliatky z kovov, alebo o plechové vystrihnuté umučenia. Tieto si pravdepodobne kupovali aj pôvodní majstri, pretože to tak dodnes robia aj tí súčasní. Rozdiel by mohol byť pri korpusoch vystrihnutých z plechu, ktoré si mohli šikovnejší majstri podľa šablón vystrihnúť aj sami.

*„Pri vlastnom procese tvorby sa vždy rešpektovali určité zákonitosti, vychádzajúce z objektívnej skutočnosti. Išlo najmä o tradíciu, rustikalizáciu, konkrétne prostredie a napokon o individualitu tvorcu.“*⁴²

5. 5. Ornamenty, symbolika, nápisy a maľba na krížoch

„Základným východiskom štúdia ornamentu je definovanie samotného pojmu. S ohľadom na fakt, že ornament tvorí permanentný prvok tradičnej ľudovej kultúry by malo byť jeho vymedzenie časovo neobmedzené a schopné akceptovať všetky prvky, línie a smery vystupujúce a vychádzajúce z jeho vývoja. Hľadanie obsahu pojmu ornament tak treba hľadať už pri pôvode jeho slova. Vychádza z latinského ornamentum, čo znamená výstroj, ozdobu, okrasu, výzdobu, ale aj vzácny predmet, alebo vyznamenanie. Gréčtina má pre ornament termín kósmos,

⁴¹ BUGANOVÁ, K., ŠANGALA, M.: *Kríže Košíc a okolia*. Bratislava: LÚČ, 2002, s. 20.

⁴² KÁLLAY, K., TKÁČ Š.: *Len kameň a drevo*. Bratislava: Pallas, 1977, s. 6

čo značí súčasne aj poriadok sveta. S týmto výrazom súvisí aj termín kozmetické – umenie obliekania a ozdobovania, teda kozmetika, ktorá má vnášať poriadok do nášho vzhľadu. Pre ozdobu, šperk, výstroj má latinčina aj označenie decor, decorum, čo znamenalo aj krásu, alebo pôvab. V dnešnom ponímaní je však dekorácia, buď len označením niečoho menej podstatného, alebo určitého výzdobného systému ako celku, pričom ornament je potom jednotlivý výzdobný motív. Vychádzajúc z gréckeho chápanie pojmu možno povedať, že ornament bol prvkom, ktorý dával veciam poriadok. Z hľadiska tradičnej ľudovej kultúry definuje ornament O. Danglová ako „lineárnu plochú, alebo plastickú ozdobu utvorenú rytmickým a symetrickým opakovaním naturalistických (štylizovaných) a abstraktných (geometrických) prvkov. V užšom zmysle jednotlivý ozdobný motív, alebo sústava ozdobných motívov (ornamentika), ktoré sa podľa druhu charakterizujú ako geometrické, rastlinné, antropomorfné, zoomorfné, predmetné. Funkcia ornamentu môže byť nielen ozdobná, ale aj účelová, alebo symbolická, pričom obe môžu jestvovať spolu“. Podľa staršieho názoru pod pojmom ornament chápeme takú ozdobu, ktorá určitým charakteristickým spôsobom prichádza k uplatneniu a dáva vyznieť v umeleckom smere svojmu nositeľovi, t. j. predmetu, na ktorom sa nachádza, a ktorý vyzdobuje.⁴³

Hlavné typy ornamentálnej výzdoby detvianskych drevených krížov sme si už viac krát spomenuli. Išlo hlavne o **rastlinný**, **geometrický**, a **predmetný ornament s náboženskou symbolikou**, ale zriedka sa môžeme stretnúť aj s **figurálnym antropomorfným ornamentom**.

„**Florálne motívy** zaujímali v ľudovom dekoratívnom umení Európy popredné miesto. K najzákladnejším motívom patrila solárna rozeta - ružica, ktorá v abstraktnom ponímaní predstavovala centrálnu komponovaný kvet pri pohľade zhora. Dá sa predpokladať, že slovník florálnych motívov, rovnako ako ich kompozičný poriadok, neboli inšpirované priamo prírodou. Boli prevažne sprostredkované a ich pôvod smeroval hlavne k renesančnému predobrazu. Prvou príznačnou novotou renesančnej doby bolo vydávanie početných tlačených a kreslených vzorníkov. Práve ich prostredníctvom sa urýchlil proces masovej produkcie, masového prijímania a adaptácie renesančných foriem. Ornamentálne formy a umelecko-remeselné techniky sa v období renesancie stali prístupnejšími aj

---

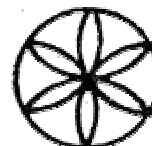
⁴³ ZAJONC, J.: Ornament v tradičnej kultúre – pokus o komplexné vymedzenie. Bratislava: Zborník ornament a štýl – zostavil KREKOVIČ, E., 1996, s. 13 - 14

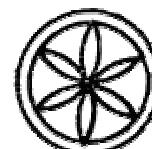
pre nižšie sociálne vrstvy. Prenikli do remeselníckych dielní produkujúcich pre mestské, neskôr i vidiecke obyvateľstvo.⁴⁴ „

Rastlinné ornamentálne motívy, ktoré nachádzame na detvianskych krížoch, sa nepoužívali len pri nich, ale s obľubou sa používali aj pri výzdobe fujary, valašky, praslice a pod. Boli to zvyčajne lúčne kvety, lístky stromov, kvety ruže a pod. Na Detvianskom kríži neustále vystupuje motív tzv. **solárnej rozety v kruhu**, ktorá sa vysvetľuje ako symbol nekonečného svetla a nekonečného života a používala sa v celej Európe, avšak v tomto treba hľadať aj náboženskú symboliku.

„V cirkevnej symbolike červená ruža spodobuje krv Krista, biela ruža nepoškvrnenosť Panny Márie. Stáročia sa ruža pokladá za symbol lásky, a v tomto význame sa najčastejšie objavuje aj v ľudovej slovesnosti.⁴⁵“

Rozeta na detvianskych krížoch je zvyčajne umiestnená v kruhu (obr. č. 17.), ktorý ma tiež silný symbolický význam. „Kruh, ako univerzálny symbol totálnosti, celistvosti, boha, dobra. Vnútro kruhu symbolizuje sakralizovaný priestor,

Obr. č.17. Štúdiá

solárnej rozety na

detvianskych krížoch

nekonečno, bez začiatku a konca. Dvojitý kruh je symbolom ženy a muža.⁴⁶“ Tento motív je rovnako chápaný ako symbol slnka, alebo večného svetla, symbolizuje aj vieru vo večný život, preto je aj najčastejšie definovaný ako motív solárnej rozety. Rastlinné motívy sa v minulosti podávali naturalisticky, a zväčša boli idealizované a štylizované. Až v historickej ornamentike 19. storočia sa zvýrazňovala snaha po realistickom až naturalistickom spodobení kvetov (DANGLOVÁ, 2006).

Ďalším florálnym motívom, ktorý môžeme vidieť na detvianskych krížoch sú **lúčne kvety z bočného pohľadu** v realistickejšej podobe. Často sa vyskytujú hlavne klinček, ľalia, sedmokráska, slnečnice, snežienky a pod. Základnými ornamentálnymi kompozíciami pre aplikovanie týchto ornamentov sú centrálné osi, ku ktorým sa symetricky zbiehajú vetvy, tie bývajú rovné, alebo vlnovkovité, ktoré vytvárajú kvetinové kry, napr. vlnovka, z ktorej vychádzajú rastlinné úponky, úponky viniča a pod. vid' obr. č. 18.

⁴⁴ DANGLOVÁ, O.: *Kvet a jeho vyobrazenie v ľudovej ornamentike*. Bratislava: Ustav etnológie SAV, 16. 3. 2006 dostupné na URL: <http://www.uet.sav.sk/pracovnici/danglova.htm>

⁴⁵ BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava: SAV, 1995, s. 133.

⁴⁶ BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: SAV, 1995, s. 283.

Sprostredkujúci
vplyv na šírenie rastlinného
ornamentu v ľudovom
umení mali teda
renesančné talianske
a nemecké vzorníky z 15.
a 16. storočia a vzory
talianskych a francúzskych
brokátov zo 17. a 18
storočia, prevzaté
z tureckej ornamentiky.
Prostredníctvom nich sa
v čisto dekoratívnej funkcii
rozšírili. Takto vznikla aj
kompozičná schéma kytice

Obr. č.18. Štúdia rastlinných motívov detvianskych krížov.

vyrastajúcej z vázy, alebo z
kvetináča, ktorú môžeme vidieť aj na detvianskom kríži. Rovnako sa tú stretávame aj
z jednotlivými kvetmi vyrastajúcimi zo srdca, čo sa v ľudovej symbolike objavuje
hlavne na daroch z lásky a takto komponovaný kvet vyjadruje ľúbostnú symboliku
(BOTÍK, 1995, 103).

*„Kresťanská ikonografia z čias protireformácie pripisovala značný význam
výtvarnému zobrazeniu. Pokladala ho za spôsob napomáhajúci v presvedčovaní a
utvrdzovaní vo viere. V teologickom chápaní bolo treba vidieť Boha v každej
čiastočke okolitého sveta. Zvláštna hodnota sa v rámci toho prisudzovala aj kvetom,
ich symbolickým spojeniam s prejavmi viery a zbožnosti. Propagovala ich aj
výpravná výzdoba kostolov, v ktorej zaujímal rastlinný dekór dôležité miesto.
Barokový svet iracionálneho fantastického dekóru, spolu abstraktného, spolu živého,
v jeho neurčitých, kyprých tvaroch rámcovaných volutami, mušľami bol však vo
svojej nespútanosti vzdialený ľudovému ornamentálnemu cíteniu. To, čo ľudový vkus
z neho akceptoval, boli predovšetkým línie navodzujúce vinutý charakter
úponkov a závitníc, ktoré ale v ľudových ornamentálnych modifikáciách nadobudli
disciplinovanejšiu, usporiadanejšiu a stabilnejšiu podobu. Motívy sa komponovali do
jasne rozvrhnutých celkov. Také ich poznáme aj v podpolianskom ľudovom*

rezbárstve, v reliéfnych krivkách obrastajúcich popínavých rastlín na detvianskych krížoch.⁴⁷

Tvorbu krížov detvianskeho typu, ako sme už spomínali značne ovplyvnil **neskorobarokový klasicizmus 18. - 19. storočia**, kedy klasicistickí architekti svojimi dielami nadväzovali na antickú minulosť. A vzhľadom k tomu, že v období katolíckej reformácie sa výrazne preferoval vytváraný barokový štýl, toto zasiahlo aj cintoríny a výzdoby krížových

Obr. č.19. Špirálový ornament na detvianskom kríži.

náhrobníkov. Ľudoví umelci, ktorí takto mohli dokumentovať svoju katolícku príslušnosť, sa tu rovnako pokúšali poznať klasické princípy gréckej architektúry, a pri svojej práci si rovnako vypožičiavali niektoré jej prvky. Na detvianskych krížoch sa často používal najmä špirálový ornament hlavíc stĺpov iónskeho typu obr. č. 19. , no rovnako sa na nich vyrezávali **voluty, grécke palmety, alebo mušle**.

Z **geometrických motívov** sa na detvianskych krížoch stretávame hlavne s už spomínaným **kruhom, vlnovkou, zuborezom** a pod. Tieto geometrické motívy majú na krížoch hlavne funkciu kompozičného delenia jednotlivých ornamentov.

Použitie **cirkevných motívov** a ďalších motívov náboženského obsahu nám ukazuje, ako ľudoví tvorcovia vyrezávali ornamentálne motívy, ktoré ľud kolektívne sankcionoval. Tvorcovia, žijúci v dedinskom prostredí, vedeli takto vyjadriť túžby ľudu ovládaného náboženskou precitlivosťou, ako aj jeho vnútorný vzťah k týmto motívom (BEDNÁRIK, 1972, 91).

Úcta k **Sviatosti oltárnej** sa v barokovej dobe prehĺbuje, a preto sa táto sviatosť tiež nazývaná aj „monštrancia“, ako aj **kalich s hostiou** dostávajú vo väčšej intenzite do spoločenského vedomia. Mnohokrát videný sakrálny predmet sa snaží ľudový umelec zobraziť svojším spôsobom, dať mu výraz tam, kde mu to najviac vyhovuje, a to sa prejavuje aj na detvianskom kríži. Medzi vynikajúce rezbárske časti tu na krížoch okrem kalicha s hostiou a sviatosti oltárnej, rovnako patria aj **sviece** vid' obr. č. 20. Svieca patrí medzi významné sväteniny a v cirkevných obradoch má rozvetvenú funkciu. Zažatá svieca zohráva významnú úlohu počas svadby, umierania, vystretia mŕtveho, pri spomienkových pobožnostiach za mŕtvych, na Štedrý večer atď. Ľud v nej vidí aj symbol večného svetla. Kalich s hostiou, sviatosť oltárna, iniciály Krista IHS a motív božského

⁴⁷ DANGLOVÁ, O.: *Kvet a jeho vyobrazenie v ľudovej ornamentike*. Bratislava: Ustav etnológie SAV, 16. 3. 2006 dostupné na URL: <http://www.uet.sav.sk/pracovnici/danglova.htm>

srdca Ježišovho v kruhu vytvárajú len v Detve a jej okolí veľmi početné varianty jednak ako napodobeniny a jednak ako predstavy tvorcu vyrezané do kríža (BEDNÁRIK, 1972, 92).

Príležitostne sa na detvianske kríže dostávali aj **antropomorfné motívy**, čo nám dokumentuje aj spomínaný kríž vyrezávaný zo všetkých štyroch strán z Bednárikovho

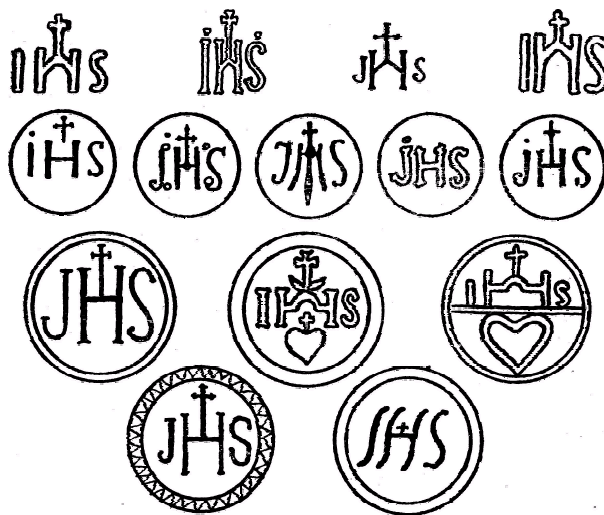
Obr. č.20. Štúdia kalicha s hostiou, sviatosti otlárnej a sviece na detvianskych krížoch.

diela (obr. č. 8). Hlavný motív na prvej prednej strane tvorí rezba znázorňujúca Ježiša Krista kľáčaceho na Olivovej hore, na druhej, bočnej strane je znázornené bičovanie Ježiša, na tretej strane korunovanie Ježiša trnovou korunou a na štvrtej, zadnej strane je výjav Ježiša Krista padajúceho pod krížom. Kríž pochádzal z Detvy a bol z konca 19 storočia. Vzácné sa na niektorých prístenných, alebo náhrobných krížoch v regióne Podpoľania vyskytujú vyrezané malé **podobizne tvárí Ježiša Krista**, alebo **Panny Márie**, s pohľadu z boku. Tieto sú ponímané nie veľmi naturalisticky, skôr pôsobia štylizovane a idealizovane. Nachádzajú sa na krížoch, ktoré môžeme datovať do druhej polovice 20. storočia.

„Rozmanité tvary krížov v mestách a na dedinách núkali myšlienku vzájomného napodobňovania. Takto sa stáva, že ľudový tvorca si požičiava pôvodne videnú a nezažitú formu alebo konštrukciu. Používa ju často v inom materiáli a v inej tektonike. Ľudový tvorca prispôbil videné a zapamätané znaky svojmu architektonickému vkusu, svojej schopnosti, znalosti techniky a výrazu svojho kultúrneho stupňa.“⁴⁸

⁴⁸ BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 91

Ako sme sa zmienili takmer na každom Detvianskom kríže, je v hornej časti zvislého ramena, umiestnený **titulus** z nápisom **INRI** (Iesus Nazarenus rex Iudeorum – Ježiš Nazaretský, kráľ židovský), a **iniciály Ježiša Krista IHS** (Iesus Homini Salvator), ktoré bývajú umiestnené v spodnej časti tohto ramena. Často sa zdá, že tvorcovia začínajú namiesto iniciálou IHS, vyrezávať JHS – čo môžeme pozorovať, hlavne u súčasných tvorcov detvianskych krížov. To je však zrejmé spôsobené mnohými variantmi tohto symbolu, kedy sa postupne točením písmena „I“ vytvorilo písmeno „J“. Toto nám môže dokumentovať aj štúdia týchto motívov z diela R. Bednárika obr. č. 21.

Obr. č.21. Štúdia iniciálou IHS na detvianskych krížoch.

Väčšina ostatných textov sa sústreďuje do spodnej časti vertikálneho ramena kríža. Na náhrobných detvianskych krížoch tu zväčša len poskytujú informáciu o mene, dátume narodenia a smrti zosnulého, ktoré je zväčša zúžené len na uvedenie rokov, ako napr. **„Tu odpočíva Cecília Marková 1863 – 1941“**, alebo pri kríži, ktorý slúži ako rodinný náhrobník sa môžeme stretnúť len s udaním priezviska, ako napr. **„Tu odpočíva rodina Libiaková“**. V niektorých prípadoch sa však môžeme stretnúť na náhrobných detvianskych krížoch aj s náznakmi náhrobnej poézie, keď sa na tieto kríže okrem spomenutých informácií o zosnulom vyrezávajú citáty ako: **„Tu odpočíva v Kristu Pánu Hana Kuricová dožila 61 rokov zomrela 1. apríla 1943 pokoj prachu jej“**. Na prícestných detvianskych krížoch sa s nápismi stretávame len zriedka, no takmer na všetkých je v spodnej časti zvislého ramena vyrezaný rok, kedy bol kríž osadený. Sú to hlavne kríže, ktoré môžeme aj podľa tejto informácie datovať niekde do druhej tretiny 20., až do začiatku 21. storočia. S náznakmi poézie na prícestných krížoch od Podpolianskych rezbárov, som sa stretol hlavne pri krížoch od Jozefa Krnáča, ktorý do spodnej časti vertikálneho ramena vyrezáva nápisy ako: **„Kto stratil život, pre mňa nájde ho“**, **„Bože žehnaj slovenský národ“**, alebo **„Tu sme skončili“**.

„Symbolika farieb je daná spoločenskými tradíciami, konvenciami, zvykmi, miestom a dobou. Farbou smútku je v Európe čierna, ale v Oriente a v súčasnej

*Amerike je to biela*⁴⁹. To sa prejavilo aj na kolorovaní detvienských náhrobných krížoch, ktoré ako sme si už povedali boli zo začiatku maľované jednoducho, a prvé takéto kríže boli natreté len čiernou, alebo tmavohnedou farbou. Rezbu však nemusel kolorovať len samotný rezbár, náhrobné kríže si pravdepodobne neskôr natierali aj pozostalí. **Prvé pestrejšie farby**, ktoré sa začali používať na kolorovanie krížov, ponúkla sama príroda - bielu, modrú, okrovú, alebo zelenú a pod. Pôvodne sa na detvienských krížoch využívali tlmené odtiene, ktoré boli **výsledkom prírodných vápenných náterov**. Tieto sa podobne využívali aj na natieranie tunajšej zrubovej architektúry. „*Pri zrubových domoch sa rovnako v niektorých prípadoch do vápna pridávala svetlička, takže steny mali modrý odtieň.*“⁵⁰ Takto sa pridávaním prírodných materiálov miešali rôzne odtiene farieb, ktoré tunajší ľud začal využívať aj pri kolorovaní krížov. Ďalšou vlastnosťou týchto farieb je dobrá absorpcia do materiálu, akým je drevo a rovnako slúžili ako povrchová úprava drevenej časti kríža, ktorá bola takto odolnejšia voči poveternostným vplyvom. Takéto farby sa využívali na kolorovanie krížov v Podpoľaní zhruba do tretej tretiny 20. storočia, čo nám dokumentujú niektoré zachované náhrobné kríže v rímskokatolíckom cintoríne v Detve. **Súčasní rezbári** však používajú na kolorovanie **syntetické nátery**, čo je samozrejme spôsobené ich ľahkou dostupnosťou. Napríklad Štefan Lupták používa vodou riediteľné, syntetické farby. Týmto farbami sa ešte viac oživovala a oživuje v dreve vyrezávaná ornamentika, a na krížoch detvianskeho typu preto hovoríme najčastejšie o polychrómovej farebnosti. Táto farebnosť je odborne definovaná ako „*charakteristická používaním najrôznejších tónov farieb, zámerne a cieľavedomo.*“⁵¹

Keďže farby museli na jednotlivých ornamentoch pôsobiť verne, využívali sa hlavne, také ktoré korešpondovali s farbami týchto napr. florálnych motívov v samotnej prírode. A tak sa využívala biela farba na maľovanie kvetov ľalií, modrá farba na hrozno pri viniči, červená na srdcové motívy a pod. Farby mali svoju úlohu, aj preto, že ešte viac zvýrazňovali monumentálnosť krížov, a takéto kríže boli aj jednoducho ľahšie viditeľné.

„*Avšak niektoré, staršie detvienske kríže, ktoré boli zhotovené z tvrdého, dubového dreva, boli zdobené iba polovypuklou, hrubou, do dreva vyrezávanou ornamentikou*“⁵². Teda nie vždy sa detviensky kríž koloroval, a nekolorujú ho aj niektorí súčasní majstri. Podľa slov riaditeľky Podpoľianskeho múzea Tatiany Figurovej, začiatok kolorovania Detvienských krížov možno datovať zhruba od

⁴⁹ ELIŠKA, J.: *Ornament a dekor*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984, s. 16

⁵⁰ ŠVEHLÁK, S., A. KOLEKTÍV.: *Podpoľanie tradície a súčasnosti*. Bratislava: Obzor, 1979, s. 44.

⁵¹ ELIŠKA, J.: *Ornament a dekor*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984, s. 16

⁵² BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 91

začiatkov 20. storočia. Toto nám opäť môže dokumentovať aj spomínaný 120. ročný kríž z Detvianskej Huty, na ktorom nie sú zjavné stopy po kolorovaní. So súčasných majstrov nekoloruje kríže napr. spomínaný Jozef Krnáč, ktorý používa na povrchovú úpravu drevenej časti kríža len lodný lak, takže sa postupne do výroby Detvianských krížov dostávajú aj syntetické materiály, čo nemožno považovať za tradičný prvok.

Strieška je tiež často kolorovaná podobne ako menšie kovové odliatky umučení, monochrómsky – teda len jednou farbou. Ak sa však stretneme s väčšími odliatkami z kovu, cca 30 cm a viac, alebo plechovými korpusmi Krista tie sú skoro vždy kolorované polychrómsky, teda viacerými farbami. Využívajú sa hlavne farby korešpondujúce z realistickým spodobením človeka. Telo Krista je natreté jemnou béžovou farbou. Vlasy, fúzy, a trňová koruna čiernou, alebo hnedou farbou, podobne ako klince na Ježišových dlaniach a nohách. Krvavé škvrny, kvapky a miesta ktoré sú znakom rán po klincoch, a kopije sú vyfarbené červenou farbou. Rúška je namaľovaná na bielo, aj s detailne namaľovanými záhybmi na nej. (BUGANOVÁ, 2002, 20).

Snaha tvorcov po ozdobnosti a ornamentálnych prvkoch na detvianskom kríži vystupuje do popredia najmä koncom 20. a začiatkom 21. storočia, keď sa už stratil pôvodný výraz, obsah a význam. Dekorácia je tu omnoho silnejšie ovplyvnená túžbou reprezentovať podpoliansky región. Zväčša je celá plocha kríža z troch strán vyrezávaná a pomaľovaná dekoratívnymi a symbolickými motívami. Reliéfnu výzdobu tvorí najviac geometrický, vegetatívny, a predmetný ornament s cirkevnou symbolikou. Tento ornament je významným formálnym prvkom a neraz aj centrálnym pólom, detvianských, najmä prícestných krížov z tohto obdobia.

5. 6. Rozšírenie krížov

Prícestné, alebo náhrobné kríže detvianskeho typu sa v minulosti vyskytovali v celom detvianskom chotári a dodnes sa vyskytujú hlavne jeho prícestné formy **v celom intraviláne obce Detva**. V samotnej obci sa môžeme stretnúť s prícestným krížom v každej jej časti. Asi aj preto tomuto krížu prischol aj prívlastok detviansky, keďže sa v tomto Podpolianskom meste nachádza ich najväčší počet. Vidieť tu môžeme niekoľko desiatok prícestných krížov, a zrejme najbohatšia „zbierka“ detvianských náhrobných krížov sa nachádza na rímskokatolíckom cintoríne v starej časti Detvy. Tieto kríže sa nachádzajú aj v samotnom území **CHKO Poľana**, kde ich môžeme vidieť napr. neďaleko skalných útvarov Kalamárky kde je osadený prícestný kríž, ktorý vyrezal Ján Fekiač–Surovec, alebo pri rekreačnom zariadení neďaleko horského hotela Poľana kde sa

podobne nachádza prícestný druh detvianskeho kríža. Tento vzácny typ drevených vyrezávaných krížov sa však nevyskytuje a nevyskytoval len tu, ale rozšíril sa aj do väčšiny okolitých obcí pod Poľanou, a čiastočne až v Javorí. Stretnúť sa s nim môžeme aj **v Kráľovej pri Zvolene, v Slatinských Lazoch, v Michalkovej, Vígľaši, vo Zvolenskej Slatine, Zvolene, v Očovej, v Hriňovej, Korytárkach** a v iných blízkych obciach. Tu nachádzajú uplatnenie hlavne prícestné detvianske kríže stavané pri kostoloch, alebo popri cestách, no stretnúť sa môžeme aj s náhrobnými krížmi tohto typu na cintorínoch v Klokoči, alebo v Michalkovej.

Svoju popularitu si tento kríž neustále získava. Či už stále žijúcimi folklórnymi tradíciami v Podpolianskom regióne, no rovnako k jeho popularite prispel aj symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách, ktorý je tvorený z detvianskych drevených krížov, a bol vybudovaný už v roku 1934, ale aj novodobá expozícia týchto krížov na rímskokatolíckom cintoríne v Detve, ktorá vznikla v roku 2000. Príležitostne sa preto tieto kríže rozširujú aj na celom území Slovenska, hlavne jeho prícestné formy. Takýmto sú napr. kríže od detvianskych súčasných rezbárov Jozefa Krnáča, ktoré stoja pri kostoloch na Ružinej **v okrese Lučenec** a v Banskej Belej **v okrese Banská Štiavnica**, ale aj kríž, od Jána Môťovského a Štefana Ľuptáka ktorý bude osadený v Černovej **v okrese Ružomberok** v roku 2007.

6. DETVIANSKY KRÍŽ A JEHO MUZEALIZÁCIA

Muzealizácia takej formy zbierkových predmetov ako sú detvianske náhrobné, alebo prícestné kríže, sa realizuje len veľmi ťažko, a to nielen vzhľadom k rozmerom týchto krížov, ale aj **k objektívnej skutočnosti, ktoré tieto kríže naplňajú svojimi funkciami** hlavne **v pôvodnom prostredí**. Preto je len veľmi ťažké, túto formu aplikovať do prostredia interiéru múzea. **Podpolianske múzeum**, ktoré sídli v starej časti Detvy má síce vystavených vo svojich vstupných chodbách niekoľko kusov náhrobných krížov, ale tie v týchto priestoroch, môžu len veľmi obťažne prezentovať svoju pôvodnú funkciu. Výnimku tvoria detvianske bytové kríže, ktorých zhruba päť kusov je aj súčasťou zbierkového fondu múzea. Takýto počet týchto detvianskych krížov však môže rovnako veľmi ťažko dokumentovať problematiku vývoja týchto krížov. S pomedzi nich je najstarší už spomínaný bytový kríž, ktorý vyrezal Štefan Melich–Klimo, zhruba v prvej polovici 20. storočia a nachádza sa v depozite tohto múzea pod evidenčným číslom E 3606. Podpolianske múzeum malo však v čase mojich návštev, ktoré som niekoľkokrát realizoval medzi septembrom 2005 a májom

2006 vo svojich skladových priestoroch (bývalé priestory drevárne) aj zhruba desiatku náhrobných a štyri veľké prícestné kríže detvianskeho typu. Tieto však nie sú súčasťou zbierkového fondu múzea a múzeum preto nemusí k nim viesť žiadnu dokumentáciu. Medzi nimi sa nachádza aj viac ráz spomínaný prícestný kríž z konca 19. storočia, ktorý múzeum zachránilo, potom ako ho pred domom istého Jána Kučeru z Detvianskej Huty – časť Štoliansko v roku 1998, nahradili miestni obyvatelia novým vyrezávaným prícestným krížom a tento vedľa neho nechali jednoducho ležať. Podobne je to aj s náhrobnými drevenými krížmi, z rímskokatolíckeho cintorína v Detve, ktoré ich novodobý majiteľ nahradzajú novými modernejšími náhrobníkmi z mramoru, kameňa a pod. a už nevyužívané náhrobné kríže, potom alebo rovno odovzdávajú Podpolianskemu múzeu, alebo správcovi cintorína, ktorý ich následne odovzdá tomuto múzeu.

Je to aj preto, že sa mesto Detva v spolupráci s Okresným úradom v Detve, Rímskokatolíckym farským úradom v Detve, Krajským pamiatkovým úradom v Banskej Bystrici, Podpolianskym múzeom v Detve, s pomocou miestnych rezbárov, ďalších ľudí a s finančným príspevkom Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia, v roku 2000 rozhodlo podniknúť kroky na záchranu krížov z prvej polovice 20. storočia. Kríže boli po obnove v múzeu vystavené pod kalváriou rímskokatolíckeho cintorína v Detve tak, aby boli prístupné každému návštevníkovi. Vystavené kríže vtedy obnovovali podpolianski rezbári **Mikuláš Sekereš, Ján Môťovský, Štefan Melich, Milan Malček** a skupina dobrovoľníkov. O túto expozíciu sa stará miestny odbor Matice Slovenskej v Detve a jej otvorenie bolo slávnostnou udalosťou, kde si osobnosti verejného života a občania mesta Detvy pripomenuli pamiatku prvých známych tvorcov. (BADÁNIOVÁ, 2000, 5).

Takto vznikol symbolický cintorín tvorený detvianskymi náhrobnými krížmi, ktorý môžeme síce chápať ako vystavovanie týchto krížov, ale nejedná sa o ich muzealizáciu, keďže nie sú súčasťou zbierkového fondu žiadneho konkrétneho múzea. Drevené náhrobné kríže, ktoré sa nachádzajú na rímsko-katolíckom cintoríne v Detve sú len evidované **v Ústrednom zozname chránených kultúrnych pamiatok** ako celok pod evidenčným číslom UZPF č. 1829 (SKELTON, 2005). Vyselektované sú tu síce kríže s rôznym tvaroslovím, nesúce rukopis rôznych tvorcov s Podpoľania, a z rôznych období počnúc prvou polovicou 20. storočia a končiac pri kríži od Jozefa Krnáča, ktorý vyrezal v roku 2002 (Obr. č. 14), a ktorý bol osadený na pamiatku už nežijúcich majstrov detvianskej drevorezby. Takto vystavené náhrobné kríže, podľa môjho názoru aj pôsobia autentickejšie, vzhľadom k tomu, že sa nachádzajú stále v priestoroch cintorína pod tunajšou kalváriou, teda môžu reálnejšie dokumentovať objektívnu skutočnosť, pre ktorú boli vysádzané a zároveň pôsobia

výraznejšie ako keby ostali medzi husto na sebe naukladanými modernými náhrobníkmi na samotnom rímskokatolíckom cintoríne, avšak vzhľadom k tomu, že sa nejedná o zbierkový fond žiadneho múzea, ktoré by tieto kríže dokumentovalo, selektovalo, tezaurovalo a prezentovalo, nemôžeme hovoriť o snahe ich muzealizácie. Keďže muzealizácia nezahŕňa len samotné vystavovanie, ale aj vedecké zhodnocovanie, dokumentáciu, ochranu, či už preventívnu (správne uloženie v optimálnych podmienkach), alebo ošetrojúcu (konzervovanie, reštaurovanie). Práve odborná dokumentácia, je veľmi dôležitá pri snahe ich budúcej muzealizácie, keďže výrazne napomáha k objasneniu ich podstaty, väzieb a súvislostí (pôvod, tvorcov, ornamenty, symboliku, farebnosti...) , ktoré sú nevyhnutné pre ich zaradenie do zbierkových fondov.

Zatiaľ tu návštevníci nájdu zhruba dve desiatky týchto krížov a v budúcnosti sa počíta z rozšírením expozície, ktorá by okrem obnovených krížov z tunajšieho cintorína, mala obsahovať aj ďalšie nové kríže od súčasných tvorcov. Tento zámer zdôraznila aj Anna Ostrihoňová z Okresného úradu v Detve v rozhovore pre Jaroslava Badániovú. Podľa jej slov nemá expozícia definitívnu podobu a postupne sa obohatí o liatinové kríže a kamenné náhrobníky. *„Podnet k založeniu expozície vznikol v roku 1990 a bol reakciou na stav, v ktorom sa nachádzal tento pamiatkový súbor. Po desiatich rokoch sa zámer aspoň čiastočne podarilo zrealizovať...“*⁵³. Výstava je doplnená o informačnú tabuľu, ktorá dáva základné informácie o detvianskych náhrobných krížoch, ako aj o ich prvých známych tvorcoch a o tom za akých okolností vznikla táto prezentácia, pod názvom: **Kultúrna pamiatka - detvianske drevené náhrobné kríže v Detve.**

Ďalšia zaujímavá „expozícia“ detvianskych náhrobných krížov, ktorá síce predstihla symbolický cintorín pod kalváriou rímskokatolíckeho cintorína v Detve o viac ako 60. rokov, ale na rozdiel od tohto primárnou myšlienkou jej založenia nebola záchrana a vystavovanie detvianskych náhrobných krížov pre ich materiálnu, alebo umeleckú hodnotu, je **symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách**. Aj keď môžeme povedať, že sa nejednalo o úmysel, vytvoriť akúsi prezentáciu týchto krížov, ale primárnou myšlienkou bolo vytvoriť miesto pre pietnu spomienku na tých, ktorí vo Vysokých Tatrách zahynuli, tento cintorín je samozrejme symbolickým cintorínom preto, pretože sa pod týmito krížmi nenachádzajú telesné pozostatky žiadnych zo zosnulých. A vzhľadom k tomu, že sa tento symbolický cintorín ako sme si spomínali v priebehu 20. storočia stále dopĺňal a dopĺňa o nové detvianske kríže aj začiatkom 21. storočia napr. o kríže Štefana Melicha, môžeme ho porovnať so symbolickým

---

⁵³ BADÁNIOVÁ, J.: *Ich kríže pripomínajú toho, kto vlastným krížom vykúpil svet.* „In:“ NV Žurnál, 2000,č. 45, s. 5.

cintorínom v Detve, pretože svojim spôsobom rovnako ako tento prezentuje kríže s rôznym tvaroslovím, od rôznych tvorcov, a z rôznych období. Tu samozrejme nemôžeme rovnako hovoriť o snahu ich muzealizácie, keďže sa tu jedná hlavne o ich pamiatkovú ochranu.

Začalo to už v roku 1920, keď pražský akademický maliar **Otakar Štáfl**, obdivovateľ Tatier, vyslovil po prvý raz myšlienku nájsť dôstojné miesto, kde by sa umiestňovali pamätné tabule s menami tých, ktorí vo Vysokých Tatrách zahynuli. V roku 1932 vznikla Tatranská komisia Klubu československých turistov a tá sa podujala na realizáciu Štáflovej myšlienky. Pôvodne chceli cintorín situovať na úbočia Patrie v Mengusovskej doline, no tu bola ochranná zóna kamzíkov a Štátna lesná správa preto nesúhlasila. Napokon našli O. Štáfl spolu s Geniou Vyskočilovou miesto v Limbovom háji pod západnou stenou Ostrvy. V júni 1933 odoslala Tatranská komisia KČST žiadosť s patričnou dokumentáciou na Ministerstvo pôdohospodárstva v Prahe. Byrokratická mašinéria podmieňovala povolenie ďalšími rôznymi dokumentmi, súhlasmi a zmenami. Myšlienka však bola taká silná, že sa jej realizácia pripravovala aj popri priedňoch úradov. V roku 1934 už začali detvianski rezbári a bratia Jozef Fekiač–Šumný a Ján Fekiač–Surovec vyrezávať drevené kríže, a keď v apríli 1936 vypracoval architekt Ing. Róbert Vosyka návrh na projekt kaplnky, 19. 7. 1936 sa začali stavebné práce. Už 28. 8. 1936 sa konala kolaudácia kaplnky a po prvý raz sa na mieste cintorína uskutočnila v roku 1936 dušičková slávnosť horolezcov a turistov, pri ktorej horskí vodcovia položili do kaplnky veniec. V roku 1938 O. Štáfl dokončil do kaplnky obraz: „*Znášanie zraneného horolezcu*“, a nájomca reštaurácií na Štrbskom Plese, istý pán Danko dal vyhotoviť oltár z limbového dreva. Zvon s nápisom: „*Mŕtvym na pamiatku, živým pre výstrahu*“ dala odliť Genia Vyskočilová. V auguste 1938 vzniklo prvé kuratórium, ktorého predsedom bol František Berkovský a formálne bol Symbolický cintorín verejnosti odovzdaný počas Tatranských slávností 11. 8. 1940 (ARGALÁCS A MICHALÍK, 2000).

V povojnovej histórii prišli časy stagnácie v

starostlivosti a tým aj k živelnému umiestňovaniu tabuliek. Najmä v sedemdesiatych rokoch 20. storočia boli snahy

Obr. č. 22. Symbolický cintorín a kaplnka vo Vysokých Tatrách.

odstraňovať symboly a kríže, ba dokonca tendencie zlikvidovať cintorín ako celok. Avšak vďaka odvážnym a obetavým ľuďom sa ho podarilo zachrániť. Symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách (Obr. č. 22) je v správe Štátnych lesov TANAPu a je podobne ako drevené náhrobné kríže v rímskokatolíckom cintoríne v Detve kultúrnou pamiatkou zapísanou v štátnom zozname (ARGALÁCS A MICHALÍK, 2000).

Od začiatku 21. storočia je tu vyše 160 pamätných tabúl a 50 ručne vyrezávaných detvianskych drevených krížov avšak, pre ďalšie rozširovanie symbolického cintorína vo Vysokých Tatrách platia z estetických, priestorových a hlavne ochranárskych dôvodov (keďže sa jedná o Národný park) dnes už prísne kritériá, a aj pre návštevníkov je každoročne uzavretý od 1.januára do 30.júna (KUKURA, 2006).

Muzealizácia takého fenoménu, akým je detviansky drevený kríž sa teda realizuje len veľmi neúplne. Na oboch spomenutých príkladoch je vidieť, že je čiastočne riešená len samotná prezentácia krížov. Podpolianske múzeum, pod ktoré už z hľadiska jeho lokácie, samotného názvu a toho, že múzeum má historicko-etnografický charakter táto problematika najskôr spadá môže toto aj napriek svojej snahe riešiť len veľmi ťažko. Múzeum sídli v starej časti Detvy vedľa rímskokatolíckeho kostola sv. Františka z Assisi na prvom poschodí pomerne nerozľahlej budovy, v ktorej prízemí pôsobí ešte miestna knižnica. Priestory múzea sú veľmi skromné a na vystavovanie používa múzeum dve malé miestnosti (cca 5x5m) pričom si vypomáha aj vstupnou chodbou. Podpolianske múzeum je malé mestské múzeum, ktoré nepatrí ani do celoštátnej siete múzeí. Jeho zriaďovateľom je mesto Detva, ktoré preto preberá aj väčšinu nákladov spojených z jeho prevádzkou. Toto múzeum, keďže nesídlí v budove postavenej pre potreby múzea, ale v historickej budove vo svojich skladových priestoroch, pôvodne priestoroch drevárne uskladňuje aj spomínané detvianske náhrobné a prícestné drevené kríže. Tieto sa snaží zrenovovať aj napriek tomu, že niesu súčasťou zbierkového fondu a vzhľadom k tomu, že je personálne značne poddimenzované a nezamestnáva konzervátora ani reštaurátora, pre tieto účely využíva miestnych rezbárov. Aj vzhľadom k priestoru tohto múzea a vzhľadom k objektívnej skutočnosti, ktorú prezentujú prícestné a náhrobné detvianske kríže v pôvodnom prostredí, je podľa môjho názoru vhodnejšie ich prezentovať v exteriéri. Pre tieto účely by bolo vhodné napríklad vytvoriť skanzen v ktorom by sa mohla prezentovať celá bohatá ľudová kultúra tohto regiónu. Zaujímavé by bolo preto využiť napr. miestny prírodný amfiteáter v Detve, ktorý každoročne rámci Podpolianskych folklórnych slávností navštívi tisícky návštevníkov. Pravdaže by to vyžadovalo značne zložitý proces, ktorý by si okrem iného vynucoval aj nemalé finančné a ľudské zdroje. Tieto sa

z hľadiska nepriaznivej ekonomickej a sociálnej situácii tohto regiónu nerealizujú ľahko, no vzhľadom k nesmiernymi hodnotám, ktoré tunajšia ľudová tvorba ponúka je podľa môjho názoru jednoznačne namieste zväčšiť snahu o ich muzealizáciu, ako výrazného kultúrneho dedičstva celého Slovenska.

6. 1. Detviansky kríž a jeho premeny z pohľadu ochrany kultúrneho dedičstva

Krajský pamiatkový úrad zo sídlom v Banskej Bystrici eviduje podľa zákona 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v okrese Detva v Ústrednom zozname pamiatkového fondu 33 nehnuteľných kultúrnych pamiatok, medzi ktorými sa nachádzajú aj **tri prícestné vyrezávané drevené kríže** detvianskeho typu, v Detve – Kostolnej (UZPF č. 1800), v Detve – Skliarove (UZPF č. 1948) a v Starej Hute (UZPF č. 1934), a **dva cintoríny s náhrobnými drevenými krížmi** toho istého typu v Detve (UZPF č. 1829) a v Klokoči (UZPF č. 1934). V okrese Zvolen evidujú **jeden cintorín z náhrobnými vyrezávanými krížmi** detvianskeho typu a to v Michalkovej (UZPF č. 1911) (SKELTON, 2005).

Z tohto zoznamu môžeme vidieť, že v ňom prevažujú hlavne náhrobné drevené kríže na cintorínoch. Podobne z hľadiska ich ochrany bola najväčším a ojedinelým zásahom, na ktorom sa podieľal aj Krajský pamiatkový úrad, práve obnova a reinštalácia náhrobných krížov rímskokatolíckeho cintorína v Detve, na nové miesto tohto cintorína, v priestore pod Kalváriou.

Podľa slov A. Skelton z Krajského pamiatkového úradu sa tu však pri ich obnove stretli aj s nežiadúcimi prvkami; *„Pri ich obnove sme sa stretli s tým, že napriek nášmu, aj písomnému usmerneniu, tí, ktorí ich obnovovali a konzervovali sa snažili silou – mocou presadiť na nich svoje autorstvo a potlačili tak ich pôvodný výraz dorezávkami ornamentov, nedodrzaním pôvodnej farebnosti, nevhodnými náterovými materiálmi - syntetické lesklé nátery, ostré farebné odtiene. Najhoršie je však nedodržanie druhov náterov – vrstvy syntetického náteru nanesené na zvetralé drevo už po dvoch zimách znovu odskakujú, praskliny v dreve sa zväčšujú aj v dôsledkom nepriepustného materiálu a keď sa popraskaná farba odlupuje, odlupujú sa s ňou aj kúsky dreva.”*⁵⁴ Rovnako však poznamenáva, že k výtvarne najhodnotnejším krížom na tomto symbolickom cintoríne patria kríže buď bez

---

⁵⁴ SKELTON, A.: *Premeny ľudovej architektúry a výtvarného ľudového prejavu v regióne Detvy z pohľadu ochrany kultúrneho dedičstva*. Banská Bystrica: KPU, rukopis z vystúpenia na vedeckej konferencii - v dňoch 4. –5. októbra v dome kultúry v Detve.

polychrómie, alebo len s minimálnou farebnosťou, tie totiž spravidla kladú dôraz na **ornament s drobnou kresbou a kvalitnou rezbou** (viď Obr. príloha G).

Čo sa týka detvianskych prícestných krížov, z ktorých tri eviduje Krajský pamiatkový úrad v Banskej Bystrici, tu dosiaľ pravdepodobne nespolupracoval na žiadnej aktivite k ich obnove. A. Skelton len dodáva, že; „*Pri ich opravách dochádza často následkom odhnutia k odrezaniu spodnej prehnitej časti – podstavca – často s jednoduchou výzdobou a datovaním. Odrezaním dochádza aj k zníženiu pôvodnej celkovej výšky kríža. Nátery nebývajú obnovené v pôvodných tlmených odtieňoch, ale na zvetralé a poškodené drevo sú použité syntetické lesklé nátery v sýtych odtieňoch. Často aj zachované staršie kríže týmito tzv. opravami strácajú pôvodnú hodnotu. Máme skúsenosť, že častejšie sa to stáva u chránených krížov, kde v snahe zachovať pamiatku, ju bez nášho vedomia a spolupráce opravujú.*“⁵⁵

V ohľade zachovávaní a obnovy detvianskych drevených krížov, ako jednoznačne vzácneho kultúrneho dedičstva je zrejme **najdôležitejšie vymedziť postup pre ich ochranu**, hlavne keď hovoríme o tých najstarších zachovalých z 19. až druhej polovice 20. storočia. Tu je podľa môjho názoru dôležitá **spolupráca s profesionálnymi reštaurátormi a konzervátormi** a nemyslím si, že je pre toto vhodná spolupráca so súčasnými rezbármi z tohto regiónu. Tím, že svojim spôsobom pri ich rekonštrukcii napr. na samotnom symbolickom cintoríne presadzujú svoju vlastnú pečať (nanášaním syntetických farieb, dorezávkami ornamentov a pod.), vlastne dehonestujú už autentický kríž. Najmä preto, že origináli vychádzali z väzieb na prírodu (použitým materiálom, symbolikou...), teda reprezentovali človeka v jeho súlade s prírodným prostredím, v čom bola ich veľká sila a hodnota. Takéto postupy a nové materiály sú už tejto tvorbe cudzie, čím sa narúša pravá prirodzená podstata a dochádza k porušeniu väzieb a súladu, čo jednoznačne vedie k znižovaniu ich pôvodných hodnôt.

Zaujímavá je však snaha Podpolianskeho múzea, ktoré má záujem spoločne s jedným zo súčasných tvorcov detvianskych krížov Štefanom Ľuptákom vytvoriť presnú repliku už toľko krát spomínaného kríža z Detvianskej Huty, ktorý je jedinečný hlavne tým, že je pravdepodobne najstarším zachovalým detvianskym krížom a po jeho stranách sú vyrezané anjelské krídla. V tomto spôsobe vidím väčší priestor angažovania súčasných tvorcov pre záchranu detvianskych krížov z týchto období.

Najväčším problémom pre zachovanie detvianskych drevených krížov je však samozrejme životnosť samotného materiálu. Aj napriek tomu, že svojou formou tieto

---

⁵⁵ SKELTON, A.: *Premeny ľudovej architektúry a výtvarného ľudového prejavu v regióne Detvy z pohľadu ochrany kultúrneho dedičstva*. Banská Bystrica: KPU, rukopis z vystúpenia na vedeckej konferencii - v dňoch 4. –5. októbra v dome kultúry v Detve.

už po niekoľkých desaťročiach existencie v exteriéri pripomínajú starobylé tvary, ich faktický vek nebýva dlhší ako dve storočia (KOVAČEVIČOVÁ, 1974, 141). Aj pre túto skutočnosť, je veľmi pozitívne to, že existujú tendencie na zachovávanie najstarších z nich, ale aj to, že sú v Podpoľaní stále ľudoví tvorcovia, ktorí sa snažia nadviazať na tradíciu ich výroby. Títo sa síce často presne nedržia predlôh so starších zachovalých krížov a používajú svojším spôsobom štylizované ornamenty a symboliku, alebo do svojich krížov prinášajú nové prvky zdobnosti a využívajú na ich kolorovanie a úpravu syntetické materiály. No hlavné druhy ornamentálnej výzdoby ako rastlinný, geometrický a predmetný ornament z cirkevnou symbolikou ponechávajú, podobne ako použitý materiál a čiastočne aj postup pri ich výrobe. Ľudové umenie napokon aj historicky podliehalo mnohým premenám, ktoré súviseli s dostupnosťou materiálov, technológií, vzorov, rovnako súviseli so spôsobom života a pod. Je však popri ich súčasnej tvorbe rovnako dôležité odborné uchovávanie najstarších zachovaných s pomedzi nich, aby v budúcnosti bolo možné aj na základe týchto reálnych artefaktov presne určiť ich historický vývin v záujme budúcej jednoznačnej identifikácie tejto vzácnej kultúrnej hodnoty.

7. ZÁVER

Ľudové umenie na Slovensku tvorí pestrú mozaiku, ktorou sa nelíšia len jedna oblasť od druhej, ale často aj jednotlivé obce navzájom. V každom druhu tohto umenia je možné nájsť také formy, ktoré nasvedčujú tomu, že Slovenskom v stredoveku prechádzali prúdy románskeho, gotického, renesančného, barokového, klasicistického aj secesného umenia a podieľali sa aj na formovaní vkusu ľudových vrstiev. Medzi ľuďom však narazili na staršie umelecké formy a predstavy, ktoré vznikali v rámci rodov a kmeňov našich slovanských aj neslovanských predkov, ešte pred príchodom kresťanstva. V širokých ľudových vrstvách tieto predstavy pretrvali dlhšie než v ostatných spoločenských vrstvách, pretože boli hospodársky slabšie a tým viac boli odkázaný na tradičné produkty svojich rúk a svojho prostredia (KOVAČEVIČOVÁ, 1974, 9).

Na ľudové umenie v Podpolianskom regióne malo jednoznačný vplyv prírodné prostredie v ktorom sa formovalo. Ľudovoumelecký prejav je tu špecifický nielen samotnými výtvormi, z ktorých sú mnohé charakteristické len pre tento región, ale aj tým, že narozdiel od mnohých iných oblastí Európy, kde sa tradičná ľudová tvorba dá sledovať už len na základe muzeálnych, historických alebo literárnych pamiatok, v tomto regióne naďalej pretrvávajú tradície jeho tvorby, ktoré sa posúvajú z generácie na generáciu.

Detvianske drevené kríže, na ktorých príklade sme sa snažili poukázať na jedinečnosť tunajšej ľudovej tvorby, dokumentujú spätosť tunajšieho obyvateľstva k jeho životnému prostrediu a prírode celkovo. Túto v minulosti v tomto regióne ľudový tvorca využíval a rešpektoval jej zákonitosti omnoho viac ako je tomu dnes, pretože si väčšmi uvedomoval, že je jediným zdrojom jeho obživy, obydlia, zábavy, ale aj duchovného života. Toto vyjadroval prostredníctvom svojej zručnosti, umu a estetického cítenia aj na drevený kríž, kde za pomoci ornamentu, alebo symboliky často zdôrazňoval svoju úctu k životu a svoju vieru v posmrtný život. Aj dnes, keď sa prejdeme napr. po rímskokatolíckom cintoríne v Detve, alebo iných cintorínoch v ktorých sa popri módných tmavých betónových, alebo mramorových náhrobníkoch zachovali tiež detvianske vyrezávané, polychrómiou zdobené drevené kríže, často v nás tieto zanechajú oveľa prirodzenejší a hlbší zážitok ako nové moderné formy náhrobníkov. Tento príklad nám poukazuje na to, ako tunajší ľud ešte do 50. rokov 20. storočia spolunažíval s prírodou, z ktorej pochádzal, ktorú si vážil a do ktorej sa svojou smrťou aj vracal.

Aj pre to je podľa môjho názoru tak dôležité zachovávanie tohto tradičného ľudového prejavu ako výrazného kultúrneho dedičstva a jeho následná muzealizácia,

pretože v časoch keď sa zdá, že naša spoločnosť prechádza obdobím globalizácie, kultúrnej a enviromentálnej krízy, môže mať navodzovanie na tradície ľudového výtvarného umenia, ktoré vychádzalo z rešpektovania kultúr a úcty k prírodným pomerom pozitívnu úlohu.

Zoznam použitých nákresov a fotografií

Obr. č. 1.: *Erb mesta Detva*. 24. 5 dostupné na URL: <http://www.detva.sk>

Obr. č. 2.: *Detvianske črpáky zo začiatku 20. storočia*. Z knihy MEDVEDCKÝ, K. A.: *Detva monografia*. Ružomberok, 1905, s. 227 – 230. Foto: P. Sucháň.

Obr. č. 3.: *Detvianske valašky z konca 20. až začiatku 21. storočia, vyrobil Jozef Krnáč – Detva Krné*. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 4.: *Zrubový senník CHKO Poľana*, nedatované. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 5.: *Jozef Krnáč s fujarou ktorú vyrobil*. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 6.: *Postupný vznik trestu na kríži, ktorý kresťanstvo sakrifikovalo*. Z knihy BEDNÁRIK, R.: *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 53. Kreslil: M. Petrikovich a J. Jelenčík.

Obr. č. 7.: *Jednotlivé tvary krížov*. Z knihy BEDNÁRIK, R.: *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 57. Kreslil: M. Petrikovich a J. Jelenčík.

Obr. č. 8.: *Drevený kríž vyrezávaný zo štyroch strán*. Z knihy BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, s. 58. Kreslil: M. Petrikovich.

Obr. č. 9.: *Náhrobný kríž z konca 20. storočia, Rímskokatolícky cintorín Detva, vyrobil Štefan Melich*. Kreslil: R. Gutten, Foto: R. Gutten.

Obr. č. 10.: *Štúdia vzorov na stieškach Detvianskych krížov*. Z knihy BEDNÁRIK, R.: *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 73. Kreslil: M. Petrikovich a J. Jelenčík. Prekreslil: R. Gutten.

Obr. č. 11.: *Bytový kríž, vyrezal Jozef Krnáč v roku 2000 – Detva Krné*. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 12.: *Ján Fekiač–Surovec*. Z knihy ZEMKO, J. A KOLEKTÍV.: *Detva*. Martin: Osveta, 1988, s. 306. Foto: J. Zemko.

Obr. č. 13.: *Náhrobný kríž z konca 20. storočia, Rímskokatolícky cintorín Detva, vyrobil Ján Môťovský*. Kreslil: R. Gutten.

Obr. č. 14.: *Prícestný kríž, vyrezal Jozef Krnáč v roku 2002, Symbolický cintorín pod Kalváriou rímskokatolíckeho cintorína v Detve*. Kreslil: R. Gutten.

Obr. č. 15.: Štefan Ľupták pri drevenej reťazi z ktorej sa zapísal do Guinnessovej knihy rekordov. Originál fotografie v Podpolianskom múzeu v Detve. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 16.: Detviansky náhrobný kríž z prelomu 19. a 20. storočia. Z knihy MEDVEDCKÝ, K. A.: Detva monografia. Ružomberok, 1905, s. 225. Kreslil: J. Augusta.

Obr. č. 17.: Štúdiá solárnej rozety na Detvianskych krížoch. Z knihy BEDNÁRIK, R.: Ľudové náhrobníky na Slovensku. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 51. Kreslil: M. Petrikovich a J. Jelenčík.

Obr. č. 18.: Štúdiá rastlinných motívov na Detvianskych krížoch. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 19.: Štúdiá špirálového motívu na Detvianskom kríži od Jozefa Krnáča. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 20.: Štúdiá kalicha s hostiou, sviatosti oltárnej a sviece na detvianskych krížoch. Foto: R. Gutten.

Obr. č. 21.: Štúdiá iniciálou IHS na detvianskych krížoch. Z knihy BEDNÁRIK, R.: Ľudové náhrobníky na Slovensku. Martin: Matica Slovenská, 1949, s. 71. Kreslil: M. Petrikovich a J. Jelenčík.

Obr. č. 22.: Symbolický cintorín a kaplnka vo Vysokých Tatrách. 29. 5. 2006
dostupné na URL: <http://www.tatry.cz/sport/lezeni/zasady.php>

Použitá literatúra a premene

- ANDRAS, B. A KOLEKTÍV.: *Veľký atlas svetových dejín*. The Times History of the World. Readers Digest výber. Belgium: Brespols. 2002, 376 strán.
- ARGALÁCS, M., MICHALÍK, M.: *Symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách* - november 2000, 24. 5. 2006 dostupné na URL: <http://www.vysoke-tatry.info/vyklad.php?tatry=329>
- BADÁNIOVÁ, J.: *Ich kríže pripomínajú toho, kto vlastným krížom vykúpil svet*. "In:" NV Žurnál, 2000, č. 45, s. 5.
- BEDNÁRIK, R.: *Cintoríny na Slovensku*. Bratislava: VSAV, 1972, 172 strán.
- BEDNÁRIK, R.: *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1949, 113 strán.
- BEDNÁRIK, R.: *Zvykoslovné pramene ľudového výtvarného prejavu Slovenska*. Martin: Matica Slovenská, 1942, 44 strán.
- BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1.*, Bratislava: SAV, 1995, 454 strán.
- BOTÍK, J.: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2.*, Bratislava: SAV, 1995, 418 strán.
- BUGANOVÁ, K., ŠANGALA, M.: *Kríže Košíc a okolia*. Bratislava: LÚČ 2002, 111 strán.
- DANGLOVÁ, O.: *Kvet a jeho vyobrazenie v ľudovej ornamentike*. Bratislava: Ustav etnológie SAV, 16. 3. 2006 dostupné na URL: <http://www.uet.sav.sk/pracovnici/danglova.htm>
- ELIŠKA, J.: *Ornament a dekor*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984, 73 strán.
- FAJČÍKOVÁ, K.: *Drevené kríže sa vracajú*. "In:" Sme, 2002, č. 254, s.5.
- FIGUROVÁ, T.: *Z histórie Detvy*. Detva: Podpolianske múzeum, 15. 4. 2006 dostupné na URL: http://www.detva.sk/main.php?id=98&program=oznamy&firmy_slovenska_flag=0
- CHUDA, M.: *Kráša slovenských ľudových náhrobníkov*. "In:" Časopis Nové Línie, 1999, Leto, s. 48.
- KÁLLAY, K., TKÁČ Š.: *Len kameň a drevo*. Bratislava: Pallas, 1977, 10 strán.
- KOLTON, E.: *Tibor Koblíček výrobca ľudových hudobných nástrojov – ekológia osobnosti*. Banská Bystrica: UMB Fakulta prírodných vied, 2004, 72 strán.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: *Ľudové výtvarné umění: Slovensko*. Praha: SPN, 1974, 213 strán.
- KUKURA, R.: *Symbolický cintorín*. 29. 5. 2006 dostupné na URL: <http://www.vysoketatry.com/ciele/scintorin/scintorin.html>

- MEDVEDCKÝ, K. A.: *Detva monografia*. Ružomberok, 1905, 330 strán.
- MEŠŠA, M.: *Kované kríže*. "In:" časopis RUD – remeslo, umenie, dizajn, 2005, č. 3, s. 51 – 53.
- (m.s.): *So starším drevom sa majstrovi horšie robí*. "In:" Nový Vpred Žurnál, 2005, č. 2, s. 6.
- MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1999, 267 strán.
- NÔTA - MICHALOV, J.: *Oživovanie dedičstva*. "In:" Národná Osveta, 2003, č.3, s. 19
- OLEJNÍK, J.: *„Budeme pyšní, že v tatranskom cintoríne i detviansky kríž bude vyčnievať...“*. "In:" NV Žurnál, 1998, č. 44, s. 8.
- PLANDOR, M.: *Vyrobil najväčšiu valašku na svete?*. "In:" NV Žurnál, 2004, č. 25, s. 3.
- SKELTON, A.: *Premeny ľudovej architektúry a výtvarného ľudového prejavu v regióne Detvy z pohľadu ochrany kultúrneho dedičstva*. Banská Bystrica: KPU, rukopis z vystúpenia na vedeckej konferencii - v dňoch 4. – 5. októbra 2005 v dome kultúry v Detve.
- SLÁVIK, D. A KOLEKTÍV.: *Chránená krajinná oblasť biosférická rezervácia Poľana*. Zvolen: MAB, 2001, 42. strán.
- SLIACKY, J.: *Dominovala tradícia, umelecké cítenie a remeselná zručnosť*. "In:" NV Žurnál, 2000, č. 37, s. 4.
- ŠVEHLÁK, S., A .KOLEKTÍV.: *Podpoľanie tradície a súčasnosť*. Bratislava: Obzor, 1979, 193 strán.
- ZAJONC, J.: *Ornament v tradičnej kultúre – pokus o komplexné vymedzenie*. Bratislava: Zborník ornament a štýl – zostavil KREKOVIČ, E., 1996, 117 strán.
- ZEMKO, J. A KOLEKTÍV.: *Detva*. Martin: Osveta, 1988, 338 strán.

interview s Jánom Môťovským, 1. október 2005 – Detva - Nová Ves.

interview s Jozefom Krnáčom, 10. december 2005 – Detva – Krné.

interview so Štefanom Ľuptákom, 7. január 2006 – Korytárky – osada Zlatnô

Prílohy

Zoznam príloh

- Príloha A:** Mapa s rozložením CHKO Poľana zasahujúcim do okresov Detva, Banská Bystrica, Brezno a Zvolen. 23. 5. 2006 dostupné na URL: http://mapy.zoznam.sk/index.pl?zoom=6&pos_x=399748&pos_y=1250240&size=small&lang=sk&sipka=1&name=Detva
- Príloha B:** Detviansky prícestný kríž z konca 19. storočia v skladových priestoroch Podpolianskeho múzea v Detve. Foto a grafická úprava: R. Gutten
- Príloha C:** Detviansky prícestný kríž z konca 20. storočia ktorý stojí na začiatku obce Detva, zo strany od Zvolena. Vyrezal Štefan Melich. Celok a detail. Foto a grafická úprava: R. Gutten
- Príloha D:** Detviansky prícestný kríž pri rímskokatolíckom kostole Svätého Františka z Assisi v starej časti Detvy, ktorý vyrezal Ján Fekiač – Surovec a bol osadený v roku 1977. Celok a detail. Foto a grafická úprava: R. Gutten
- Príloha E:** Detviansky bytový kríž, ktorý je v zbierkovom fonde Podpolianskeho múzea pod číslom E 3606, tento vyrezal v prvej polovici 20. storočia Štefan Melich–Klimo. Pohľad odpredu a zboku. Foto a grafická úprava: R. Gutten
- Príloha F:** Detviansky prícestný kríž, ktorý sa nachádza v Detve – časť sídlisko neďaleko budovy Pošty, tento vyrezal Štefan Ľupták a bol osadený v roku 2000. Celok a detail. Foto a grafická úprava: R. Gutten
- Príloha G:** Symbolický cintorín detvianskych náhrobných krížov v priestoroch rímskokatolíckeho cintorína pod kalváriou v Detve, pod názvom: Kultúrna pamiatka - detvianske drevené náhrobné kríže v Detve. Celok a detail. Foto a grafická úprava: R. Gutten

Príloha A

Príloha B

Príloha C

Príloha D

Príloha E

Príloha F

Príloha G